

BUNGE LA TANZANIA

MAJADILIANO YA BUNGE

MKUTANO WA TATU

Kikao cha Thelathini Na Mbili - Tarehe 30 Mei, 2016

(Bunge Lilianza Saa Tatu Asubuhi)

D U A

Naibu Spika (Mhe. Dkt. Tulia Ackson) Alisoma Dua

NAIBU SPIKA: Tukae! Katibu!

DKT. THOMAS D. KASHILILLAH – KATIBU WA BUNGE: Kiapo cha Uaminifu.

KIAPO CHA UAMINIFU

Waheshimiwa Wabunge wafuatao waliapa Kiapo cha Uaminifu:-

Mhe. Amina Iddi Mabrouk
Mhe. Hussein Ibrahim Makungu
Mhe. Machano Othman Said
Mhe. Wanu Hafidh Ameir

NAIBU SPIKA: Katibu!

NDG. JOHN JOEL – KATIBU MEZANI: Hati za Kuwasilisha Mezani.

Hati zifuatazo ziliwasilishwa Mezani na:-

**NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NJE NA USHIRIKIANO WA AFRIKA
MASHARIKI:**

Taarifa ya mwaka ya Hesabu za Kituo cha Kimataifa cha Mikutano cha Arusha kwa Mwaka wa Fedha 2014/2015. *(The Annual Report and Accounts of Arusha International Conference Centre for the Year 2014/2015).*

Randama ya Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Mambo ya Nje na Ushirikiano wa Afrika Mashariki, kwa mwaka wa fedha 2016/2017.

MHE. KAPT. MST. GEORGE H. MKUCHIKA – MWENYEKITI WA KAMATI YA HAKI MAADILI NA MADARAKA YA BUNGE:

Taarifa ya Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge kuhusu baadhi ya Wabunge kufanya vurugu Bungeni, na kudharau Mamlaka ya Spika, tarehe 27 Januari, 2016.

NAIBU SPIKA: Katibu!

NDG. JOHN JOEL- KATIBU MEZANI: Maswali.

MASWALI NA MAJIBU

Na. 257

Sheria ya Makao Makuu Kuwa Dodoma

MHE. FATMA H. TOUFIQ aliuliza:-

Suala la Makao Makuu ya Serikali kuhamia Dodoma kwa muda mrefu limekuwa na kigugumizi na Ofisi za Wizara nyingi bado hazijahamia Dodoma, kutokana na kutokuwepo Sheria inayotamka kuwa Dodoma ndio Makao Makuu ya Nchi.

Je, ni lini Sheria hiyo itatungwa ili kuwezesha mchakato huo wa kuhamia Dodoma?

NAIBU WAZIRI, OFISI YA WAZIRI MKUU (WATU WENYE ULEMAVU) alijibu:-

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa niaba ya Mheshimiwa Waziri Mkuu, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Fatma Hassan Toufiq, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Naibu Spika, Serikali imeishaanza mchakato wa kutunga Sheria ya Makao Makuu ya Nchi. Tayari Waraka wa Baraza la Mawaziri wa kutunga Sheria hiyo umekamilika, na sasa unasubiri kupangiwa tarehe ya kujadiliwa katika kikao cha wataalam cha Makatibu Wakuu (IMTC) na kisha kuwasilishwa ngazi ya Baraza la Mawaziri kwa uamuzi na hatimaye kuandaliwa Muswada wa Sheria, utakaowekwa Bungeni kujadiliwa na kupitishwa na Bunge kuwa sheria.

MHE. FATMA H. TOUFIQ: Mheshimiwa Naibu Spika, ahsante, pamoja na majibu mazuri ya Meshimiwa Naibu Waziri, nina maswali mawili ya nyongeza.

Swali la kwanza, je, Mswada huu wa Sheria ya Makao Makuu utaletwa Bungeni mwaka huu?

Swali la pili, je, bajeti kwa ajili ya mchakato huu imetengwa katika kipindi hiki? Ahsante.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA WAZIRI MKUU (WATU WENYE ULEMAVU):
Mheshimiwa Naibu Spika, kwanza kama Muswada huu utaletwa mwaka huu au la kwa kweli itategemea hasa na majibu yatakayotokana na kikao cha wataalam. Kwa hiyo, kama maoni yao hayatokuwa na marekebisho mengi ni wazi kwamba muswada huu utaletwa mapema. Lakini kama maoni yao yatasababisha marekebisho makubwa katika muswada huu, basi muda unaweza ukahitajika zaidi.

Mheshimiwa Naibu Spika, pili kuhusu suala la bajeti ni wazi kwamba bajeti haiwezi ikawa imepangwa kipindi hiki, kwa sababu sheria hiyo bado haijapita, na kwa vyovyote vile sheria itakapopitishwa Bungeni, itaweka wazi muda wa kuanza utekelezaji wake na kwa wakati huo ndio bajeti itapangwa.

MHE. EDWIN M. SANANDA: Mheshimiwa Naibu Spika, nakushukuru sana.

Kwa kuwa dhamira inaonekana ni dhahiri ni mchakato tu unaendelea, je, ni lini Serikali itatoa maagizo kamili kwa Wizara zake zote ili pale panapotakiwa ujenzi wowote mpya au uendelezaji wa majengo au miundombinu ya Ofisi zake ifanyike Dodoma badala ya kuendelea kufanyika Dar es Salaam?

NAIBU WAZIRI, OFISI YA WAZIRI MKUU (WATU WENYE ULEMAVU):
Mheshimiwa Naibu Spika, labda nianze kwa ufafanuzi kwamba tofauti na nchi nyingine, kwa mfano kama vile Rwanda ambapo Makao Makuu yalitamkwa kabisa kisheria, Tanzania hatukuwa na Sheria inayotamkwa kwamba Makao Makuu ni Dodoma. Kilichotokea ni kwamba Mamlaka ya Ustawishaji Makao Makuu yenyewe ndio iliyoanzishwa kisheria.

Sasa sheria hii ndio itatoa kwamba itakuwa *binding*, itailazimisha Serikali kuhamisha Makao Makuu Dodoma; kwa maana hiyo basi kuharakisha mchakato wa uendelezaji wa Makao Makuu na baadaya kufanyika hivyo ina maana kila kitu kitakuwa kinafanyika Dodoma kwa mujibu wa sheria.

Na. 258

Hitaji la *Ultra Sound* - Kituo cha Afya Chamwino Ikulu

MHE. FELISTER A. BURA aliuliza:-

Kituo cha afya cha Chamwino Ikulu kinahudumia zaidi ya Kata 20 za Wilaya ya Chamwino na wanawake na watoto wa kata hizo wanategemea sana huduma za kituo hicho, lakini hakina vifaa tiba muhimu kama vile *ultra sound*:-

Je, ni lini Serikali itanunua *ultra sound* kwa ajili ya kituo hicho?

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA:

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa niaba ya Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais, TAMISEMI, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Felister Aloyce Bura, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Naibu Spika, ni kweli kituo cha afya cha Chamwino hakina *ultra sound* kwa ajili ya huduma za mama na wajawazito na watoto. Kifaa hicho kinagharimu shilingi milioni 72.0 ambazo hazijawekwa kwenye bajeti ya Halmashauri kutokana na ukomo wa bajeti. Hata hivyo Halmashauri imewasilisha maombi ya mkopo wa shilingi milioni 72 katika Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya ili kupata fedha zitakazoweza kifaa hicho kununuliwa, katika Bajeti ya mwaka 2016/2017.

Mheshimiwa Naibu Spika, wagonjwa wanao hitaji huduma hiyo kwa sasa, wanapewa Rufaa kwenda katika Hospitali ya Rufaa ya Mkoa wa Dodoma, ambapo huduma hiyo inapatikana.

MHE. FELISTER A. BURA: Mheshimiwa Naibu Spika, pamoja na majibu ya Naibu Waziri, tatizo la vifaa tiba nchini si tatizo dogo. Tuna matatizo ya vifaa tiba katika vituo vyetu vya afya na hata hospitali zetu za Wilaya.

Mheshimiwa Naibu Spika, Wilaya yetu ya Kondoa haina *ultra sound* na kuna Kata zaidi ya 30, lakini wanawake wanapopata shida, wanaletwa Dodoma Mjini. Kituo cha Afya cha Chamwino Ikulu, kiko katika geti la Ikulu pale Chamwino hakina *ultra sound*, na wanawake wanatoka kilometa 50, 80, 90 wakija Dodoma Mjini, kwa ajili ya matibabu.

Je, Serikali iko tayari sasa kuongea na Bima ya Afya ili tupate mkopo huo wa shilingi milioni 72 kwa haraka?

Mheshimiwa Naibu Spika, swali la pili, je, Serikali iko tayari kuisaidia Hospitali ya Kondoa, ambayo pia haina kifaa tiba hicho; na wanawake wengi

wa Kondo, wanabebwa kilometa 150 kuja Dodoma Mjini kwa ajili ya *ultra sound*. Je, wako tayari kuisaidia hospitali hii ya Kondo wakapata kifaa hicho?

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Bura umeshauliza swali la pili.

Mheshimiwa Naibu Waziri Ofisi ya Rais, TAMISEMI, Ujibu maswali mawili ya mwanzo yaliyoulizwa.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA:

Mheshimiwa Naibu Spika, ni kweli tarehe 24 Februari katika ziara yangu katika Wilaya ya Chamwino niliweza kufika Chamwino soko la Bwigiri na kuangalia ujenzi wa Halmashauri ya Chamwino. Nilipofika pale kweli nilitembelea majengo yote na kuangalia kituo cha afya kile kikoje, na kwakweli na mimi sikuridhika, ndiyo maana nikatoa maelekezo siku ile ile, kwamba kinachotakiwa sasa tuangalie jinsi gani kituo kile kitapata *ultra sound*. Na bahati mbaya wakati ule bajeti ilikuwa haijaanza, na niliwaelekeza kwamba ikiwezekana waangalie kupitia mfuko wa Bima ya Afya, hali kadhalika katika mpango wao wa bajeti. Lakini kwa bahati mbaya kutokana na ukomo wa bajeti walishindwa kungiza katika bajeti yao.

Mheshimia Naibu Spika, lakini hata hivyo katika maagizo yangu niliyoyotoa nimshukuru sana DMO wa Chamwino na timu yake ya Mkurugenzi kwamba waliweza kufanya utaratibu wa kuwahusisha wenzetu wa NHIF. Na mchakato huu upo mbioni na mimi nina imani kwamba ombi lako Mheshimiwa Mbunge kwamba Serikali iko tayari, ni kwamba tulishakuwa tayari ndiyo maana nikaagiza. Kwa hiyo, jukumu letu kubwa ni kuendelea kupambana ili wenzetu wa NHIF waweze kusaidia Kituo cha Afya Chamwino.

Mheshimiwa Naibu Spika, lakini suala zima la Kondo; ni kweli kutoka Kondo mpaka hapa ni mbali; na pale *ultra sound* hakuna, kama Serikali tumeliona hili. Lakini vilevile naomba nisisitize jambo hili jamani; kwamba mambo haya wakati mwingine yote lazima yaanze katika mchakato wetu wa bajeti. Kama bajeti katika vipaumbele inawezekana hatukuweka *ultra sound* inaonekana kwamba sisi wenyewe tumedhulumu vityo hivyo. Kwa hiyo, jukumu langu kubwa mimi ni kuwasisitiza ndugu zangu Wabunge, tunapoweka katika mchakato wa bajeti tuangalie kipi kipaumbele cha zaidi? Tupunguze yale mambo mengine ambayo hayana maana tuweke katika sehemu ambayo moja kwa moja tunaenda kumsaidia mama na mtoto.

Mheshimiwa Naibu Spika, lakini kama Serikali tumelisikia hili na kwamba tutawahusisha wenzetu wa NHIF ili kama itawezekana waangalie ni jinsi gani waipe kipaumbele Hospitali ya Kondo.

Mheshimiwa Naibu Spika, natambua kuwa Mheshimiwa Mbunge yuko makini katika hili, najua tutashirikiana na wenzetu wa NHIF. Na siku ile alizungumza pale katika Hospitali yetu ya *General*, wenzetu watalisikia hili watatupa kipaumbele pale Kondo. (Makofi)

MHE. ESTHER N. MATIKO: Mheshimiwa Naibu Spika, nakushukuru. Matatizo yaliyopo kwenye Kituo cha Afya cha Chamwino ni sawa sawa na matatizo yaliyopo kwenye Hospitali ya Halmashauri ya Mji wa Tarime ambayo inahudumia takribani wananchi zaidi ya 500,000, hawana kifaa cha *ultra sound*. Ningependa kujua sasa ni lini Serikali itaona kuna umuhimu wa dhati kabisa wa kuleta huduma hii ya kifaa cha *ultra sound* kwenye Hospitali ya Halmashauri ya Mji wa Tarime ili kuondoa hizi adha kwa wananchi?

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA: Mheshimiwa Naibu Spika, ni kweli nimemsikia Mheshimiwa Esther, lakini katika jibu langu la msingi alishasikia pale awali. Mimi naamini kwamba ni kweli changamoto hii ni kubwa na ndiyo maana katika mwaka huu ukiangalia katika bajeti yetu ya TAMISEMI, *development budget* karibuni ni shilingi bilioni 182.5.

Mheshimiwa Naibu Spika, katika hiyo kuna sehemu zingine watu wameweka vipaumbele vya vifaa tiba, wengine wameweka magari ya wagonjwa, wengine wameweka miundombinu kujenga wodi za wazazi. Kwahiyo, japokuwa hii ni changamoto iliyopo pale Tarime naomba vilevile Waheshimiwa Wabunge tutumie fursa zinazowezekana katika mchakato wa bajeti.

Mheshimiwa Naibu Spika, changamoto kubwa ni kwamba mchakato wa bajeti wa mwaka huu ulivyokuja Wabunge wengi sana tulikuwa katika vikao vingine vya Kamati, inawezekana hiyo ndio ndo ikawa miongoni mwa changamoto.

Mheshimiwa Naibu Spika, lakini huko mbeleni tunapokwenda tuangalie jinsi gani tufanye ili michakato ya bajeti itakavyoendelea sisi Wabunge tuwe mbele kuwa *main stakeholders* katika ile *budget process*. Hii itasaidia vile vipaumbele ambavyo sisi kama Wabunge wa majimbo tunaona kwamba ni jambo la msingi kuwa katika bajeti yetu viweze kufanyiwa kazi.

Hata hivyo Mheshimiwa Esther Matiko nimelisikia jambo hili, tutawaambia wadau mbalimbali kuona ni jinsi gani wanaweza wakatusaidia. Lengo letu kubwa ni kwamba mwananchi katika kila *angle* katika Jamhuri ya Muungano wa Tanzania aweze kupata huduma bora na mama aweze kunusurika katika suala zima la uzazi.

MHE. JOSEPHINE J. GENZABUKE: Mheshimiwa Naibu Spika, nakushukuru kwa kunipa nafasi ili niulize swali la nyongeza.

Kwa kuwa ukosefu wa vifaa tiba katika Wilaya ya Chamwino ni sawasawa kabisa na ukosefu vifaa tiba uliopo katika Wilaya ya Kasulu. Wilaya ya Kasulu haina *ultra sound*, lakini mpaka sasa hivi ninavyoongea Wilaya ya Kasulu haina vifaa-tiba vya kupimia sukari (*test strips*), na hili linasababisha wagonjwa kuweza kupoteza maisha kwa sababu wanapopima vipimo kinakosekana kipimo cha sukari wakati mwingine wanaweza kupoteza maisha kwa sababu wanapima...

NAIBU SPIKA: Uliza swali Mheshimiwa Genzabuke, swali lako ni la nyongeza.

MHE. JOSEPHINE J. GENZABUKE: Mheshimiwa Naibu Spika, ndiyo. Sasa ni lini Serikali itahakikisha inapeleka *ultra sound* Kasulu lakini sambamba na vifaa vya kupimia sukari? Ahsante.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA: Mheshimiwa Naibu Spika, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Josephine Genzabuke, Mbunge Viti Maaalum kutoka Mkoa wa Kigoma, ambaye amerudi tena baada ya wananchi kumpa ridhaa kama ifauatavyo:-

Mheshimiwa Naibu Spika, ni kweli Kigoma kuna changamoto hiyo kama alivyosema Mbunge. Lakini jibu langu lile litakuwa vilevile kama jibu la awali. Mkoa wa Kigoma ni Mkoa ambao upo pembezoni zaidi, kwa hiyo hata kufanya ile *referral system* ni changamoto kubwa sana. Sisi kama Serikali naomba tuseme kwamba eneo la Mkoa wa Kigoma tutalipa kipaumbele maalum katika kipindi hiki na naomba nikwambie kwamba jukumu langu kubwa baada ya Bunge la Bajeti miongoni mwa mikoa ambayo natarajia kuitembelea ni Mkoa wa Kigoma.

Mheshimiwa Naibu Spika, jukumu kubwa tutakalolifanya ni kuwahimiza watu katika suala zima la ukusanyaji wa mapato.

Mheshimiwa Naibu Spika, imani yangu kubwa ni kwamba tutakapokusanya mapato vizuri, kama nilivyoelekeza katika maeneo mablimali, kwamba tukitumia mifumo ya *electronic zile collection* zetu zitakuwa kubwa, na zitatuwezesha kununua vifaa tiba. Lakini kwa Mkoa wa Kigoma kuwa Mkoa wa pembezoni kama Serikali tutaupa kipaumbele. Mheshimiwa Genzabuke kwa sababu wewe ni mwakilishi wa wakina mama na watoto, naomba nikwambie kwamba tumesikia lakini tutaangalia jinsi ya kufanya ili Kigoma ipewe kipaumbele cha msingi. (*Makofi*)

Na. 259

Mgogoro Kati ya Wananchi wa Kasulu na Pori la Akiba Nkanda

MHE. JOSEPHINE J. GENZABUKE (K.n.y MHE. AUGUSTINE V. HOLLE) aliuliza:-

Pori la Akiba la Kagera Nkanda lililopo Wilaya ya Kasulu lilianzishwa kipindi ambacho Wilaya ya Kasulu ilikuwa na wakazi wachache na kwa sasa idadi ya watu katika Wilaya hiyo imekuwa kubwa na kufanya mahitaji ya ardhi kuwa makubwa, pia hivyo kusababisha mgogoro baina ya wakulima na wafugaji na mamlaka za misitu na wanyaa pori.

Je, Serikali imejipanga vipi kumaliza migogoro hii na kuwasaidia wananchi?

NAIBU WAZIRI WA MALIASILI NA UTALII alijibu:-

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa niaba ya Waziri wa Maliasili na Utalii naomba kujibu swali la Mheshimiwa Augustine Vuma Holle, Mbunge wa Kasulu Vijijini, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Naibu Spika, Kagera Nkanda ni kijiji kilichopakana na Hifadhi ya Msitu wa Makere Kusini na si Pori la Akiba. Msitu huu ulihifadhiwa kwa Tangazo la Serikali Namba 250 la mwaka 1956 na una ukubwa wa hekta 99,682.7. Uhifadhi wa msitu huo unatokana na umuhimu na faida zake kwa Taifa ikiwa ni pamoja na kuwa chanzo kikuu cha maji yanayoingia kwenye Mto Malagarasi, ushoroba wa wanyamapori kati ya Pori la Akiba Moyowosi na Kigosi, sehemu ya eneo la ardhi oevu lenye umuhimu wa kimataifa (*The Malagarasi Moyowosi Ramsar Site*), Hifadhi ya viumbe na mimea na hivyo kusaidia kupunguza madhara ya mabadiliko ya tabianchi.

Mheshimiwa Naibu Spika, chanzo cha migogoro na wananchi wanaoishi jirani na hifadhi hii ni mahitaji ya ardhi kwa ajili ya shughuli za kibinadamu hususani kilimo. Swali hili limejibiwa na Serikali mara mbili ndani ya Bunge lako Tukufu, ambapo mara moja lilijibiwa na Wizara ya Maliasili na Utalii tarehe 26 Juni, 2014 na mara nyingine lilijibiwa na Ofisi ya Waziri Mkuu, TAMISEMI mnamo tarehe 18 Juni, 2015.

Mheshimiwa Naibu Spika, viongozi mbalimbali akiwemo Mheshimiwa Waziri Mkuu wa Awamu ya Nne walifanya ziara katika eneo husika na kusikiliza hoja kutoka kwa wananchi, lakini kumbukumbu zinaonesha kuwa hakuna madai yaliyotolewa kuhusiana na uhitaji wa ardhi ya hifadhi kutoka kwa wananchi ispokuwa kwamba baadhi ya wananchi walivamia msitu wamekuwa

wakiomba na kuruhusiwa kuvuna mazao waliyoyapanda kabla Serikali haijatekeleza operesheni ya kuwaondoa katika hifadhi ya msitu.

Mheshimiwa Naibu Spika, pamoja na majibu haya, wakati wa zoezi la kushughulikia matatizo ya ardhi kwa nchi nzima ikihusisha Wizara sita, zoezi ambalo litaanza baada ya Bunge la Bajeti, Wizara yangu itazingatia wito uliotolewa Bungeni kupitia jibu la msingi lililotolewa na TAMISEMI mnamo tarehe 18 Juni, 2015 kuhusu mgogoro huu.

MHE. JOSEPHINE J. GENZABUKE: Mheshimiwa Naibu Spika nakushukuru kwa kunipa nafasi ili niulize swali la nyongeza, pamoja na majibu mazuri ya Mheshimiwa Naibu Waziri.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa kuwa ni muda ni muda mrefu sana mgogoro wa Kagera Nkanda umekuwa ukiongelewa humu Bungeni lakini maka sasa hakuna ufumbuzi ambao umeshapatikana. Na kwa kuwa watu wanaongezeka lakini ardhi haiongezeki, ni lini Serikali italeta sheria Bungeni ili ifanyiwe marekebisho kusudi mipaka iweze kusogezwa wananchi wapate maeneo ya kulima? *(Makofi)*

NAIBU WAZIRI MALIASILI NA UTALII: Mheshimiwa Naibu Spika, kwanza nitoe taarifa tu kwamba ni kweli migogoro inayohusisha mipaka kwenye hifadhi iwe hifadhi za misitu na hifadhi za wanyamapori ni mikubwa na ni kweli sasa imekuwepo kwa muda mrefu. Lakini napenda tu nitoe taarifa kwamba kama nilivyojibu kwenye swali langu la msingi sasa tunakwenda kupata ufumbuzi wa matatizo haya, tutapiga hatua na kuweza kuyapunguza matatizo haya kama sio kuyamaliza baada ya zoezi tunalolitaja ambalo litashirikisha Wizara sita kwenda kuangalia hasa uhalisia wa matatizo kwenye mipaka hii.

Mheshimiwa Naibu Spika, nimesema awali na isichukuliwe kwamba utatuzi au ufumbuzi wa changamoto za ardhi iko kwenye hifadhi za taifa peke yake, hapana, ndiyo maana tunasema sasa tunakwenda kwa ujumla wetu Wizara sita zote ambazo ni watumiaji wa ardhi ili tuweze kwenda kubaini kwamba ni kweli kuna uhaba wa ardhi au kuna matatizo mengine yanayosababisha watu kuingia kwenye hifadhi? Kwa hiyo, tutakwenda kuchakata na kuangalia mahitaji yapi ya ardhi yanahitaji ardhi ambayo tunaweza kuipata wapi kabla hatujaingia kwenye hifadhi ambako kumezuiliwa kwa mujibu wa sheria. *(Makofi)*

MHE. JOSEPH K. MUSUKUMA: Mheshimiwa Naibu Spika, nakushukuru kwa kuniona.

Kwa kuwa tatizo lililopo Kagera ni sawasawa na tatizo lililopo kwenye Jimbo la Geita Vijijini katika Msitu wa Lwande. Sisi kama Halmashauri

tulipendekeza hekta 7,000 zirudishwe kwa wananchi kutoka kwenye hekta 15,000; na tukapeleka maombi yetu Wizarani. Je, ni lini Serikali itajibu maombi ya Wilaya yetu kuhusiana na hizo hekta 7000? (Makofi)

NAIBU WAZIRI WA MALIASILI NA UTALII: Mheshimiwa Naibu Spika, nimetoa maelezo ya awali ambayo napenda niyasisitize tena; hakuna jambo zuri katika kushughulikia changamoto yoyote ile kama kufanya utafiti, kama kwenda kutafuta kiini cha tatizo, usipofanya hivyo ukatafuta suluhisho utafuta suluhisho pengine ukapata suluhisho la muda tu. Lakini ukitaka suluhisho la kudumu lazima ufanye utafiti, kama vile ambavyo ukiwa na maradhi unataka kutibiwa unakwenda kwanza maabara unafanya vipimo.

Mheshimiwa Naibu Spika, sasa tumesema tunataka kwenda kwenye maeneo haya yote kwa ujumla wake ikiwemo kwenye eneo ambalo Mheshimiwa Joseph Musukuma analizungumzia. Napenda nimuombe Mheshimiwa Musukuma avute subira kidogo; maombi aliyopeleka Wizarani ya Maliasili na Utalii hayatahugulikiwa na Maliasili tu peke yake. Tumesema tunakwenda kushirikisha Wizarani zote ambazo ni wasimamizi au ni watumiaji wa ardhi ikiwemo TAMISEMI ambayo wamesema kwamba wamepitisha maombi kule, tunakwenda kushirikiana nao kwenda kutafuta ufumbuzi ambao utauwa ufumbuzi wa kudumu.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Bilago, swali fupi.

MHE. KASUKU S. BILAGO: Mheshimiwa Naibu Spika, ahsante sana.

Mgogoro uliopo Kasulu - Kagera Nkanda unafanana kabisa na mgogoro ambao upo Wilaya ya Kakonko ambako tunayo mbuga ya wanayama ya Moyowosi na Kigosi inayozungumzwa. Vijiji vya Mganza, Itumbiko, Kabingo na Kanyonza vinapakana na maeneo hayo na; kwa hiyo vimekosa ardhi kabisa ya kutumia kwasababu ya ongezeko la watu. Kwa hiyo, nauliza swali; ni lini mchakato huo wa Wizarani ya Maliasili na Utalii itaiona hoja ya wananchi kuongezewa ardhi kutoka kwenye hifadhi badala ya hifadhi kuwa na ardhi kubwa kuliko wananchi? Ahsante.

NAIBU WAZIRI MALIASILI NA UTALII: Mheshimiwa Naibu Spika, kimsingi maswali yote yanayohusiana na migogoro ya mipaka ambayo unaweza ukaiita migogoro ya ardhi, lakini inayohusiana na hifadhi yanakuwa yanahusiana na maliasili na utalii. Ukizungumzia migogoro ya ardhi hiyo hoja ni pana zaidi kuliko hivi sasa.

Kwa hiyo, suala ni lini tutashughulikia mgogoro wa Kakonko kule jibu ni lile lile, kwamba tuvute subira tushiriki twende tufike kwenye maeneo haya tufanye utafiti, tufanye ukaguzi ili twende tukafanye *team work*.

Mheshimiwa Naibu Spika, bila kwenda kukagua kwa pamoja tukaangalia pengine tunaweza tukakurupuka na majawabu ambayo si sahihi. Ipeni nafasi Serikali tufike kule, Wizara zote sita kwa ujumla wetu tukishirikisha TAMISEMI lakini pia tukishirikisha hata wananchi wenyewe ambao ndio wanaguswa na matatizo na changamoto hizi. Zoezi zima litakuwa ni shirikishi, kwa hiyo tutapata majawabu ambayo yatakuwa ni ya kudumu.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Gashaza swali fupi.

MHE. ALEX R. GASHAZA: Mheshimiwa Naibu Spika, nakushukuru kwa kunipa nafasi hii niweze kuuliza swali la nyongeza.

Kwa kuwa mgogoro uliopo katika Pori la Kagera Nkanda unataka kufanana na matatizo yaliyopo katika Pori la Burigi na Kimisi hususan maeneo yaliyopo katika Jimbo la Ngara; kama ambavyo tangu mkutano wa pili wa Bunge niliweza kueleza na hata katika mchango wangu wa bajeti ya maliasili; kwamba tangu mwaka 1959 mrahaba ule wa asilimia 25 ambao unatakiwa kurudishwa kwenye Halmashauri kutokana na vitalu vya uwindaji haijawahi kupelekwa kwenye Jimbo la Ngara.

Mheshimiwa Naibu Spika, je, Waziri wa Maliasili na Utalii anaweza kuwaeleza wananchi wa Jimbo la Ngara na Halmashauri ya Wilaya ya Ngara, ni lini pesa hizo zitapelekwa, ambazo tangu mwaka 1959 mpaka leo hazijapelekwa? *(Makofi)*

NAIBU WAZIRI MALIASILI NA UTALII: Mheshimiwa Naibu Spika, swali la mrabaha likilinganishwa na swali la msingi ambalo nimelijibu ni mahususi kidogo na bila shaka linahitaji takwimu na linahitaji taarifa ambayo ni mahususi.

Mheshimiwa Naibu Spika, lakini nimuahidi Mheshimiwa Mbunge baada ya kipindi hiki cha asubuhi, mchana awasiliane na mimi nitaweza kumpa jibu sahihi kwa swali lake ambalo ni mahususi.

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge tunaendelea, Wizara ya Nishati na Madini; Mheshimiwa Leonidas Tutubert Gama, Mbunge wa Songea Mjini, sasa aulize swali lake.

Na. 260

Tatizo la Umeme Songea Mjini

MHE. LEONIDAS T. GAMA aliuliza:-

Umeme ni muhimu sana kwa maisha bora ya wananchi, lakini wananchi wa Songea Mjini hawana uhakika wa umeme kutokana na kutegemea zaidi umeme wa jenereta na ule kidogo unaozalishwa na Shirika la Masista Chipole:-

(a) Je, ni lini Serikali itapeleka umeme wa Gridi ya Taifa toka Njombe/Makambako?

(b) Je, Serikali inafahamu kuwa watu wengi wanashindwa kuja kuwekeza Songea kutokana na kukosa umeme wa uhakika?

NAIBU WAZIRI WA NISHATI NA MADINI alijibu:-

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa niaba ya Waziri wa Nishati na Madini, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Leonidas Tutubert Gama, Mbunge wa Songea Mjini, lenye sehemu a na b kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Naibu Spika, Serikali ina mpango wa kufikisha umeme wa Gridi ya Taifa mkoani Ruvuma kupitia mradi wa njia ya kusafirisha umeme wa kilovoti 220 kutoka Makambako hadi Songea. Kazi za mradi huu na utekelezaji wake umeshaanza na zimegawanyika katika sehemu kuu mbili:-

Mheshimiwa Naibu Spika, sehemu ya kwanza inajumuisha ujenzi wa njia ya kusafirisha umeme wa msongo wa kilovoti 220 yenye urefu wa kilometa 250 kutoka Makambako hadi Songea. Kazi hii pia inahusisha pia upanuzi wa kituo cha kupooza umeme kutoka Makambako, lakini pia ujenzi wa vituo vipya vya kupooza umeme katika Mji wa Madaba pamoja na Mji wa Songea. Kazi hii inatarajiwa kukamilika mwezi Juni, 2018 naitagharimu dola za Kimarekani milioni 34.68 lakini pia shilingi bilioni 15.41.

Mheshimiwa Naibu Spika, sehemu ya pili inahusisha ujenzi wa njia ya kusambaza umeme wa msongo wa kilovoti 33 yenye urefu wa kilometa 900. Lakini pia wateja wa awali 22,700 katika vijiji 120 vya Wilaya ya Ludewa, Njombe Mjini, Njombe Vijijini, Wanging'ombe katika Mkoa wa Njombe wataunganishiwa umeme. Kadhalika kazi hii itajumuisha pia katika wilaya za Mbinga, Namtumbo, Songea Mjini na Songea Vijijini katika Mkoa wa Ruvuma. Kazi hii inatarajiwa kukamilika mwezi Disemba 2017 na itangarimu dola za Marekani milioni 37.63 na shilingi bilioni 6.51.

Mheshimiwa Naibu Spika, upatikanaji wa umeme katika Mkoa wa Ruvuma umeimarika kwa siku za hivi karibuni. Na hii ni kutokana na kufunguliwa kwa vituo mbalimbali vya kuzalisha umeme, ikiwa ni pamoja na vituo vya umeme vya Donya (*megawatt 0.5*), Mbinga (*megawatt 2.5*), Namtumbo (*megawatt 0.4*) Songea (*Megawatt 4.5*) na Tulila (*megawatt 5*) vilivyofikisha jumla ya *megawatt 12.4*.

Mheshimiwa Naibu Spika, mahitaji ya juu ya umeme kwa Mji wa Songea ni *megawatt 4.7*, na uwezo wa uzalishaji ni *megawatt 9.5*, hivyo kuwa na ziada ya umeme wa *megawatt 4.8*. Ni matumaini ya Serikali kuwa kukamilika kwa mradi wa njia ya kusafirisha umeme ya Makambako kwenda Songea kutamaliza kabisa tatizo la changamoto za umeme na kufufua fursa za uwekezaji katika Mkoa wa Ruvuma kwa ujumla wake.

MHE. LEONIDAS T. GAMA: Mheshimiwa Naibu Spika, nimshukuru sana Mheshimiwa Naibu Waziri kwa majibu yake mazuri aliyonipatia, lakini naomba nimuulize maswali mawili ya nyongeza.

Mheshimiwa Naibu Spika, swali la kwanza ni kwamba amesema Mji wa Songea una uwezo wa kupata *megawatt 4.7* na hivi sasa wana uwezo wakuzalisha *megawatt 9.5*. Lakini naomba niseme kwa masikitiko kwamba bado katika mji wa Songea kuna maeneo ambayo hayajafikishiwa kabisa umeme, maeneo kama Ndilima Litembo, Mletele, Lilambo B, Mwanamonga, Sinai, Mwenge Mshindo, Chandarua, Luhilaseko, Kuchile, Lizaboni katika eneo la London, Mang'ua, Subira, Mtendewawa, Mkesho na kadhalika hayajafikishiwa umeme. Sasa naomba Mheshimiwa Naibu Waziri anithibitishie, je, maeneo haya ambayo umeme haujafikishwa ni lini Serikali itayafikishia umeme?

Mheshimiwa Naibu Spika, swali la pili, lipo tatizo kubwa sana kwa Songea Mjini, la umeme kukatika mara kwa mara, na umeme unapokatika mara kwa mara unasababisha kuunguzwa kwa vifaa vya wananchi katika nyumba zao. Lakini la pili, inazuia kukua kwa shughuli za kiuchumi katika mji wa Songea. Je, Serikali ina mpango gani wa kukomesha tatizo la kukatika katika kwa umeme na lini litakuwa na utaratibu wa kuwalipa fidia wale wote wanaounguzwa vifaa vyao kwa sababu ya kukatika kwa umeme?

Mheshimiwa Naibu Spika, naomba Mheshimiwa Waziri anijibu maswali yangu.

NAIBU WAZIRI NISHATI NA MADINI: Mheshimiwa Naibu Spika, napenda nimhakikishie Mheshimiwa Gama na Waheshimiwa Wabunge, kama tulivyoeleza kwenye bajeti yetu na kama ambavyo kila mara ninaeleza, kwamba wananchi wa Songea, Ludewa, Njombe Mjini na Vijijini, utaratibu wa kuwapelekea umeme wa uhakika kutokana na usafirishaji wa umeme wa

kilovoti 220 kwa umbali wa kilometa 250 ambao utanza Januari mwaka huu unakuja, na kazi yake itakamilika mwezi Juni, 2018. Kwa hiyo, Mheshimiwa Gama nimhakikishie kwamba vijiji vya Mlima Litembo pamoja na Mwengemshindo na vingine vitapatiwa umeme kuanzia mwezi Juni 2018 na utakuwa ni umeme wa uhakika.

Mheshimiwa Naibu Spika, kuhusiana na swali la pili la Mheshimiwa Gama, juu ya kukatika katika kwa umeme. Ni kweli kabisa na Waheshimiwa Wabunge kama mnavyojua, sasa hivi tunafanya kazi kubwa tatu. Kazi ya kwanza ni kuongeza nguvu ya umeme kutoka kilovoti 132 hadi kufikisha kilovoti 400. Lakini kwa Makambako – Songea tunaongeza umeme wa kilovoti 33 hadi kilovoti 220 ambao sasa utamaliza tatizo la kukatikakatika katika miji ya Songea, Njombe, Ludewa pamoja na maeneo ya jirani.

Kwa hiyo, nimuhakikishie Mheshimiwa Gama, mara baada ya kuweka kilovoti 220 maeneo yote ya Jimbo la Songea Mjini, Ludewa, Njombe Mjini na Njombe Vijijini kukatikakatika kwa umeme kutakoma mara moja.

Mheshimiwa Naibu Spika, nimhakikishie Mheshimiwa Gama kuhusiana na suala la fidia. Niwaombe Waheshimiwa Wabunge, lakini pia nichukue nafasi hii kuwatangazia wananchi wote, kukatikakatika kwa umeme inawezekana kukachangia sana kuharibika kwa miundombinu ya nyumbani lakini pamoja na vifaa vinavyotumia umeme.

Mheshimiwa Naibu Spika, Hata hivyo matumizi sahihi ya umeme ni muhimu sana. Niwaombe sana wananchi na Waheshimiwa Wabunge, mara TANESCO na mashirika yanapokuwa yanakata umeme kwa ajili ya kufanya marekebisho tuwe tunapunguza au kuzima vyombo vyote vinavyotumia umeme ili umeme ukija sasa usisababishe uharibifu.

Kwa hiyo, nimhakikishie Mheshimiwa Gama kwamba kusababishwa kwa uharibifu wa umeme kwenye vyombo vya ndani inawezekana kabisa ama uzembe wa matumizi, ama uzembe wa TANESCO. Mahala ambapo TANESCO itasababisha tutafanya utafiti, na tukiona kwamba kuungua kwa vyombo hivi kumesababisha na TANESCO tutafanya fidia kulingana na uharibifu uliotokea. (Makofi)

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge kabla sijamuita mtu wa kuulizwa swali la nyongeza ninawakumbusha, maswali yawe mafupi na upande wa Mawaziri majibu yawe mafupi pia. Mheshimiwa Leah Komanya. (Makofi)

MHE. LEAH J. KOMANYA: Mheshimiwa Naibu Spika, tatizo la usambazaji wa umeme lipo pia katika Wilaya ya Meatu. Wilaya ina vijiji 109 lakini ni vijiji 21 tu, sawa na asilimia 19 vilivyopatiwa umeme. Ni lini Serikali itavipatia umeme vijiji vilivyosalia?

NAIBU WAZIRI NISHATI NA MADINI: Mheshimiwa Naibu Spika, nakubaliana na Mheshimiwa Mbunge kwamba katika maeneo aliyoyataja ni vijiji 21 tu vimepatiwa umeme, na ninadhani anazungumzia eneo la Meatu; na vijiji takribani 105 havijapata umeme.

Mheshimiwa Naibu Spika, lakini kama nilivyosema kwamba ugawaji wa umeme unakwenda kwa awamu. Tumemaliza awamu ya pili ambayo imehusisha vijiji vingi sana, na awamu ya tatu inakwenda sasa kumaliza kwenye vijiji vyote vilivyobaki nchi nzima. Kwa hiyo, nimuhakikishie Mheshimiwa Mbunge, vijiji 100 vilivyobaki, pamoja na maeneo ya vitongoji ambavyo pia hajayataja nimhakikishie kwamba yote yatapata umeme kunzia mwaka 2017, 2018 hadi 2019.

MHE. SUSAN A. J. LYIMO: Mheshimiwa Naibu Spika, nakushukuru sana kwa kunipa nafasi. Tatizo la uhaba wa umeme ni kubwa sana nchi nzima, na hili linatokana na gharama kubwa ya nguzo. Nilikuwa naomba kujua ni lini Serikali itachukua ushauri kwamba nguzo ziwe ni gharama za Serikali lakini zile gharama nyingine ziwe ni za watu binafsi kama ilivyokuwa kwenye masuala mazima ya simu, kwamba nguzo za simu zilikuwa bure, ni kwa nini Serikali isifanye utaratibu huo ili wananchi wengi waweze kupata umeme?

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Naibu Waziri, maswali yameulizwa mawili, chagua moja kati ya hayo.

NAIBU WAZIRI NISHATI NA MADINI: Mheshimiwa Naibu Spika, ni kweli kabisa kukatikatika kwa umeme pia kunachangiwa na uharibifu wa nguzo. Lakini nimueleze tu Mheshimiwa Mbunge na Waheshimiwa Wabunge kwamba kuanzia mwezi Januari mwaka huu TANESCO sasa inaanza kutengeneza nguzo zinazoitwa *concrete pole*, nguzo ambazo ni za *concrete*, ambazo zitakuwa haziozi. Nguzo hizo sasa zitahakikisha kwamba nguzo zitakuwa hazianguki na kukatikakatika kwa umeme kutakoma mara moja.

NAIBU SPIKA: Umeshamaliza Mheshimiwa Naibu Waziri? Tunaendelea, Wizara ya Katiba na Sheria, Mheshimiwa Khatib Said Haji, Mbunge wa Konde sasa aulize swali lake.

Na. 261

Mamlaka ya Rais Kutoa Msamaha kwa Wafungwa

MHE. KHATIB SAID HAJI aliuliza:-

Kwa mujibu wa Ibara ya 45(1)(a) na (d) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano Rais anayo mamlaka ya kutoa msamaha kwa wafungwa waliopo magerezani.

Je, Rais anayo mamlaka kisheria ya kutoa msamaha kwa watuhumiwa wa uhalifu wa aina yoyote ambao mashauri yao yapo katika vyombo vya dola kwenye hatua za uchunguzi/upelelezi au mahakamani?

WAZIRI WA KATIBA NA SHERIA alijibu:-

Mheshimiwa Naibu Spika, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Khatib Said Haji, Mbunge wa Konde kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Naibu Spika, Ibara ya 45(1)(a) mpaka (d) inampa Rais mamlaka ya kwanza kutoa msamaha kwa mtu yeyote aliyepatikana na hatia mbele ya mahakama, pili kumuachilia kabisa au kwa muda maalum mtu yeyote aliyehukumiwa au kuadhibiwa kwa ajili ya kosa lolote, tatu, kubadilisha adhabu yoyote aliyopewa mtu yeyote kwa kosa lolote iwe adhabu tahafifu na nne kufuta adhabu yoyote au sehemu ya adhabu.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa kuzingatia masharti hayo ya Katiba msamaha wa Rais unatolewa kwa mtu aliyetiwa hatiani na kupewa adhabu na mahakama. Watuhumiwa wa uhalifu ambao mashauri yao yako katika hatua ya upelelezi au uendeshaji mahakamani hawaguswi na masharti ya ibara hii.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa sababu hiyo basi, Rais hawezi kisheria kutoa msamaha kwa watuhumiwa wa uhalifu wa aina yoyote ambao mashauri yao yapo katika vyombo vya dola kwenye hatua za uchungu, upelelezi au mahakamani. Hatma ya watuhumiwa hao inakuwa bado ipo katika mamlaka husika za uchunguzi, mashitaka na mahakama.

MHE. KHATIB SAID HAJI: Mheshimiwa Naibu Spika, ahsante. Kwanza nikueleze tu kuridhika kwangu na majibu ya Kaimu Waziri Mkuu, majibu yamekwenda shule na yana viwango. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, kutokana na majibu hayo, kwamba Rais hana mamlaka ya Kikatiba kusamehe watuhumiwa ambao mashauri yao yako katika hatu za kiuchunguzi; katika uongozi wa Awamu ya Nne tulimshuhudia Rais

Jakaya Kikwete akitoa msamaha kwa watuhumiwa wa EPA na kutaka walipe na hakuruhusu wapelekwe mahakamani. Je, kutokana na kitendo hicho Rais Kikwete alivunja Katiba ya nchi kwa kutumia madaraka yake vibaya?

Mheshimiwa Naibu Spika, swali la pili, kwa mujibu wa majibu yako ni dhahiri kwamba watuhumiwa wa EPA bado wanastahiki kupelekwa mahakamani kwa sababu msamaha walioupata haukuwa wa Kikatiba, je, Serikali inatoa kauli gani juu ya kuwafikisha watuhumiwa wale wa wizi wa EPA mahakamani ili kukabiliana na tuhuma zao? Ahsante sana.

WAZIRI WA KATIBA NA SHERIA: Mheshimiwa Naibu Spika, swali linaloulizwa hapa, lililoletwa mbele ya Wlzara yangu ni je, Rais ana mamlaka ya kutoa msamaha kwa mtu yeyote aliyetuhumiwa? Na jibu langu ni la Kikatiba, na ninalolisema ndivyo Katiba inavyosema, na mimi si mwanasheria tu lakini vilevile ni mwalimu wa sheria. Ninasema, chini ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Ibara ya 45 Mheshimiwa Rais madaraka yake yako katika kumsamehe mtu ambaye tayari amehukumwa na amepewa adhabu, inaitwa *constitutional... (Makofi)*

Kwa hiyo, naomba basi nikueleweshe...

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Waziri, endelea, naona hawataki kusikiliza, wewe endelea.

WAZIRI WA KATIBA NA SHERIA: Mheshimiwa Naibu Spika, naomba makofi yapungue kidogo ili nieleweshe vizuri. Huu msamaha hana Rais wa Jamhuri ya Muungano tu, hata Rais wa Zanzibar chini ya Ibara ya 59 ya Katiba ya Zanzibar ya mwaka 1984 ambapo Rais pale ambapo kuna makosa anaweza akasamehe. Sasa umenitolea mifano miwili, mitatu ambayo Rais aliyepita unasema aliwasamehe watuhumiwa. Mimi kwa taarifa nilizonazo Mheshimiwa Rais hakutumia kifungu cha 45 cha Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

MHE. JOSEPH R. SELASINI: Mheshimiwa Naibu Spika, nashukuru kwa kunipa nafasi ya kuuliza swali dogo tu la nyongeza.

Mheshimiwa Naibu Spika, ni dhahiri kwamba wingi wa wafungwa magerezani unakwenda sambamba na wingi wa mahabusu waliopo magerezani. Na mara nyingi ni kwamba baadhi ya mahabusu wanakamatwa kwa kupakaziwa makosa na askari wa Jeshi la Polisi.

Mheshimiwa Naibu Spika, sasa, napenda kuiuliza Serikali, ni hatu zipi ambazo Serikali inazichukua za dhahiri, kukomesha kitendo hiki ambacho

kinawatesa wananchi lakini kinaitia Serikali hasara kwa kuwashikilia watu ambao hawana hatia?

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Waziri, Naibu Waziri anataka kujibu. Mheshimiwa Naibu Waziri wa Mambo ya Ndani ya Nchi.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Naibu Spika, kwanza nilikuwa nataka nijaribu kuweka kauli yake sawa ambayo ameizungumza kuhusiana na shutuma dhidi ya Jeshi la Polisi. Amezungumza kana kama kwamba Jeshi la Polisi lote kazi yake ni kubambikia watu kesi, ninachoweza kusema ni kwamba kuna matukio machache ya baadhi ya polisi ambao wamekuwa wakilichafua Jeshi la Polisi, lakini ni wachache mno, ambao Jeshi la Polisi limekuwa likiwachukulia hatua.

Mheshimiwa Naibu Spika, na wote ni mashahidi, juzi wakati wa bajeti kuna hoja ilizungumzwa kuhusiana na yule kijana ambaye alibambikiwa kesi pale gerezani. Ninachotaka kulithibitishia Bunge lako Tukufu mpaka sasa hivi ni kwamba askari waliohusika na jambo lile watatu wameshafukuzwa kazi na bado wanaendelea kuchukuliwa hatua za kijinai.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo si kweli kwamba Jeshi la Polisi limekuwa likizembea kwa kuwachukulia hatua askari wachache sana ambao wamekuwa wakifanya matendo haya ambayo yanakinzana kabisa na taratibu za sheria za nchi yetu.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo kimsingi ni kwamba hayo ambayo ameyazungumza Mheshimiwa Selasini kuhusiana na tuhuma dhidi ya Jeshi la Polisi niliona niyaweke sawa kwa *statement* hiyo.

NAIBU SPIKA: Sawa, tunaendelea, Wizara ya Ujenzi, Uchukuzi na Mawasiliano, Mheshimiwa Stella Ikupa Alex, Mbunge wa Viti Maalum, sasa aulize swali lake.

Na. 262

Huduma ya Kubebea Abiria Wasiojiweza Kwenye Viwanja vya Ndege

MHE. STELLA I. ALEX Aliuliza:-

Viwanja vya ndege nchini ukiondoa uwanja wa ndege wa Kimataifa wa Mwalimu Nyerere - Dar es Salaam havina miundombinu au huduma ya kubebea abiria wasiojiweza ikiwemo wagonjwa, wazee pamoja na watu wenye ulemavu.

(a) Je, Serikali haioni umuhimu wa huduma hii katika viwanja vingine nchini?

(b) Huduma hii imekuwa ikifanya kazi na wakati mwingine kuharibika katika uwanja wa ndege wa Kimataifa wa Mwalimu Nyerere - Dar es Salaam, je, Serikali ina mkakati gani wa kuhakikisha huduma hii inapatikana muda wote kwenye uwanja huu wa Mwalimu Nyerere?

NAIBU WAZIRI WA UJENZI, UCHUKUZI NA MAWASILIANO alijibu:-

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa niaba ya Waziri wa Ujenzi, Uchukuzi na Mawasiliano napenda kujibu swali la Mheshimiwa Stella Ikupa Alex, Mbunge wa Viti Maalum lenye sehemu (a) na (b) kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Naibu Spika, (a) Serikali kwa kutambua umuhimu wa kuwa na huduma kwa ajili ya wasiojiweza, wagonjwa, wazee pamoja na watu wenye ulemavu imeweka vifaa vya kubebea wagonjwa (*wheel chairs* na *stretchers*) katika viwanja vya ndege vya Mwanza, Mafia, Arusha, Tanga, Songwe na Mtwara; pamoja na *lift* kwa kiwanja cha ndege cha Bukoba. Juhudi za kuboresha miundiombinu au huduma hiyo katika viwanja vingine zinaendelea kadiri ya upatikanaji wa fedha.

Mheshimiwa Naibu Spika, aidha katika bajeti ya mwaka wa fedha 2016/2017 Serikali kupitia Mamlaka ya Viwanja vya Ndege Tanzania imetenga fedha za ndani kwa ajili ya kuboresha miundombinu ya viwanja vya ndege ikiwemo huduma ya wasiojiweza.

Mheshimiwa Naibu Spika, (b) naomba nishukuru kuwa Mheshimiwa Stella Ikupa Alex anatambua uwepo wa miundombinu au huduma kwa ajili ya wagonjwa, wazee pamoja na watu wenye ulemavu katika uwanja wa ndege wa Mwalimu Nyerere. Aidha, naomba nimefahamishe kuwa huduma hizo zipo za aina mbalimbali kulingana na mahitaji. Baadhi ya huduma hizo ni pamoja na huduma zitolewazo katika *lift*, gari la wagonjwa (*ambulance*), viti vya magurudumu (*wheel chairs*) na gari lenye *lift* (*ambulift*). Aidha, haijawahi kutokea kuwa nyenzo zinazotumika kutoa aina hizo za huduma zimeshindwa kufanya kazi kwa pamoja.

Mheshimiwa Naibu Spika, uwanja wa ndege wa Mwalimu Nyerere una chumba maalum cha maulizo ambapo mtu yeyote mwenye msafiri anayehitaji huduma maalum akifika katika chumba hicho atapata maelezo ya namna atakavyopata huduma anayoihitaji.

Tunatambua uwepo wa baadhi ya watu ambao hufika katika uwanja huo bila kusoma maelezo na hivyo, kushindwa kutambua wapi watapata

huduma hiyo. Naomba kuwajulisha kuwa wafanyakazi wa mamlaka ya viwanja vya ndege mara wanapotambua uwepo wa mhitaji wa huduma malaam humsaidia.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Stella Ikupa Alex, swali la nyongeza.

MHE. STELLA I. ALEX: Mheshimiwa Naibu Spika, ahsante.

Mheshimiwa Naibu Spika, pamoja na majibu mazuri ya Mheshimiwa Naibu Waziri, ameelezea kwamba katika hivi viwanja vya ndege kuna *wheel chairs* na *stretchers*, lakini swali langu la msingi lilihoji kwa habari ya *ambu-lift*. Ukisema *wheel chair* inamsaidia tu yule mhitaji kumpeleka mpaka eneo la ndege, lakini anapofika pale inabidi abebwe juu juu na wale *staff* wa *airport* kitu ambacho kinakuwa ni *very risk!*

Mheshimiwa Naibu Waziri, kutokana na umuhimu wa *ambu-lift*, ni nini *commitment* ya Serikali kuhusiana na uwepo wa huduma hii katika viwanja vyote vya ndege nchini? Ahsante. (*Makofi*)

NAIBU WAZIRI WA UJENZI, UCHUKUZI NA MAWASILIANO: Mheshimiwa Naibu Spika, nakubaliana naye kwamba *ambu-lift* ndiyo kifaa kinachohitajika zaidi na chenye usalama zaidi kuliko hivyo vingine. Kama nilivyojibu katika jibu langu la nyongeza, Wizara yangu itahakikisha wale wanaotoa huduma kwa maana ya uwanja wa ndege wa Mwalimu Nyerere, tunawaongelea *Swissport*, na ninawataka *Tanzania Airport Authority* nao wahakikishe wanaongeza huduma hiyo ya *ambu-lift* katika kiwanja cha *Mwalimu Julius Nyerere International Airport* pamoja na Kilimanjaro, Songwe na viwanja vingine.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Naibu Waziri, Ofisi ya Waziri Mkuu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA WAZIRI MKUU (WATU WENYE ULEMAVU): Mheshimiwa Naibu Spika, kwanza niseme natambua majibu mazuri ya Naibu Waziri wa Ujenzi. Niongezee tu mambo machache kuhusu huduma kwa watu wenye ulemavu katika viwanja vya ndege na maeneo mengine.

Mheshimiwa Naibu Spika, Serikali kupitia Sheria Na. 9 ya mwaka 2010 ilifuta sheria za zamani zilizokuwa zinazungumzia masuala ya watu wenye ulemavu, na moja ya mambo ambayo yameelezwa wazi katika sheria mpya hii ni kutambua suala la kufikika kirahisi na kupata huduma mbalimbali kirahisi kwa watu wenye ulemavu.

Mheshimiwa Naibu Spika, Sheria hii ilianza kufanyakazi mwaka 2012 na ni wazi kwamba katika kipindi ambacho sheria hii imeanza kufanya kazi yapo,

majengo na ipo miundombinu mingi sana ya Serikali ambayo kwa namna moja au kwa namna nyingine ilikuwa imejengwa kizamani.

Mheshimiwa Naibu Spika, *commitment* ya Serikali kuyabadilisha ipo, lakini hili ni suala ambalo litachukuwa muda na Ofisi ya Waziri Mkuu itakuwa inawasiliana na Wizara nyingine kadri inavyowezezana kuhakikisha kwamba taasisi zote za Serikali katika nyanja mbalimbali, elimu, afya, miundombinu na kadhalika, zinachukuwa hatua zinazofaa ili kuhakikisha kwamba watu wenye ulemavu wanapata huduma stahiki, kokote wanakokwenda.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Getere.

MHE. BONIPHACE M. GETERE: Mheshimiwa Naibu Spika, nilitaka kuuliza tu kwamba, ahadi ya kukarabati uwanja wa ndege wa Musoma ni ya muda mrefu. Ni lini uwanja huu utakarabatiwa ili uweze kuleta tija kwa watu wa Musoma?

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Getere, swali la msingi lilikuwa linahusu *ambulift*, sasa ukisema ukarabati wa uwanja wa ndege kidogo liko nje ya swali la msingi!

Waheshimiwa Wabunge, tunaendelea, Mheshimiwa Hassan Elias Masala, Mbunge wa Nachingwea sasa aulize swali lake.

Na. 263

Barabara ya Masasi – Nanganga – Nachingwea

MHE. HASSAN E. MASALA aliuliza:-

(a) Je, Serikali ina mpango gani juu ya ujenzi wa barabara ya Masasi – Nanganga – Nachingwea, yenye urefu wa kilometa 91 kwa kiwango cha lami?

(b) Je, ni lini Serikali italipa fidia wananchi wanaotakiwa kupisha ujenzi wa barabara hiyo hasa ikizingatiwa kuwa tathmini imeshafanyika muda mrefu?

NAIBU WAZIRI WA UJENZI, UCHUKUZI NA MAWASILIANO alijibu:-

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa niaba ya Waziri wa Ujenzi, Uchukuzi na Mawasiliano, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Hassan Elias Masala, Mbunge wa Nachingwea, lenye sehemu (a) na (b) kwa pamoja kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Naibu Spika, Serikali imekwishakamilisha kazi ya upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa barabara ya Masasi – Nachingwea hadi

Nanganga yenye urefu wa kilometa 91 kwa ajili ya ujenzi kwa kiwango cha lami. Kazi za usanifu zimekamilika mwezi Septemba, 2015. Aidha, kwa sasa Serikali inatafuta fedha kwa ajili ya ujenzi kwa kiwango cha lami wa barabara ya Masasi – Nachingwea hadi Nanganga.

Mheshimiwa Naibu Spika, zoezi la tathmini kwa ajili ya fidia kwa wananchi watakaathirika na kazi ya ujenzi wa barabara ya Masasi – Nachingwea – Nanganga limekamilika na ulipaji wa fidia kwa wananchi hao ili kupisha ujenzi utaanza mara baada ya fedha kupatikana.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Hassan Masala, swali la nyongeza.

MHE. HASSAN E. MASALA: Mheshimiwa Naibu Spika, naomba niulize maswali mawili ya nyongeza.

Mheshimiwa Naibu Spika, katika majibu ya msingi ya Mheshimiwa Waziri hayajaonyesha ni muda gani ambao pesa inayotafutwa na Serikali itapatikana. Naomba sasa atoe ufafanuzi wa kutosha ili wananchi wa Nachingwea waweze kujua pesa hii ambayo kimsingi inatakiwa ikae kwenye bajeti, ni wakati gani au ni muda gani ili iwe ni rahisi kwangu kufuatilia kujua barabara hii itajengwa lini ukizingatia upembuzi yakinifu ilishafanyika?

Swali la pili, Mheshimiwa Waziri, naomba nipate vigezo vinavyotumika vya ku-allocate pesa katika barabara zetu kwa kiwango cha lami na ukizingatia barabara ya Nachingwea ni barabara kongwe na ya muda mrefu lakini bado haijatengewa pesa kwa muda huu wote ambao tulitazamia tayari itakuwa imepata pesa? Ahsante.

NAIBU WAZIRI WA UJENZI, UCHUKUZI NA MAWASILIANO: Mheshimiwa Naibu Spika, kama nilivyojibu katika swali la msingi fedha tunatafuta na tunaposema tunatafuta ni kweli tunatafuta. Kwa hiyo, kumjibu ni lini ujenzi utaanza au hizo fedha zitapatika, nafahamu juhudi zake, ameshakuja Wizarani kuhusu hiyo na kwa sababu ya juhudi zake, tumeshatenga shilingi bilioni moja fedha za ndani kwa ajili ya kuanza maandalizi ya kujenga hiyo barabara kwa maana ya kuandaa *documents*. Natambua jinsi anavyokerwa na barabara hiyo, na mimi ninamhakikishia mara tutakapopata fedha tutamjulisha lini tutaanza kujenga.

Mheshimiwa Naibu Spika, kuhusu vigezo, ninamuomba Mheshimiwa Mbunge, atambue kwamba kitu cha kwanza kigezo chetu kikubwa ni Ilani ya Uchaguzi ya Chama cha Mapinduzi na katika kitabu kile cha Ilani, kuna barabara zote ambazo tumeahidi tutazijenga, tumeziweka mle ndani. Kwa hiyo, kigezo kikubwa ni hicho, lakini vilevile ahadi za viongozi wetu Wakuu kuanzia Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania aliyepita wa Serikali ya Awamu ya

Nne na huyu wa Serikali ya Awamu ya Tano, pamoja na viongozi wengine akiwemo Makamu wa Rais. Hivyo ndivyo vigezo tunavyovitumia katika kupanga barabara ipi ishughulikiwe na kwa wakati gani.

Mheshimiwa Naibu Spika, akitaka maelezo zaidi, namkaribisha Mheshimiwa Mbunge aje ofisini, akutane na watalaam ili tuweze kulichakata hilo na likafahamika kwa undani zaidi.

MHE. JOSEPH L. HAULE: Mheshimiwa Naibu Spika, ahsante sana.

Mheshimiwa Naibu Spika, suala hili la Nachingwea linafanana sana na tatizo la Mikumi. Ningependa nipate majibu ya Serikali ni lini itatengeneza barabara ya lami ya kutoka Kilosa kwenda Mikumi yenye urefu wa kilometa 78, ambayo ni kichocheo kikubwa sana cha uchumi wa Kata za Mikumi, Muhenda, Ulaya, Zombo, Masanze pamoja na Magomeni? *(Makofi)*

NAIBU WAZIRI WA UJENZI, UCHUKUZI NA MAWASILIANO: Mheshimiwa Naibu Spika, natambua juhudi za Mheshimiwa Haule na umekuja ofisini, tumeongelea kuhusu hii barabara na ninawashukuru mlipitisha bajeti yetu, katika bajeti ile unafahamu kwamba kuna bajeti ya kujenga hiyo barabara. Mimi nakuhakikishia, tutahakikisha tunasimamia vile fedha ambazo mmetutengea tutatekeleza ikiwa ni pamoja na kujenga eneo hili la barabara ya kutoka Kilosa hadi Mikumi.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Stanlaus Mabula.

MHE. STANLAUS S. MABULA: Mheshimiwa Naibu Spika, nakushukuru.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa kuwa matatizo ya Nachingwea yanafanana na matatizo yalioko kwenye Jimbo la Nyamagana, ningependa kujua kutoka kwa Mheshimiwa Waziri au Naibu Waziri, kauli ya Serikali juu ya barabara ya kutokea Kata ya Buhongwa kupita Kata ya Lwanima, Mitaa ya Sawa, Kanindo, Kishili, kutokea Igoma, lakini kutoka hiyo barabara inayokwenda Mkuyuni – Kanyerere – Tambuka Reli, kutokea Buzuruga kwa sababu imekuwa ni ahadi ya muda mrefu na tunatambua namna ambavyo Jiji la Mwanza limekuwa likikua kwa kasi kila wakati. Je, ni nini kauli ya Serikali juu ya ujenzi wa barabara hizi zitakazopunguza msongamano kwa kiwango kikubwa? *(Makofi)*

NAIBU WAZIRI WA UJENZI, UCHUKUZI NA MAWASILIANO: Mheshimiwa Naibu Spika, namshukuru sana Mheshimiwa Mabula, kwa kweli ni Mheshimiwa Stanlaus Mabula na Mheshimiwa Angelina Mabula (wote wawili) wamekuja tumejadili kuhusu hizi barabara, tulikubliana kwamba, tutawasiliana na Meneja wa TANROADS Mkoa ili tuhakikishe kwamba, tunaweka mikakati ya kutekeleza ahadi hii ya Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

Mheshimiwa Naibu Spika, ninawahakikishia kwamba hiyo ahadi tuliyowapa tulipokutana ofisini ni ahadi ya dhati, inatoka katika sakafu ya mioyo yetu na tutahakikisha tunaitekeleza.

NAIBU SPIKA: Wizara ya Afya, Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wazee na Watoto, Mheshimiwa Conchesta Leonce Rwamlaza, Mbunge wa Viti Maalum, sasa aulize swali lake.

Na. 264

Kuanzisha Mfuko wa Kulinda Ustawi wa Watoto Nchini

MHE. CONCHESTA L. RWAMLAZA aliuliza:-

Ni wajibu wa Serikali kulinda na kuhakikisha ustawi wa watoto katika nchi;

Je, ni lini Serikali itatenga asilimia ya mapato yake katika bajeti ili kuwepo na Mfuko wa Kulinda Ustawi wa Watoto wa nchi hii?

NAIBU WAZIRI WA AFYA, MAENDELEO YA JAMII, JINSIA, WAZEE NA WATOTO alijibu:-

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa niaba ya Waziri wa Afya, Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wazee na Watoto, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Conchesta Leonce Rwamlaza, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Naibu Spika, kwanza nakubaliana na Mheshimiwa Mbunge kuwa Serikali ina wajibu kulinda na kuhakikisha ustawi na maendeleo ya watoto nchini, wajibu huu umeainishwa katika Katiba, Sera na Sheria mbalimbali ikiwemo Sheria ya Mtoto Na. 21 ya mwaka 2009.

Mheshimiwa Naibu Spika, aidha, Serikali imekuwa ikichukua jitihada mbalimbali kuhakikisha kuwa watoto wote nchini wanapata haki zao za msingi. Baadhi ya jitihada hizo ni pamoja na kutoa msamaha wa huduma za afya kwa watoto wenye umri chini ya miaka mitano na akina mama wajawazito, kutoa elimu bure kwa watoto kuanzia shule ya awali hadi kidato cha nne.

Mheshimiwa Naibu Spika, vilevile, Serikali kupitia Wizara yangu na wadau mbalimbali wa watoto imekuwa ikitoa elimu kwa jamii kuhusu umuhimu wa wazazi, walezi, familia na jamii kwa ujumla kuhusu umuhimu wa matunzo na ulinzi wa watoto.

Mheshimiwa Naibu Spika, Serikali kwa sasa haijaona umuhimu wa kuanzisha Mfuko Malaam wa Watoto kwa kuwa, afua zilizopo zinakidhi mahitaji. Hata hivyo, nachukua fursa hii kutoa wito kwa wazazi, walezi, familia na jamii kwa ujumla kutekeleza wajibu wao katika makuzi na maendeleo ya watoto kwa kutumia rasilimali walizonazo.

Mheshimiwa Naibu Spika, aidha, ni wajibu wa Serikali ambazo ziko katika mamlaka za Serikali za Mitaa, kuhakikisha kuwa mamlaka zenyewe zinaweka mipango madhubuti ya kulinda ustawi na maendeleo ya watoto katika maeneo yao. Wakati huo Serikali itaendelea kusimamia na kuratibu huduma zinazotolewa kwa watoto ili kuhakikisha kuwa haki na ustawi wao unazingatiwa ipasavyo kama ilivyoainishwa katika Katiba, Sheria na Mikataba mbalimbali ya Kimataifa iliyoridhiwa na nchi yetu.

Mheshimiwa Naibu Spika, suala la ulinzi, ustawi na maendeleo ya watoto ni mtambuka, hivyo, naomba kutoa wito kwa Mheshimiwa Wabunge kuhakikisha kuwa Halmashauri zetu zinatenga bajeti katika maeneo haya yanayohusu ustawi wa watoto.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Conchesta Rwamlaza, swali la nyongeza.

MHE. CONCHESTA L. RWAMLAZA: Mheshimiwa Naibu Spika, ahsante sana. Napenda niulize maswali mawili tu ya nyongeza kwa Mheshimiwa Waziri.

Mheshimiwa Naibu Spika, mambo alioyasema Waziri nakubaliana nayo, lakini bado katika nchi yetu watoto wanaendelea kuteseka na wengine wanarandaranda mitaani. Je, Serikali haioni kwamba, imeshindwa kuweka maandalizi kwa ajili ya kutoa huduma sahihi kwa watoto? *(Makofi)*

Swali la pili, moja ya kazi za Serikali ni kuandaa kizazi chake kutoka kizazi kimoja hadi kingine na ndiyo maana nchi nyingine wanatenga mifuko kama hiyo na wanadiriki hata kulipa wanawake wanapokuwa wajawazito pesa kidogo kidogo ambazo baadaye umsaidia mzazi pale mambo yanapokuwa magumu kule mbele.

Je, sasa Serikali haioni ni wakati muafaka wa kufikiria kuanzisha mfuko huo ili kuweza kulinda watoto wetu wakue vizuri? *(Makofi)*

NAIBU WAZIRI WA AFYA, MAENDELEO YA JAMII, JINSIA, WAZEE NA WATOTO: Mheshimiwa Naibu Spika, kuhusu swali lake la pili, kuhusu mfuko, naomba arejee majibu yangu kwenye jibu la msingi.

Mheshimiwa Naibu Spika, kuhusu swali lake la kwanza, napenda tu kusema kwamba jukumu la malezi ni jukumu letu sote kama wazazi na linaanzia

moja kwa moja kwenye familia. Sisi wanaume na wake zetu, tuchukue jukumu la kulea watoto tuliowazaa wenyewe. Kwa tamaduni za Kiafrika, *extended family* ina wajibu kwenye kulinda ustawi na kutoa ulinzi kwa watoto wote ambao wanaachwa na ndugu zetu, ambao pengine wametangulia mbele ya za haki ama wamepoteza uwezo wa kutoa malezi kwa mtoto.

Mheshimiwa Naibu Spika, pia Mamlaka za Serikali za Mitaa ambazo Wabunge ni Wajumbe, zina majukumu ya msingi ya kuhakikisha ulinzi na ustawi wa watoto kwenye maeneo yao. Hivyo, ninatoa wito kwa Wabunge wote na jamii kwa ujumla tuweke mikakati madhubuti katika Mamlaka za Serikali za Mitaa tunakoishi kwa ajili ya kutoa ulinzi na ustawi kwa watoto.

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa muda wetu umeenda sana. Tunaenda kwenye swali la mwisho, Wizara ya Viwanda, Biashara na Uwekezaji, Mheshimiwa Peter Joseph Serukamba, Mbunge wa Kigoma Kaskazini, sasa aulize swali lake.

Na. 265

Ujenzi wa Soko la Kimataifa Mpaka wa Kagunga

MHE. PETER J. SERUKAMBA aliuliza:-

Je, ni lini Serikali itajenga soko la Kimataifa Kagunga mpakani mwa Tanzania na Burundi?

NAIBU WAZIRI WA NISHATI NA MADINI (K.n.y. WAZIRI WA VIWANDA, BIASHARA NA UWEKEZAJI) alijibu:-

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa niaba ya Waziri wa Viwanda, Biashara na Uwekezaji, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Peter Joseph Serukamba, Mbunge wa Kigoma Kaskazini, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Naibu Spika, Serikali ina mpango wa kujenga soko la kisasa la Kimataifa la Kagunga jirani na Mpaka wa nchi yetu na Burundi lenye ukubwa wa hekta 1.5. Tayari Manispaa ya Kigoma imetenga shilingi milioni 250 kwa bajeti yake ya mwaka 2015/2016 kwa ajili ya ujenzi wa soko hilo, juhudi za kumpata mzabuni wa kujenga soko hilo zinaendelea. Pamoja na jitihada hizo, mwekezaji kutoka *United Nations Capital Development Fund* pia ameonyesha nia ya kuwekeza kwenye miundombinu ya masoko, ameanza ujenzi na anajiandaa kwa ajili ya ujenzi wa soko hilo.

Mheshimiwa Naibu Spika, mbali na soko hilo, Serikali kupitia mamlaka ya EPZ, imetenga eneo la hekta 20,000 kwa ajili ya uwekezaji yakiwa ni maeneo ya

viwanda, makazi, biashara pamoja na Mkoa wa Kigoma (*Kigoma Special Economic Zone*). Hadi sasa hekta 700 zimepimwa na wananchi 369 kati ya 360 wamelipwa fidia ya maeneo yao, jumla ya shilingi bilioni 1.03 ambayo ni sawa na asilimia 61 imetumika.

Mheshimiwa Naibu Spika, aidha, upimaji na uandaaji wa michoro ya matumizi unaendelea na utengaji wa maeneo hayo karibu na miji utasaidia kasi ya kuleta maendeleo na ushindani kuinua uchumi wa wananchi wa Kigoma.

Mheshimiwa Naibu Spika, napenda kutoa wito kwa Mheshimiwa Mbunge na Waheshimiwa Wabunge wengine, kuhamasisha wawekezaji na wadau wa maendeleo kufanikisha ujenzi wa masoko ya mipakani kwani ujenzi wa masoko hayo unahitaji sana nyongeza na nguvu za wananchi kuongeza jitihada za Serikali.

MHE. PETER J. SERUKAMBA: Mheshimiwa Naibu Spika, sijui nisemeje. Mimi labda nadhani niombe, utaratibu, sijui kama utaruhusiwa. Swali hili Waziri aombwe alijibu tena. Kwa sababu bahati mbaya huyu ni Naibu Waziri wa Wizara nyingine amepewa jibu ambalo linaongea kitu kingine na mimi nimeongea kitu kingine. Hii sehemu ya EPZ iko Kigoma Mjini, EPZ haiko Kagunga, suala la ujenzi huu... (*Kicheko*)

Mheshimiwa Naibu Spika, naomba kabisa Waziri wa Viwanda na Biashara alijibu hili swali tena, kwa sababu haya siyo majawabu ya swali nililoliomba. (*Makofi*)

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Peter Serukamba, maombi yako yamepokelewa, lakini hili swali kwa sababu ni la msingi hatutaweza kumlaumu Waziri aliyejibu kwa niaba maana yake limetoka kwa wataalam Wizarani, lakini ombi lako limepokelewa. (*Makofi*)

Waheshimiwa Wabunge, tunaendelea. Tunayo matangazo ya wageni kadhaa waliotufikia asubuhi hii.

Kundi la kwanza ni wageni waliopo Jukwaa la Spika, hawa ni wageni wa Mheshimiwa Machano Othman Said ambao ni familia yake Mheshimiwa Saada Mwenda - mkewe na ni Mjumbe wa Baraza la Wawakilishi. Karibu sana wifi yetu na mama wa wengine na shemeji wa wengine. Mheshimiwa Ali Salum Ali, Mnadhimu Baraza la Wawakilishi, Ndugu Othman Peter - mtoto wake, Ndugu Neema Machano - mtoto wake, Ndugu Fatma Machano - mtoto wake, Ndugu Leluu Machano mtoto wake na Ndugu Khamis Abdallah - Mjumbe wa NEC Wilaya ya Mfenesini na Ndugu Kheri Miraji Othman, Mzee kutoka Mchumbuni. (*Makofi*)

Pia katika Jukwaa la Spika, wapo wanafunzi 20 na walimu kumi pamoja na wafanyakazi watatu kutoka shule ya sekondari Barbro Johansson iliyopo Jijini Dar es Salaam, ambao ni wanafunzi wanaokuja kwa ajili ya mpango wa elimu kwa umma ambao unaratibiwa na Ofisi ya Bunge, mnaweza kukaa.

Sasa niwataje walioambatana nao; wanafunzi hawa wameambatana na walimu wao na watumishi wa shule hiyo ambao ni Mwalimu Vianaery Ndomba, Mwalimu Jenifer Dominic, Sister Yolanda Likarafu, Mwalimu Daniel Mwalongo, Mwalimu Jovith Jasson, Mwalimu Celina Mtuweta, Mwalimu Bupe Mwabenga, Mwalimu Msafiri Juma, Mwalimu Siraji Amri, Mwalimu Lilian Semsige, Mwalimu Gerald Rosula, Mwalimu Mansoor Amri na Ndugu Aidan Mapala, karibuni sana. (Makofi)

Wapo pia wageni wa Waheshimiwa Wabunge, mgeni wa Mheshimiwa Hussein Ibrahim Makungu na huyu ni Ndugu Mohamed Mussa. Pia mgeni wa Mheshimiwa Amina Iddi Mabrouk ambaye ni Ndugu Salum Simba, mume wake. Karibu sana shemeji. (Makofi)

Wageni wa Mheshimiwa Wanu Hafidh Ameir, ambao ni Ndugu Mohamed Hassan Moyo, mume wake na ni Katibu wa CCM Wilaya ya Muheza, Tanga, karibu sana. Tunao pia Ndugu Yusuph Kirobo na Ndugu Habibu Ismail. (Makofi)

Waheshimiwa Wabunge, pia tunao wageni watano wa Mheshimiwa Mhe. Engineer Isack Kamwelwe, Naibu Waziri wa Maji na Umwagiliaji ambao ni familia yake, hawa wameongozwa na Ndugu Bora Isack Kamwelwe ambaye ni mkewe, pia wameambatana na watoto wao ambao ni Mathew Kamwelwe, Joseph Kamwelwe, Kelvin Kamwelwe na King Kamwelwe. Mheshimiwa Naibu Waziri, hatuwaoni huko juu lakini naamini wapo.

Wageni kumi wa Mheshimiwa Bonnah Kaluwa ambao ni wananchi wake wanaotokea Ilala Jijini Dar es Salaam, wakiongozwa na Ndugu Haji Kubbe, karibuni sana. Katika kundi la wageni wa Mheshimiwa Bonnah Kalua wapo pia viongozi wa *The Stewarts Organization* ambao ni Ndugu David Mfutakamba, Ndugu Mohamed Ally, Ndugu Agatha Limbumba na Ndugu Jacqueline Andrew. (Makofi)

Pia wapo wageni tisa wa Mheshimiwa Kangi Lugola wakiongozwa na Ndugu Mathias Lugola ambaye ni kaka yake na ni Katibu wa Wazazi Wilaya ya Tarime. Karibu sana kaka yetu na wageni ulioambatana nao.

Kundi la mwisho ni mgeni mmoja wa Mheshimiwa Alex Gashaza ambaye ni Mwandishi wa Habari wa Redio Kwizera iliyopo Ngara Mkoani Kagera, huyu ni Ndugu Shabaan Ndyamukama, karibu sana. (Makofi)

Waheshimiwa Wabunge, yapo matangazo mengine. Tangazo la kwanza limetolewa na Mheshimiwa Abdallah Chikota, Makamu Mwenyekiti wa Kamati ya LAAC, nawatangazia Wajumbe wa Kamati kukutana leo, mara baada ya Bunge kuahirishwa saa 7.00 mchana Ukumbi wa Msekwa D, mnaombwa kuhudhuria bila kukosa.

Tangazo lingine ni kwa Wabunge wote wa Kambi ya Upinzani, mnatangaziwa kwamba mtakutana leo saa 7.00 mchana kwenye Ukumbi wa Pius Msekwa, mara baada ya kuahirisha Bunge mtakutana huko, tangazo limetoka Ofisi ya Kiongozi wa Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni na mnasisitizwa kuhudhuria.

Tangazo lingine ni kuhusu matokeo ya mechi zilizochezwa siku ya Jumamosi. Waheshimiwa Wabunge, *football* Bunge ilikuwa ni magoli tisa na ya NMB yalikuwa saba, mengine yalikuwa *penalt*, naona hili tangazo... (Makofi)

Waheshimiwa Wabunge, nifafanue kidogo kwa ajili ya kuweka kumbukumbu sawasawa. Bunge lilifunga magoli mawili, NMB wakafunga magoli mawili kwa upande wa *football*, walipoingia kwenye *penalt* Bunge likashinda kwa wingi wa *penalt*, ikaishinda NMB. Kwa hiyo kikombe kilikuja, nilidhani kingekuwa kinaoneshwa hapo, kwa upande wa *football* tulichukua kombe kama washindi wa kwanza. Lakini pia Bunge, doh, maneno yaliyotimika hapa! Bunge lilishinda pia kwa jumla ya magoli 18 kwa saba kwa upande wa *netball*. (Makofi)

Kwa hiyo, nichukue nafasi hii kupeleka shukrani za pekee kwa wachezaji wote walioshiriki na Wabunge wote ambao walijitokeza kushangilia wachezaji. Pia shukrani zingine ziiendee Kamati ya Ufundi iliyokuwa inaongozwa na Profesa Maji Marefu. (Makofi/Kicheko)

Waheshimiwa Wabunge, tangazo lingine linawahusu bado wanamichezo kwamba, fomu za kugombea nafasi mbalimbali za uongozi kwenye timu ya *Bunge Sports Club* zimeanza kutolewa leo, mwisho ni kesho saa 10.00 alasiri na uchaguzi utakuwa kesho kutwa, Jumatano saa 7.00 mchana baada ya kusitisha shughuli za Bunge.

Waheshimiwa Wabunge nimeletewa taarifa hapa kwamba Serikali inataka kutoa kauli kuhusu yaliyotokea Chuo Kikuu cha Dodoma jana. Karibu Waziri wa Elimu, Sayansi, Teknolojia na Ufundi.

KAULI ZA SERIKALI

WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI, TEKNOLOJIA NA UFUNDI: Mheshimiwa Naibu Spika, ahsante sana kwa kunipatia nafasi hii ili niweze kutoa ufafanuzi kuhusiana

na suala ambalo limejitokeza katika Chuo Kikuu cha Dodoma ambapo jumla ya wanafunzi 7,802 waliokuwa wanachukua Diploma ya Mafunzo ya Ualimu Sayansi, ambayo ni Diploma Maalum kwa Kiingereza inaitwa *Special Diploma in Science Education* wamerudi nyumbani kutokana na kuwepo kwa mgomo ambao umedumu kwa takribani mwezi mmoja.

Mheshimiwa Naibu Spika, nafikiri kama unavyokumbuka, suala hili la mgomo wa wanafunzi wa Chuo Kikuu cha Dodoma limeshazungumzwa hata ndani ya Bunge lako katika Kikao hiki kinachoendelea. Kuna Mwongozo ambao uliombwa mara mbili na Serikali imekuwa ikijitahidi kupatia ufumbuzi wa mgomo huo bila mafanikio.

Mheshimiwa Naibu Spika, tatizo kubwa lililotokea ni kwamba walimu ndio waliokuwa wamegoma kuwafundisha wanafunzi na jitihada za Serikali kutatua mgomo huo zimefanyika bila mafanikio kutokana na kwamba walimu wanachogomea ni madai ambayo kwa mujibu wa Mkaguzi wa Hesabu wa Ndani, madai hayo yanaonekana hayako sahihi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, masuala ya fedha Serikali haiwezi ikamwingilia Mkaguzi wa Ndani na kwa sababu walimu wameonesha kutokuwa tayari kuendelea kuwafundisha wanafunzi hao na wanafunzi tayari wameshaka bila kusoma, Serikali imeona ni busara wanafunzi waende nyumbani wakati ambapo ufumbuzi wa suala hilo uncaendelea kupatikana na Serikali itaangalia namna ambayo tunaweza tukaangalia jinsi gani wanafunzi wapate mafunzo, waendeleo na mafunzo katika mfumo ambao utakuwa na tija kwa wanafunzi wenyewe na utakuwa na tija kwa Taifa.

Mheshimiwa Naibu Spika, hiyo ndiyo Taarifa ya Serikali. *(Makofi)*

MHE. JUMA S. NKAMIA: Mwongozo wa Spika.

NAIBU SPIKA: Tunaendelea, Katibu.

MHE. JUMA S. NKAMIA: Mwongozo wa Spika.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Juma Nkamia.

MWONGOZO WA SPIKA

MHE. JUMA S. NKAMIA: Mheshimiwa Naibu Spika, nakushukuru sana kwa kunipa nafasi. Naomba Mwongozo wako kwa Kanuni ya 68(7) kutokana na muda naona sina haja ya kuisoma.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwanza nashukuru kusikia taarifa ambayo imetolewa na Mheshimiwa Waziri, pamoja na kwamba hatujapata nakala ya hiyo taarifa. Mimi nilitaka kujiridhisha tu kwamba ningeomba Mwongozo wako, watoto hawa hawana makosa, wengi wa wanafunzi hawa wanatoka karibu maeneo yote ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, waliogoma ni walimu lakini walioadhibiwa ni wanafunzi.

Naomba Mwongozo wako, hivi Serikali haikuona umuhimu wa kumaliza tatizo na walimu ambao ni wachache kwa muda mfupi, badala ya kuwaadhibu wanafunzi 7,802? (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, mimi ni mkazi wa Dodoma na Wabunge wengi naamini mtaniunga mkono kwa hili, jana wanafunzi hawa wameonekana wanazurura maeneo yote ya Dodoma hapa. Wengi wao ni vijana wa miaka 16, wasichana na wavulana, hatujui kama wamelala salama ama vinginevyo.

Kwa hiyo, Mwongozo wangu unaegemea katika maeneo mawili, kwamba Serikali haikuona umuhimu wa kumaliza tatizo tu hilo dogo la walimu, kama Mkaguzi wa Ndani anakuja anasema kwamba hesabu hakubaliani nazo, siyo vyema Serikali ingekaa nao wale watu wamalize tatizo hili? Leo unawarudisha wanafunzi, hawana hela ya kula, hawana mahali pa kulala. Naomba kutoa hoja ikiwezekana Bunge hili tujadili jambo hili.

Mheshimiwa Naibu Spika, naomba kutoa hoja. (Makofi)

MHE. FAIDA MOHAMMED BAKAR: Mheshimiwa Naibu Spika, naafiki.

MHE. KABWE Z. R. ZITTO: Kuhusu Utaratibu.

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, naomba mkae.

MBUNGE FULANI: Kuhusu Utaratibu.

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa, Mheshimiwa Cosato Chumi, naomba uzime mic yako.

Waheshimiwa Wabunge, nimeombwa Mwongozo kwa mujibu wa Kanuni ya 68(7) na Mheshimiwa Juma Nkamia kuhusu taarifa aliyotoa Mheshimiwa Waziri wa Elimu, Sayansi, Teknolojia na Ufundi. Mwongozo unaoombwa na Mheshimiwa Nkamia unasema wanafunzi hawana makosa na ndivyo ambavyo pia Mheshimiwa Waziri amesema, lakini pia Mheshimiwa Nkamia anaomba Mwongozo kwa nini Serikali haijachukua hatua za kutatua suala hili mpaka wanafunzi wanarudishwa nyumbani.

Waheshimiwa Wabunge, kwanza nieleze pia kwa niaba yenu masikitiko juu ya jambo hili kushindwa kutatuliwa kwa wakati, lakini hata hivyo Mwongozo wa Mheshimiwa Nkamia unasema kwa nini Serikali haijachukua hatua. Nadhani Mheshimiwa Waziri ametoa maelezo kwamba Serikali katika mwezi huo ilikuwa inajaribu kuona namna ambavyo ingeweza kutatua suala hili ikiwa ni pamoja na kukaa na hawa walimu wenye madai, lakini inavyoonekana mazungumzo yao kwa kadri Mheshimiwa Waziri alivyoeleza hayajafikia mahali pa kutatua suala hili. *(Makofi)*

Waheshimiwa Wabunge, Mwongozo wangu ni huu, kwamba hili suala kwa sababu Mheshimiwa Waziri amelitolea maelezo maana yake ni kwamba Serikali inayo taarifa juu ya jambo hili na wanalifuatilia kama alivyosema, kwa sababu Bunge hili haliwezi kuanza kuuliza maswali ya vitu ambavyo hatukuletewa. Kwa mfano, hapa tunaambiwa taarifa ya Mkaguzi wa Ndani, sasa tukiambiwa taarifa ya Mkaguzi wa Ndani, hatunayo, hatujaisoma, Serikali imetuletea taarifa.

Waheshimiwa Wabunge, kwa sababu hoja ya Mheshimiwa Nkamia ilikuwa kwenye Mwongozo mwishoni mwake amemaliza na kitu ambacho hakuwa amesimama kwa ajili ya hicho.

Kwa hiyo, Mwongozo wangu ni kwamba Serikali imeshatoa maelezo juu ya suala hilo. Kama kuna jambo ambalo hatujaelewa katika maelezo ya Mheshimiwa Waziri, hilo ndilo ambalo linaweza likaulizwa kama swali, lakini Mwongozo wangu ni kwamba tunaendelea baada ya Mheshimiwa Waziri kuwa ametoa taarifa.

MBUNGE FULANI: Busara ya Kiti.

MBUNGE FULANI: Naibu Spika acha uwakala bwana.

MBUNGE FULANI: Busara ya Kiti.

(Hapa baadhi ya Wabunge walizungumza bila mpangilio)

MBUNGE FULANI: Mwongozo wako Mheshimiwa Naibu Spika, tafadhali!

MHE. KABWE Z. R. ZITTO: Mheshimiwa Naibu Spika, kuhusu utaratibu!

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, naomba tukae kwanza. Naomba tukae ili tuelekezane vizuri, naomba tukae. Mtakumbuka Kanuni zinazohusu utaratibu ni kwamba mtu awe amesimama anaongea jambo ambalo linavunja Kanuni, ndiyo unasimama Kuhusu Utaratibu. Kwa hiyo hakuna mtu anayeongea, hakuna mtu aliyeongea kinyume na Kanuni kwa hiyo hatuwezi

kusimama kuomba utaratibu. Sasa Mwongozo Mheshimiwa Nassari na utakuwa Mwongozo wa mwisho kabla hatujaendelea.

MHE. JOSHUA S. NASSARI: Mheshimiwa Naibu Spika, ninakushukuru...

MHE. MWITA M. WAITARA: Weka hapo na Mheshimiwa Waitara Mwongozo.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Waitara, nadhani unajua utaratibu, mwenzako ameshaitwa wewe unawasha *mic*, siyo tabia nzuri. Endelea Mheshimiwa Nassari.

MHE. JOSHUA S. NASSARI: Mheshimiwa Naibu Spika, ninajikita kwenye Kanuni ya 68(7) kama ilivyosomwa na Mheshimiwa Nkamia, lakini ikisomwa pamoja na Kanuni ya 69(1), naomba noisome: "Mbunge anayependa mjadala unaoendelea juu ya hoja yoyote uahirishwe hadi wakati wa baadaye, anaweza kutoa hoja kwamba mjadala sasa uahirishwe na atataja mjadala huo uahirishwe hadi wakati gani na pia atalazimika kutoa sababu kwa nini anataka mjadala uahirishwe." (*Makofi*)

Mheshimiwa Naibu Spika, vilevile nasoma na Kanuni ya 47(1) inasema; "Baada ya muda wa maswali kuisha, Mbunge yeyote anaweza kutoa hoja kuwa shughuli za Bunge kama zilivyooneshwa kwenye Orodha ya Shughuli ziahirishwe ili Bunge lijadili jambo halisi la dharura na muhimu kwa umma." (*Makofi*)

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa Mwongozo ule wa Kanuni ya 69, mimi naliomba Bunge lako hili kwamba mjadala unaoendelea kwenye *Order Paper* uahirishwe, tujadili tatizo la wanafunzi wa Chuo Kikuu cha Dodoma ambao wamelazimishwa kuondoka kwenye makazi yao ya shule kwa muda usiozidi saa 24, tena kwa siku ya Jumapili ya jana, na kwa mgogoro ambao umesababishwa na kutokuelewana baina ya Serikali kwa maana ya *Ministry* pamoja na walimu, badala yake *victims* wamekuwa ni wanafunzi. Jana usiku walikuwa *stand*, mimi nilienda *stand* na nimetoka chuo juzi naelewa, tunapozungumza mpaka sasa wengine pale *stand* wamewekewa na Polisi hawawezi kutoka. Dodoma ni mji mdogo, hauna ndugu, hakuna namna ya kusaidiwa, tofauti na Dar es Salaam. (*Makofi*)

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo kwa maelezo hayo ningepomba basi kwamba nitoe hoja kwamba Bunge hili lisitische shughuli zilizokuwa zinaendelea na badala yake tujadili hoja ya dharura ya wanafunzi walioko Chuo Kikuu cha Dodoma. Naomba kutoa hoja, na naomba na Waheshimiwa Wabunge mniunge mkono. (*Makofi*)

MHE. GRACE S. KIWELU: Mheshimiwa Naibu Spika, naafiki.

(Hapa baadhi ya Wabunge walisimama na kuzungumza bila mpangilio)

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, naomba tukae. Mheshimiwa Massay naomba uzime *mic* yako. Waheshimiwa Wabunge naomba tukae. Waheshimiwa naomba tukae.

Waheshimiwa Wabunge, tusikilizane, nimeombwa Mwongozo kwa mujibu wa Kanuni ya 68(7) na Mheshimiwa Nassari. Mheshimiwa Nassari katika Mwongozo wake ameongea pia habari ya Kanuni ya 69 ambayo inazungumzia kuahirisha mjadala na pia ameenda kwenye Kanuni ya 47 kueleza kwamba hili ni jambo la dharura na linahitaji mjadala. *(Makofi)*

Waheshimiwa Wabunge, Kanuni ya 69(2) nitaanza na kifungu cha kwanza, kinasema hivi: “Mbunge anayependa mjadala unaoendelea juu ya hoja yoyote uahirishwe hadi wakati wa baadaye, anaweza kutoa hoja kwamba mjadala sasa uahirishwe na atataja mjadala huo uahirishwe hadi wakati gani na pia atalazimika kutoa sababu kwa nini anataka mjadala uahirishwe.”

Kanuni ndogo ya pili, ama fasili ya pili inasema; “Kama Spika atakuwa na maoni kwamba kuwasilishwa kwa hoja hiyo ni kinyume na uendeshaji bora wa shughuli za Bunge atakataa kutoa hoja hiyo iamuliwe; vinginevyo, papo hapo atawahoji Wabunge juu ya hoja hiyo kadri atakavyoona inafaa.”

MHE. LUCY S. MAGERELI: Hoji.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Magereli, nikisimama nikiwa naongea unatakiwa kutulia, tafadhali!

Kanuni ya 47 inaongelea kuhusu kuahirisha shughuli za Bunge ili kujadili jambo la dharura, nitakwenda Fasili ya Nne, inasema hivi; “Iwapo Spika ataridhika kwamba jambo hilo ni la dharura, halisi na lina maslahi kwa umma, basi ataruhusu hoja hiyo itolewe kwa muda usiozidi dakika tano na mjadala juu ya hoja hiyo utaendelea kwa muda ambao Spika ataona unafaa kwa kuzingatia mazingira ya suala linalojadiliwa.” *(Makofi)*

Waheshimiwa Wabunge, nianze na Kanuni ya 69 inayosema, kwa kadri atakavyoona inafaa. Kanuni ya 69(2) mimi kama Spika, sasa hivi sijaona kama hiyo hoja ni bora katika uendeshaji bora wa Bunge...

(Hapa baadhi ya Wabunge walizungumza bila mpangilio)

NAIBU SPIKA: Kanuni ya 47(4) sjaridhika kwamba hilo jambo ni la dharura; kwa hiyo tunaendelea. Katibu!

(Hapa baadhi ya Wabunge walizungumza bila mpangilio)

MBUNGE FULANI: Kuhusu utaratibu.

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, naomba mkae!

MBUNGE FULANI: Lijadiliwe!

MBUNGE FULANI: Wewe unalitia aibu Bunge...

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Esther Matiko. Naomba mkae. Waheshimiwa Wabunge, naomba mkae.

MHE. HUSSEIN M. BASHE: Mheshimiwa Naibu Spika, Kuhusu Utaratibu!

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, naomba mkae tafadhali.

MBUNGE FULANI: Watoto wanabakwa!

(Hapa baadhi ya Wabunge walizungumza bila mpangilio)

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, mliosimama naomba muende nje.

Waheshimiwa mliosimama naomba mtoke nje. *Sergeant at Arms*, watoe nje Wabunge waliosimama.

MBUNGE FULANI: Mheshimiwa Naibu Spika, watoto wa kike wanadhaliishwa...

MHE. RIDHIWANI J. KIKWETE: Mheshimiwa Naibu Spika, Kuhusu Utaratibu!

MHE. HUSSEIN M. BASHE: Hiyo siyo sawa kabisa, Ulega *this is wrong*. Huu ni ujinga kabisa.

MBUNGE FULANI: Mnaogopa nini kujadili!

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, tusikilizane.

Waheshimiwa Wabunge naahirisha Bunge mpaka saa 10.00 jioni, na naagiza Kamati ya Uongozi ikutane sasa hivi.

(Saa 4.46 Asubuhi Bunge liliahirishwa hadi Saa 10.00 Jioni)

(Saa 10.00 Jioni Bunge lilirudia)

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge tukae.

Waheshimiwa Wabunge, mtakumbuka wakati tukisitisha shughuli za Bunge asubuhi nilikuwa nimeagiza Kamati ya Uongozi ikutane. Kamati ya Uongozi imekutana na imetoa maagizo kwa Serikali kutoa taarifa iliyokamili hapa Bungeni ili Waheshimiwa Wabunge wapate taarifa kuhusu jambo lililotokea ambalo lilipelekea kusitishwa kwa shughuli za Bunge. Lakini nikiangalia kwa upande wa Serikali simuoni Waziri ambaye angeweza...

Mheshimiwa Lukuvi, utupe taarifa ya kuhusu jambo ambalo tuliagiza kwenye Kamati ya Uongozi kwamba tuletewe hapa taarifa iliyo kamili kuhusu jambo lililotokea leo asubuhi la kuhusu wanafunzi wa Chuo Kikuu cha Dodoma. (Makofi)

WAZIRI WA ARDHI, NYUMBA NA MAENDELEO YA MAKAZI: Mheshimiwa Naibu Spika, sijui kama nilisikia kwamba mmeagiza taarifa ije, lakini haikuagizwa sasa hivi.

NAIBU SPIKA: Ndiyo maana baada ya kuona Waziri wa Elimu hayupo nikataka tuendelee na jambo lingine sasa uliposema wewe upo kwa niaba nikajua labda wewe taarifa unayo tayari. (Makofi)

WAZIRI WA ARDHI, NYUMBA NA MAENDELEO YA MAKAZI: Mheshimiwa Naibu Spika, nilishaambiwa kwamba taarifa sasa hivi haipo labda tusubiri.

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, Mheshimiwa Waziri naomba ukae. Nilikuwa natoa maelezo kwamba tulipositisha shughuli za Bunge niliagiza Kamati ya Uongozi ikakae ili tuweze kushauriana namna ya kumaliza jambo lililotokea asubuhi leo kabla hatujasitisha shughuli za Bunge. Kabla sijamaliza kutoa maelezo nikasema Waziri ambaye tulimuagiza alete hiyo taarifa nadhani hayuko tayari kwa sababu simuoni hapa, lakini Mheshimiwa Lukuvi akasema kwamba yeye yupo kwa niaba yao wote na angeweza kutoa taarifa, kwa hiyo nadhani tuvute subira Waziri atakuja lakini kwa wakati huu, tuendelee na shughuli iliyo mbele yetu Waziri atakapokuja atatupa taarifa tutaendelea kuanzia hapo. Katibu!

NDG. CHARLES MLOKA - KATIBU MEZANI:

HOJA ZA SERIKALI

Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Serikali kwa mwaka 2016/2017 - Wizara ya Maji na Umwagiliaji

(Majadiliano yanaendelea)

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, mtakumbuka asubuhi ilikuwa tuendelee na Wabunge ambao wangeendelea kuchangia, lakini kwa ratiba tuliyonayo mbele yetu inabidi sasa wakati huu ambao tumekutana inabidi tuendelee na ratiba ambayo ilikuwa inatutaka kuanzia saa kumi mtoa hoja afunge au akamilishe hoja yake. Hatutaweza kuendelea na mjadala ambao asubuhi ilikuwa ndiyo tuufanye kwa mujibu wa ratiba tuliyonayo. Kwa hiyo, kama nilivyosema kwamba wakati tunasubiri taarifa ya Waziri ije, sasa nitamuita Naibu Waziri ili aweze kuhitimisha hoja kwa dakika 15.

Mheshimiwa Naibu Waziri dakika 15. Mheshimiwa Esther Matiko nadhani tusubiri, Mheshimiwa Waziri aendelee.

MBUNGE FULANI: Mheshimiwa Naibu Spika, hotuba ikiendelea tutakuwa tayari tumeshakosa nafasi, haki itakuwa imeshakosekana.

NAIBU WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Naibu Spika,...

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, nimetoa maelezo kuhusu jambo lilitokea asubuhi mpaka tutakapopata taarifa kutoka upande wa Serikali tutaweza kuendelea kuanzia hapo.

MBUNGE FULANI: Kuhusu kuchangia.

NAIBU SPIKA: Kuhusu kuchangia nimeshatoa taarifa, endelea Waziri.

NAIBU WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Naibu Spika, kwa kuwa ni mara yangu ya kwanza kuchangia hoja katika Bunge lako Tukufu, kabla sijafanya hivyo naomba nianze kumshukuru Mwenyezi Mungu kwa kuijalia amani nchi yetu na kutuwezesha sote kuwepo hapa kushiriki katika Mkutano huu ambao ni wa kwanza wa bajeti tangu kuingia madarakani.

MBUNGE FULANI: Mheshimiwa Naibu Spika, utupe nafasi.

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, naomba tuvute subira nimewaomba tangu mwanzo.

MBUNGE FULANI: Tuanzishe mjadala, wanafunga mjadala.

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, naomba mkae tafadhali mpeni nafasi Naibu Waziri, naomba mkae.

MBUNGE FULANI: Ahaaaaaa!

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa naomba ukae!

MHE. JOHN W. HECHE: Waziri amejifichaje kwenye hoja hii...

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Mnyika naomba ukae, Mheshimiwa Mnyika naomba ukae. Naomba ukae Mheshimiwa Mnyika, Mheshimiwa Mnyika naomba ukae na Mheshimiwa Heche naomba mkae.

MHE. JOHN J. MNYIKA: Utupe nafasi ya kutusikiliza.

NAIBU SPIKA: Naomba make, nimewasihi naomba mkae, Mheshimiwa Mnyika na Mheshimiwa Heche naomba Mkae. Mheshimiwa Mnyika naomba ukae chini tafadhali, Mheshimiwa Mnyika naomba ukae chini na Mheshimiwa Heche tafadhali. Mheshimiwa Mnyika naomba ukae chini na Mheshimiwa Heche ukae chini tafadhali, Mheshimiwa Mnyika, Mheshimiwa Mnyika naomba ukae chini.

(Hapa baadhi ya Wabunge walizungumza bila mpangilio)

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Mnyika naomba ukae chini, Mheshimiwa Mnyika naomba utoke nje, Mheshimiwa Mnyika naomba utoke nje, tafadhali Mheshimiwa Mnyika naomba utoke nje.

MHE. JOHN J. MNYIKA: Waziri ameshakuja yule pale...

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Mnyika ninakusihhi naomba utoke nje.

MHE. ESTHER N. MATIKO: Utatoa wangapi?

(Hapa baadhi ya Wabunge walizungumza bila mpangilio)

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Mnyika naomba tusibishane, naomba utoke nje.

MBUNGE FULANI: Ita maaskari.

NAIBU SPIKA: Narudia tena, Mheshimiwa Mnyika naomba utoke nje, *Sergeant At Arms* mtoeni Mheshimiwa Mnyika nje.

(Hapa baadhi ya Wabunge walizungumza bila mpangilio)

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Naibu Waziri utaendelea akishatolewa Mheshimiwa Mnyika nje.

MHE. JOSHUA S. NASSARI: Mheshimiwa Naibu Spika, naomba Mwongozo wako.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Nassari naomba ukae, Mheshimiwa Mnyika anatolewa nje kwanza, Mheshimiwa Naibu Waziri naomba uendelee.

(Hapa baadhi ya Wabunge walizungumza bila mpangilio)

MBUNGE FULANI: Aaa, hiyo hapana.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Naibu Waziri, naomba uendelee.

MBUNGE FULANI: Mheshimiwa Mwongozo wa Spika.

NAIBU WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Naibu Spika,...

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa nimekataa miongozo nimesema hivi, ngoja amalize Naibu Waziri tutaendelea, nimewasihani sana naomba mkae tuendelee.

Waheshimiwa Wabunge, nimeshamuona Mheshimiwa Waziri na nimeshamsimamisha Waziri mwingine aendelee, Mheshimiwa Naibu Waziri naomba uendelee.

(Hapa baadhi ya Wabunge walizungumza bila mpangilio)

MBUNGE FULANI: Mheshimiwa Naibu Spika, Mwongozo.

NAIBU WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Naibu Spika, kwa kuwa ni mara yangu ya kwanza kuchangia hoja katika Bunge lako Tukufu...

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, upande wa Kambi Rasmi ya Upinzani naomba utulivu tafadhali.

Waheshimiwa Wabunge, naomba utulivu tafadhali, Mheshimiwa Esther Matiko naomba utulivu tafadhali, naomba utulivu tafadhali. Mheshimiwa Naibu Waziri naomba uendelee.

(Hapa baadhi ya Wabunge walizungumza bila mpangilio)

NAIBU SPKA: Waheshimiwa Wabunge, Kambi Rasmi ya Upinzani nimewaomba sana naomba utulivu...

MBUNGE FULANI: Mwongozo.

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, nimewasihi mara nyingi kuhusu jambo hili na naomba Waheshimiwa Wabunge wengi wenu mnazijua Kanuni, nimetoa utaratibu tangu mwanzo kwamba Waziri alikuwa hajaingia nilipomuita, kwa hivyo tutaanza na Waziri amalize, Waziri anayetoa taarifa atakuja atoe hiyo taarifa. Mheshimiwa Naibu Waziri, naomba uendelee.

NAIBU WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Naibu Spika,...

(Hapa baadhi ya Wabunge walipiga makofi mfululizo wakati Naibu Waziri wa Maji na Umwagiliaji alipoanza kuzungumza)

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge upande wa Kambi Rasmi ya Upinzani nawasihi kwa mara ya mwisho naomba utulivu.

(Hapa baadhi ya Wabunge walizungumza bila mpangilio)

NAIBU SPIKA: Sawa, nadhani tumeshafika mahali ambapo shughuli za Bunge sasa haziwezi kuendelea, naomba upande wa Kambi Rasmi ya Upinzani mtoke nje. Naomba mtoke nje tafadhali.

MBUNGE FULANI: Watoe.

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, upande wa Kambi Rasmi ya Upinzani naomba mtoke nje, *Sergeant At Arms* watoe nje upande wa Kambi Rasmi ya Upinzani. Mheshimiwa Naibu Waziri wa Maji na Umwagiliaji naomba ukae.

(Hapa Wabunge wa Kambi Rasmi ya Upinzani walitoka nje)

MBUNGE FULANI : Hitimisheni uduvi wenu.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Joshua Nassari unapelekwa kwenye Kamati ya Maadili na Mheshimiwa Ester Bulaya.

MBUNGE FULANI: Acheni fujo.

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, nilikuwa nimemuita Naibu Waziri kwa ajili ya kuhitimisha hoja kwa kuwa taarifa ambayo iliagizwa iletwe Bungeni na Kamati ya Uongozi ilikuwa bado haijaletwa mezani, kwa hivyo namuita Naibu Waziri wa Maji na Umwagiliaji aje aanze kuhitimisha hoja. Naibu Waziri tafadhali.

NAIBU WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Naibu Spika, kwa kuwa ni mara yangu ya kwanza kuchangia hoja katika Bunge lako Tukufu, kabla sijafanya hivyo naomba nianze kumshukuru Mwenyezi Mungu kwa kujalia amani nchi yetu na kutuwezesha sote kuwepo hapa kushiriki katika Mkutano huu ambao ni wa kwanza wa bajeti tangu kuingia madarakani kwa Serikali ya Awamu ya Tano. *(Makofi)*

Aidha napenda kutumia fursa hii kutoa pongezi zangu za dhati kwa Rais wa Awamu ya Tano wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Mheshimiwa Dkt. John Pombe Joseph Magufuli pamoja na Makamu wa Rais Mheshimiwa Samia Suluhu Hassan, Mheshimiwa Dkt. Ali Mohamed Shein, Rais wa Serikali ya Mapinduzi Zanzibar, kwa kupata ushindi wa kishindo katika chaguzi zilizopita. Ushindi huo ni ishara ya imani kubwa ya wananchi waliyonayo kwa Rais, Makamu wa Rais na kwa Chama cha Mapinduzi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, nampongeza pia Mheshimiwa Majaliwa Kassim Majaliwa, Mbunge kwa kuteuliwa kwake kuwa Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Vilevile napenda kuwapongeza Mheshimiwa Spika na Naibu Spika kwa kuteuliwa kwao kuliongoza Bunge hili.

Mheshimiwa Naibu Spika, nitumie fursa hii kumpongeza Mheshimiwa Mhandisi Gerson Lwenge, Mbunge, kwa kuteuliwa kwake kuwa Waziri wa Maji na Umwagiliaji na pia namshukuru kwa ushirikiano mkubwa anaonionesha katika kutekeleza majukumu yanayozikabili sekta za maji na umwagiliaji. Natoa shukurani zangu kwa Mheshimiwa Rais kwa kuniteua kuwa Naibu Waziri wa Maji na Umwagiliaji, Wizara inayomgusa kila mwananchi katika kurudisha imani hiyo kubwa ninaahidi kuwatumikia wananchi wa Tanzania kwa uadilifu haki bila upendeleo, nina ahidi kufanya hivyo kwa kadri Mwenyezi Mungu atakavyonijalia na kwa ufupi niseme hapa..

MHE. AHMED M. SHABIBY: Mheshimiwa Naibu Spika, Kuhusu Utaratibu!

NAIBU WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Naibu Spika, naomba nitoe shukurani kwa wananchi wa Jimbo la Katavi kwa imani yao waliyonipa kwa kunichagua...

MHE. AHMED M. SHABIBY: Kuhusu Utaratibu

NAIBU WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Kuwa Mbunge wao kwa kura nyingi za kishindo.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Waziri tafadhali naomba usimame kidogo, Mheshimiwa Shabiby utaratibu ni pale ambapo yule anayetoa hoja anaenda kinyume na Kanuni *then* wewe unatakiwa kutoa hiyo...

MHE. AHMED M. SHABIBY: Hii ni 68(1).

NAIBU SPIKA: Ni sawa, ukisema utaratibu maana yake Waziri anachokisema kiko kinyume cha utaratibu ndicho unachotaka kusema?

MHE. AHMED M. SHABIBY: Yah, kuna kitu nataka kusema.

NAIBU SPIKA: Kwa sababu kama siyo kinachohusiana na aliyesimama huwezi kutumia Kanuni ya Utaratibu...

MHE. AHMED M. SHABIBY: Kinahusiana.

NAIBU SPIKA: Kinahusiana na anachokisema Waziri?

MHE. AHMED M. SHABIBY: Ndiyo!

KUHUSU UTARATIBU

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Waziri, naomba ukae. Kuhusu utaratibu Kanuni

MHE. AHMED M. SHABIBY: Kanuni ya 68(1).

NAIBU SPIKA: Kanuni iliyovunjwa?

MHE. AHMED M. SHABIBY: Mheshimiwa Naibu Spika, suala la Wizara ya Maji ni suala nyeti sana na mpaka sasa hivi waliochangia ni wachangiaji 12 tu. Kumeingia mizozo ya kuharibu ratiba hii ilikuwa tuendeleo na michango ya Waheshimiwa Wabunge, baada ya kumaliza ndiyo hawa Mawaziri wahitimishe lakini kwa sasa hivi hatujaitendea haki kabisa Wizara hii. Nataka utaratibu wako.(Makofi)

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, Kanuni ya....

MHE. AHMED M. SHABIBY: Mheshimiwa Naibu Spika, bado sijamaliza. Mapendekezo yangu ratiba iendelee ya kuchangia.

NAIBU SPIKA: Naomba ukae Mheshimiwa.

Waheshimiwa Wabunge, Kanuni ya 68(1) inasema hivi; "Mbunge anaweza kusimama wakati wowote na kusema maneno Kuhusu Utaratibu, ambapo Mbunge yeyote ambaye wakati huo atakuwa anasema, atanyamaza na kukaa chini na Spika atamtaka Mbunge aliyedai utaratibu ataje kanuni au sehemu ya kanuni iliyokiukwa."

Nimemuuliza Mheshimiwa Shabiby, Kanuni iliyokiukwa ni ipi? Hajanitajia. Kwa hiyo, Waheshimiwa tuendelee. Mheshimiwa Lwenge.

NAIBU WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Naibu Spika, naomba nitoe shukurani kwa wananchi wa Jimbo la Katavi kwa imani yao waliyonipa kwa kunichagua kuwa Mbunge wao kwa kura nyingi za kishindo. Nawaahidi nitawatumikia wote, kwa nguvu zangu zote kadiri Mwenyezi Mungu atakavyonijalia.

Mheshimiwa Naibu Spika, naomba niwapongeze Wenyeviti wote wa Bunge kwa kuchaguliwa kuliongoza Bunge letu Tukufu na pia kuwapongeza Waheshimiwa Wabunge wote kwa kuchaguliwa kwao kwa kuwawakilisha wananchi waliowachagua katika Bunge hili.

Mheshimiwa Naibu Spika, vilevile naomba nichukue fursa hii kuishukuru familia yangu nikianza na mke wangu kwa ushauri na ushirikiano mkubwa wanaonipa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, baada ya maelezo hayo ya utangulizi, sasa naomba nichukue nafasi hii kuchangia hoja mbalimbali ambazo zimeibuliwa na Wabunge kupitia kwenye bajeti ambayo imewasilishwa na Mheshimiwa Waziri wa Maji na Umwagiliaji.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa sababu muda niliopewa ni dakika 15, itabidi nipite kwenye maeneo machache ya ujumla, maeneo mengine yatahitimishwa na Mheshimiwa Waziri.

Mheshimiwa Naibu Spika, nitaanza na suala la madeni. Waheshimiwa Wabunge wengi wamezungumzia changamoto ya madeni kwamba ni kweli Wakandarasi ambao waliingia mikataba kwa ajili ya miradi ya maji, kumekuwepo na madeni.

Mheshimiwa Naibu Spika, naomba nitoe taarifa ifuatayo:-

Miradi ya Maji Vijijini tuliingia mikataba ya shilingi 887,844,161,282. Hadi leo fedha ambazo zimeshalipwa ni shilingi 553,175,872,452 na kiasi kilichobaki ni shilingi 334,668,288,830. Hata hivyo, *certificates* tulizonazo mkononi ni za thamani ya shilingi 10,822,464,268. Tunamshukuru Mheshimiwa Waziri wa Fedha anaendelea kutupatia pesa na ameahidi kutupatia fedha hizi na zitakuwa zimelipwa kabla ya mwaka wa fedha huu tulionao.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa upande wa Miradi ya Maji Mjini, tuliingia mikataba ya shilingi 1,379,471,322,665. Fedha iliyolipwa ni shilingi 1,266,610,684,020. Fedha tunayodaiwa ambayo tuna hati za madai mkononi ni shilingi 50,594,881,957.

Waheshimiwa Wabunge, kwa bahati nzuri kwa sababu hii miradi imekuwa inachangiwa na wafadhili, wadau wanaopenda kuchangia katika maendeleo yetu ya kuleta maji, Benki ya Maendeleo ya Ufaransa tayari wamekubali kwamba deni hili wao watalilipa.

Mheshimiwa Naibu Spika, tayari wameshaanza kutoa tayari fedha kwa ajili ya kulipa deni hili. Kwa hiyo, mpaka tunamaliza mwaka wa fedha huu tulionao, mwezi Juni tarehe 30, tutakuwa hatudaiwi katika miradi ya maji kwa maana ya hati ambazo zimeshawaliwa. (*Makofi*)

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa sababu wakandarasi wanaendelea na kazi, wanaweza wakaleta *certificates* nyingine na tutaendelea kwamba kila tukipata *certificate* tunapeleka Hazina ili tuweze kupewa fedha.

Mheshimiwa Naibu Spika, napenda nitoe maelekezo katika hili. Mamlaka zote kuanzia *category A, B, na C*; ambapo *category C* mara nyingi ziko upande wa Halmashauri; pale ambapo Wakandarasi wa miradi ya maji wana mkataba, wakashapata *certificate*, basi watutumie ili tuweze kuipeleka Hazina, tuweze kupata pesa.

Mheshimiwa Naibu Spika, sasa hivi hatuwezi kupeleka hela mahali ambapo hujaingia mkataba na ambapo hujazalisha. Tumegundua hilo tatizo kwamba watu wengi wanasema kwamba hela haijaja, kumbe unakuwa hujaleta *certificate* ili tuweze kuipeleka Hazina. Hazina haiwezi kutoa hela kama wewe hujaingia mikataba na kama wakandarasi hawajazalisha.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo, naomba nitoe maagizo kwa Wakurugenzi wote ambao wanahusika na Miradi ya Maji, kwamba hatuwezi kuleta pesa mpaka walete hati za madai, kuhakikisha kwamba kazi hiyo imeshatekelezwa.

Mheshimiwa Naibu Spika, Waheshimiwa Wabunge pia katika michango walioneshwa kutokuridhishwa wakati mwingine na hali ya utekelezaji wa miradi. Wakati mwingine viwango vya utekelezaji vinakuwa viko chini. *Certificates* hizo tukizipokea, wakati mwingine tutalazimika kuunda timu katika Wizara na kwenda kukagua hiyo miradi kuangalia kama kweli kazi hiyo imetekelezeka.

Mheshimiwa Naibu Spika, pia, Waheshimiwa Wabunge wamechangia kuhusiana na fidia kwenye maeneo oevu. Mpaka sasa hivi kwa upande wa Mkoa wa Kagera kwa ajili ya mradi wa kujenga mabwawa yale ya kutibu majitaka, tayari tumeshapeleka shilingi 1,800,000,000 kwa ajili ya kulipa fidia.

Mheshimiwa Naibu Spika, pia katika Mkoa wa Singida tayari tumeshapeleka shilingi bilioni 1.5 kwa ajili ya kulipa fidia kwa chanzo cha Mwankonko na chanzo cha Irawo tunaendelea kufanya tathmini ili baada ya kukamilisha basi tuweze kupeleka hela kwa ajili ya fidia. Kwa hiyo, nako naagiza, maeneo yote ya vyanzo oevu, tathmini ikishafanyika tunaomba mtuletea hati za fidia ili tuweze kuzipeleka Hazina ili kutupatia pesa.

Mheshimiwa Naibu Spika, Waheshimiwa Wabunge pia wamechangia kuhusu madeni ya maji ambayo yanatokana na Taasisi za Serikali ambazo hazijalipa bili zao. Mpaka hapa tunapozungumza, tuna deni la shilingi bilioni 31, ukikusanya kwa mamlaka zote nchini. Sasa hivi tunafanya mazungumzo na Hazina na tayari wameonesha mwelekeo kwamba madeni haya watayalipa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, hoja hii ilichangiwa pia na Mbunge wa Viti Maalumu wa Tabora, Mama yangu Mheshimiwa Munde, ambaye alioneshwa kwamba Mamlaka ya Maji ya Mkoa wa Tabora inashindwa kujipanua kwa sababu inadai taasisi za Serikali. Kwa hiyo, nikuhakikishie Mheshimiwa Munde kwamba sasa hivi Serikali inafanya utaratibu wa kuhakikisha kwamba sasa hivi fedha hizi zinalipwa ili hizi Mamlaka za Maji ziweze kuendelea kupanua mitandao ya maji kwa ajili ya wananchi.

Mheshimiwa Naibu Spika, Wabunge pia walichangia kuhusu tatizo la upungufu wa wataalam wa Mamlaka za Maji. Ni kweli tuna upungufu mkubwa wa wataalam kwa Mamlaka zote za Maji nchini. Kwa upande wa Wahandisi tunahitaji Wahandisi 6,282. Kwa sasa waliopo ni Wahandisi 1,538. Upungufu huu ni mkubwa, ni upungufu wa zaidi ya Wahandisi 4,744. Vilevile tunahitaji Mafundi Sanifu na Mafundi Mchundo 4,005. Waliopo ni 752 na upungufu ni 3,253.

Mheshimiwa Naibu Spika, kutokana na changamoto hiyo, Wizara tayari imeshachukua hatua zifuatazo; tuliomba kibali cha kuajiri watumishi 475, kwa bahati nzuri kibali hicho kimetolewa kwa hiyo kwa mwaka huu wa fedha

tunaomaliza, tayari tumeajiri wataalam 475 na wameshasambazwa kwenye Mamlaka mbalimbali za Halmashauri pamoja na Mikoa.

Mheshimiwa Naibu Spika, kuna changamoto moja tunaipata tunapopeleka hawa wataalam; nitoe taarifa kwamba kuna baadhi ya Mikoa wamewakataa hawa wataalam, na Mikoa hiyo ni pamoja na RAS Dodoma, RAS Mbeya, RAS Arusha, RAS Dar es Salaam, Halmashauri za Manyara, Songea, Urambo na Geita. Hawana makosa kufanya hivyo kwa sababu na wao pia wanayo mamlaka ya kuajiri. Kwa hiyo, tunaona kwamba kama wamefanya hivyo, hao waliowarudisha tutawapeleka maeneo mengine ambayo wanahitajika. Kwa hiyo, tunaomba nao wachukue hatua ya kuajiri ili tusiwe na upungufu wa wataalam.

Mheshimiwa Naibu Spika, najua muda wangu mdogo, nimeshapigiwa kengele, lakini niliona nisimalize bila kuzungumzia maombi ya Mheshimiwa Mchengerwa, ambaye ameomba tuanze kufikiria, kutengeneza mradi wa kuchukua maji kutoka Mto Rufiji na kuyaleta Dar es Salaam. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, mwaka 2005 mawazo hayo yalikuwepo na Serikali ilichukua hatua kutafuta vyanzo 26. Vyanzo hivyo vilitembelewa lakini ikaonekana kwa mahitaji ya maji ya Jiji la Dar es Salaam na Miji ya Kibaha na Bagamoyo, vyanzo vilivyopatikana ambavyo viko karibu vina uwezo wa kulisha maji mpaka mwaka 2032. Kwa changamoto ambazo sasa hivi tunaanza kuzipata, tayari tunaanza kujipanga ili kuhakikisha kwamba tunaanza usanifu wa kutoa maji kutoka Mto Rufiji ili tuweze kukidhi mahitaji ya maji ya Mji wa Dar es Salaam; na hasa baada ya kuwa na kiwanda cha kuchakata gesi kwa ajili ya kutengeneza umeme, ambacho miaka miwili ijayo kitakuwa kinahitaji lita milioni 100 kila siku kwa ajili ya kupooza ile mitambo.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo, nimhakikishie Mheshimiwa Mchengerwa kwamba hatujatenga fedha katika mwaka wa fedha unaokuja, lakini wazo hili tunalichukua na taratibu pengine mwaka kesho kutwa wa fedha tutaanza kuweka fedha kidogo, kwa ajili ya kuanza kufanya upembuzi yakinifu.

Mheshimiwa Naibu Spika na Waheshimiwa Wabunge, nimalizie pia kwa kuzungumiza mradi wa maji wa kutoa Mto Ruvuma kuleta Mjini Mtwara Mikindani. Taratibu za kuongea na wafadhili zinaendelea vizuri na hivi ninavyoongea, wale Wachina, Wafadhili wenyewe wapo hapa Tanzania na mazungumzo yanaendelea vizuri. Kama hali itaendelea kama ilivyo, tunatarajia mpaka mwezi wa saba tunaweza tukawa tumesaini mikataba.

Mheshimiwa Naibu Spika, Mheshimiwa Mbunge wa Jimbo la Nanyamba ana vijiji kwenye chanzo cha huu mradi. Kwa hiyo, nimhakikishie kwamba vijiji vyako hivyo vitapewa maji pia kutoka katika huu mradi. Kwa bahati nzuri ni

kwamba mtambo wa kutibu maji utajengwa kwenye chanzo. Kwa hiyo, wananchi wako watapata maji ambayo ni safi na salama. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, nisingependa nipigiwe kengele. Basi kwa haya machache, naomba niishie hapo, nashukuru sana.

Mheshimiwa Naibu Spika, naunga mkono hoja. *(Makofi)*

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Waziri wa Maji na Umwagiliaji.

WAZIRI W A MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Naibu Spika, awali yote nakushukuru wewe mwenyewe binafsi, nawashukuru Waheshimiwa Wabunge wote wa pande zote mbili kwa michango ambayo wametupa. Nataka nitoe ahadi kwamba michango yote mliyoyitoa kwa kuongea humu ndani na mliyoleta kwa maandishi, tutajibu na tutawapa bango kitita cha maelezo yote kwa kina.

Mheshimiwa Naibu Spika, pia niwape imani kwamba ndugu zangu Waheshimiwa Wabunge, Wizara hii inaongozwa na wahandisi; kuanzia Waziri, Naibu Waziri, Katibu Mkuu, Naibu Katibu Mkuu, wote ni wahandisi waliosajiliwa. Nina hakika kabisa haya mawazo yote mliyotoa Waheshimiwa Wabunge, tutakwenda kuyafanyia kazi ili kuhakikisha kwamba nchi yetu matatizo ya maji tunakwenda kuyafikisha mahali ambapo ni salama. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, hakuna Serikali yoyote ambayo inapenda kutawala, halafu wananchi wake hawana maji. Kwa hiyo, kwa Serikali ya Awamu ya Tano, maji ni kipaumbele kimojawapo. Mheshimiwa Rais wetu kila mahali alipokwenda kuomba kura, aliahidi kwamba suala la maji nakwenda kulishughulikia kwa nguvu zote. *(Makofi)*

Ndugu zangu, tuna miezi sita tangu tumeingia madarakani na toka Mheshimiwa Rais, Magufuli ameingia madarakani, sasa fedha zimeanza kupatikana na tumeanza kuzipeleka kwenda kwenye Halmashauri zote. Kwenye Mfuko wa Maji zilikuwa zimetengwa shilingi bilioni 90, lakini mpaka leo tumeshapeleka zaidi ya shilingi bilioni 107 kwenye Halmashauri. Hii inaonesha kabisa kwamba kuna nia ya dhati na ya kweli kwamba tunakwenda kumaliza matatizo ya maji. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, lengo letu tunasema ikifika mwaka 2020 lazima tuhakikishe wananchi wetu wote wanaoishi vijijini, wanapata maji kwa kiwango cha asilimia 85 na wanaokaa mijini wanapata kwa kiwango cha asilimia 90. Kwa hiyo, kazi tumeshaianza. Naomba ndugu zangu mtuamini, tutakwenda kutekeleza jambo hili.

Mheshimiwa Naibu Spika, Kambi ya Upinzani na Kamati ya Bunge wote wameshauri kwamba tuongeze uwezo wa Wizara hii kufanya miradi zaidi. Katika kuongeza uwezo, kimojawapo ni lazima tuongeze rasilimali fedha. Kwa hiyo, mapendekezo yaliyotolewa kwa kambi zote mbili kwamba tupanue wigo wa Mfuko wa Maji; kama tunaweza kukubaliana kwamba tu-ring fence Mfuko wa Maji, tuna hakika kabisa tutafanya miradi mingi. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, kama alivyosema Naibu Waziri, Programu ya Awamu ya Kwanza ya WSDP, tulikuwa na miradi 1,800; mpaka sasa tumekamilisha miradi 1,200. Kwa maana kwamba WSDP tumekuwa na mafaniko ya asilimia 62, hiyo ndiyo iliyofikisha kupata asilimia 65 ya wananchi wanaokaa vijijini. Tumepata asilimia 68 kwa maana ya wastani wa programu.

Mheshimiwa Naibu Spika, hili suala la *data*, mtu unaweza ukasema kwanini unasema 68 wakati eneo lingine wako 40? Ni kweli *data* hizi tumechukua wastani kinchi; na *data* ina-base kwa *population* siyo kwa namba ya vijiji. Maana mmoja anasema mimi nina vijiji kumi vimepata maji, lakini vijiji 90 havina maji, kwa maana havikupata maji kwa programu hii ya WSDP; lakini kuna mipango mingine ambayo ilikuwa inaendelea sambamba na mradi huu. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, tumekuwa na miradi ya *Water AID*, watu wa *UNICEF* miradi mingi imekuwa inaendelea ambao hawakuwa wameingia kwenye programu. Kwa hiyo, tunaposema mafanikio haya, tuna base na *population*.

Kwa hiyo, inaweza kuwa ni vijiji vitatu, lakini ndiyo vyenye watu wengi zaidi. *Data* hizi zimetoka huko kwenye Halmashauri, sisi tumefanya *compilation*. Huu mradi unatekelezwa na watekelezaji zaidi ya 100 kwa sababu Halmashauri zetu sasa hivi ziko 181, Halmashauri tu peke yake! Bado kuna taasisi nyingine ambazo zinaendelea kutekeleza mradi huu. Kwa hiyo, kila Wilaya katika mwaka huu tumezingatia na kuhakikisha kila Halmashauri ya Wilaya tunaipa fedha za kutekeleza programu.

Mheshimiwa Naibu Spika, waliosema wanataka kutekeleza vijiji gani, imetoka huko kwenye Halmashauri, ndiyo walioleta vipaumbele Wizarani tukachuja. Kulingana na *ceiling* tukasema basi anza na vijiji hivi; lakini tukipanua wigo, tutaendelea na vijiji vingine. Kwa hiyo, naomba msiwe na shaka kwamba mbona nimepewa hela kidogo? Hapana, tumepewa fedha za kutosha. Hata mimi nasema fedha tulizopewa na tulizotengewa zinatosh. Lazima tuoneshe kwamba katika hizi tulizopata tunaweza kufanya kitu gani? (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo, naomba niseme kwa kifupi kuhusu hii programu. Sasa hivi kuanzia Januari, tumeanza kutekeleza programu ya awamu

ya pili. Washirika wa maendeleo wakiwepo Benki ya Dunia, *African Development Bank*, *KfW* na wengine wameahidi kwamba kwenye programu ya pili watatoa dola bilioni 3.3 ambazo ni karibu trilioni saba kwenye programu ya maji.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo, tunauhakika kabisa katika miaka mitano ijayo tutafikisha hizi asilimia 85 vijijini na asilimia 95 mijini, kwa sababu tayari wapo Washirika wa Maendeleo pamoja na Serikali. Kwa hiyo, *duty* yetu ni kuwahamasisha wananchi kweli tuweze kupata makusanyo ya kutosha, fedha hizi ziweze kuingia kwenye mfuko wa maji ili tuweze kutekeleza miradi mingi.

Mheshimiwa Naibu Spika, wafadhili pia wameanza kuwa wazito, wanapooni Serikali hatuchangii kwa kiwango kikubwa, basi na wao vilevile wanakuwa wazito kuchangia. Kwa hiyo, kama Serikali tutaonesha kabisa *direction* kwamba lazima tuweke fedha ambazo zimetengwa ziende kwenye maji.

Mheshimiwa Naibu Spika, tumepokea ushauri kambi zote mbili kwamba tuanzishe Wakala wa Maji Vijijini (*Rural Water Agency*). (*Makofi*)

Sasa hili kwenye suala la *sustainability* au uendelevu; tumesema miradi ya maji ili iweze kuwa endelevu, tumekuwa tunawatumia hawa *water users*, wale watumia maji. Serikali ikishajenga mradi, tumekuwa tunakabidhi kwa watumia maji kuendesha mradi ule ili kusudi mradi uwe endelevu na uweze kutoa maji.

Mheshimiwa Naibu Spika, maeneo mengi tumefanikiwa, lakini yapo maeneo ambayo bado kuna matatizo ya hizi *Water Users Associations*. Tumeendelea kutoa mafunzo, lakini pale tukianzisha *Rural Water Agency* nina hakika uendelevu wake utakuwa unafanana kutoka Wilaya moja kwenda Wilaya nyingine. (*Makofi*)

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo, jambo hili tunalipokea, ni zuri. Wizara yangu itaanza kuandaa *cabinet paper*, tutapeleka kwenye Baraza la Mawaziri, tutaangalia namna gani tunaweza kuanzisha hii *Rural Water Agency* ili itusaidie kufanya miradi yote hii iwe endelevu. Kwa sababu itakuwa haina maana unajenga mradi, baada ya siku mbili mradi ule unakuwa hautoi maji; na inawezekana hautoi maji kwa sababu ya kitu kidogo tu. (*Makofi*)

Mheshimiwa Naibu Spika, katika miradi ya maji, tofauti na kujenga barabara; unaweza kuwa na mradi wa barabara wa kilometa 100 ukajenga kilometa 50, unaweza kuendelea kutumia kilometa 50; lakini mradi wa maji ni lazima umalize mpaka mita ya mwisho. Lazima maji yafike kwenye tanki ndiyo yanaweza kutoka. Kwa hiyo, miradi ya maji ni lazima ikamilike kwa namna inavyotakiwa. Huwezi kusema *partial completion*. Kwa hiyo, ndiyo tofauti ya

miradi ya maji na barabara au ya kujenga nyumba au na vitu vingine. Kwa hiyo, tutazingatia na nina hakika tukiwa na *Rural Water Agency*, miradi yetu itakuwa endelevu kwa sababu tutakuwa na *norms* ambazo zinafanana kutoka mradi mmoja mpaka mwingine. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, kwenye suala la Mfuko wa Maji, bajeti iliyotangulia ya 2015/2016 tulikuwa tumetengewa shilingi bilioni 90. *Performance* yake imekuwa nzuri kwa sababu hizi fedha ni *ring fenced*, Wizara ya Fedha imeweza kutupa zaidi ya hizi shilingi bilioni 90 kwa sababu ndivyo walivyokusanya. Kwa hiyo, naamini kabisa tukipanua wigo zikapatikana zaidi ya shilingi bilioni 90 tutafanya miradi mingi zaidi kama nilivyosema toka awali.

Mheshimiwa Naibu Spika, niseme tu kidogo kuhusu miradi mikubwa ambayo tunayo. Kwanza kuna maombi mengi ya watu kutaka kupata maji ya Ziwa Victoria. Sasa miradi mikubwa ya Ziwa Victoria ambayo tunayo ni kama sita; tuna mradi wa kutoa maji kutoka Ziwa Victoria kupeleka Tabora, Nzega, Uyui, Sikonge, Igunga na vijiji 89 ambavyo vipo kando kando ya zile kilometa 12.

Mheshimiwa Naibu Spika, Mheshimiwa Munde ametaka kujua *action plan*. Ni kweli mradi huu tumezungumza muda mrefu, lakini Serikali imeshapata mafanikio; tumeshapata fedha kiasi cha shilingi bilioni 536 kutoka *Exim Bank* ya India. Mkataba wa fedha hii umeshasainiwa na tayari *pre-qualification* tumeshaikamilisha. Ni kwamba sasa kazi haiwezi kuanza mpaka wenzetu kwa utaratibu wa mfadhili aseme, ndiyo endelea (*no objection*), ndicho kinachosubiriwa. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo kazi zote tumefanya. Atakaposema *no objection* endelea, tunaanza kusaini mkataba na makandarasi, wanajaza zile *tender*, tunaendelea kufanya kazi. Kwa hiyo, ninaamini kabisa Serikali ya India itakwenda kutoa *no objection* kwa namna tulivyokuwa tumekubaliana. Na mimi nitafuatilia kuhakikisha kwamba kazi hii ambayo tumewaahidi Watanzania kwa muda mrefu hasa wa Kanda ya Tabora, Nzega, Igunga na Uyui kwamba huu mradi sasa unakwenda kuanza. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, mradi mwingine ambao wameusema kwa maandishi na kwa nguvu sana ni Mradi wa *Lake Victoria* kwenda Sumve, Malya, Malampaka, Kwimba, unaweza kuipata kwenye ukurasa 126. Mradi huu tumewapa fedha ya kuanza kufanya usanifu maana huwezi ukajenga mradi kama hujafanya usanifu. Kwa hiyo, tumeshaweka fedha, ina maana Serikali imeshakubali kuutekeleza.

Mheshimiwa Naibu Spika, mradi mwingine wa Ziwa Victoria ni unaokwenda Busega, Bariadi, Langabilili, Mwanhunzi. Mradi huu tumeutengea shilingi bilioni tano. Kwa hiyo, tayari kuna *commitment* ya kuanza kutekeleza

mradi huu. Kuna mradi mwingine wa kupeleka maji kwenda Isaka, Tinde na Kagongwa, nao tumeshautengea fedha na kwenye randama mtauona. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, kuna mradi mwingine kutoka Ziwa Victoria kwenda Mwanza, Bukoba, Misungwi na Magu. Tayari tumepata mkopo kutoka *European Investment Bank* na sasa hivi tupo kwenye *tendering stage* ili kuweza kupata makandarasi na tuweze kuanza kujenga mradi huu.

Mheshimiwa Naibu Spika, tuna miradi mingi kwa ajili ya Mradi wa Makonde, Mheshimiwa Mkuchika amesema kwa uchungu sana. Kama *Senior Member of Parliament* naomba nikuhakikishie mradi huu tunakwenda kuukarabati. Ni mradi wa siku nyingi, ni mradi muhimu, ninaamini kabisa kwa mpango ambao tumeuweka, ukiangalia kwenye randama tumewaka kwenye miji 17 ambayo tayari tumeahidiwa na Serikali ya India kupata dola milioni 500 ambazo ni karibu trilioni moja. Sasa tumeona huu mradi kwa sababu utahitaji fedha nyingi tumeuwekea katika hii miji 17 pamoja na miradi mitatu ya Kitaifa.

Mheshimiwa Naibu Spika, Kwa hiyo mradi huu umewekwa kwenye mpango mzuri, Mheshimiwa Mkuchika, naomba kabisa waambie wapiga kura wako kwamba Serikali inakwenda kutekeleza mradi huu. Angalizo lako kwamba wale waendeshaji wa mradi wanapeleka maji kwa watu wanaofanya biashara, nimeshawaambia kuanzia sasa hiyo biashara waache. Kwa hiyo, hawataendelea kufanya kazi hiyo, vinginevyo nakwenda kuwakamua majipu. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, kwanza katika Mradi wa WSDP kuna suala la kuchagua tutumie teknolojia gani? Pale mwanzo tulipoanza, sehemu kubwa ya miradi hii walichagua kutumia visima kwa sababu visima ilikuwa ni teknolojia rahisi na namna ya kuiendesha imekuwa rahisi. Kwa hiyo, michango ya Waheshimiwa Wabunge wengi, wameacha kutaka kuwa na teknolojia ya visima. Kwa hiyo, kila mahali kama kuna mto, wanataka tuchukue maji Tabora kutoka Mto Malagarasi; Bukoba wanataka tuchukue maji kutoka Mto Kagera, *likewise* wa Lake Victoria, *likewise* wa Ziwa Nyasa wote wangetaka tuchukue miradi kutoka kwenye maeneo kama hayo.

Mheshimiwa Naibu Spika, ukichukua mradi kwa mfano huu wa kutoa maji kutoka Ziwa Victoria kupeleka Kahama na Shinyanga, mradi huu umegharimu zaidi ya shilingi bilioni 250, huu ni mradi mmoja. Sasa ukichukulia bajeti ambayo inatolewa kwa mwaka ya shilingi bilioni labda 400, sasa ukipeleka mradi mmoja ina maana utakuwa umefanya kazi moja. Ndiyo maana tulifikiria tuanze kwanza na kutatua hili suala la kutumia visima ili tuwe na miradi midogo midogo ambayo tunaweza tukai-spread kwenye nchi. Sasa baada ya kufanya vile na kuona maeneo mengine kwa sababu ya tabia nchi, suala la visima

imeonekana havipo *sustainable*, yaani havina uendelevu. Baada ya miaka miwili, mitatu unakuta kisima kile kilikuwa kinatoa maji, maji yanapungua.

Mheshimiwa Naibu Spika, sasa tumeona tutaanza kufanya usanifu, kubadilisha yale maeneo ambayo angalau kuna mabwawa na sasa hivi nahimiza kwamba Serikali itaanza kujenga mabwawa makubwa ili iwe ndiyo *source* ya kutawanya maji kwa watu wengi kwa muda mfupi na kwa nguvu ya Serikali ya Awamu ya Tano jinsi tunavyokwenda, naamini kabisa jambo hili tunaweza kufanya. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, tunaomba sana tushirikiane Waheshimiwa Wabunge kwamba sasa tuanze kuangalia uwezekano wa kuvuna maji ya mvua, tuongeze *reservers*, tuongeze upatikanaji wa maji kwa kuwa na mabwawa mengi zaidi. Haya mabwawa yanaweza yakawa ni kwa watu kutumia maji lakini pia yanaweza kutumika kwa mifugo na pia tunaweza tukatumia kwa kilimo cha umwagiliaji. Kwa hiyo, ni kitu ambacho ni endelevu. Tukifanya kwa muda wa miaka mitano ijayo tutakuwa kabisa tuna uhakika na chakula cha kutosha na tutakuwa hatuna njaa. Hata yale maeneo ambayo ni kame, wakishakuwa na mabwawa haya, nina hakika tutakuwa hatuna tatizo la chakula.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo, tumeshashauri na kuelekeza Halmashauri watunge sheria ndogo ndogo hasa kwenye shule, kwenye zahanati, lazima tu-*design* kuvuna maji ya mvua ili tupunguze magonjwa yanayoambukiza kwenye shule zetu zote. Tukiwa na matenki na tukavuna maji, watoto watafundishwa kunawa mikono; nina hakika tutapunguza kwa kiasi kikubwa magonjwa yanayoambikizwa kama kuhara.

Mheshimiwa Naibu Spika, kulikuwa na hoja ya Mheshimiwa Zitto kwamba kuna mradi wa umwagiliaji maeneo ya Lwiche na kwamba alikuwa halioni kwenye randama. Naomba nimwambie kwamba jambo hilo lipo na kwenye randama ipo, Serikali inakwenda kufanya kwanza *feasibility study* na usanifu wa mradi, ndiyo *condition* ya wafadhili ambao ni *Kuwait Fund*. Wanazo fedha US *Dollar* milioni 15, lakini wanasema Serikali ifanye na Serikali tumeweka fedha za kufanya usanifu.

Mheshimiwa Naibu Spika, pia alikuwa na hoja kuhusu mradi wa Kigoma kwamba tunachukua hatua gani? Ni kweli mradi wa Kigoma umechelewa kukamilika, lakini mpaka sasa tumechukua hatua ya kumkata tozo kwenye mkataba ule. Mkataba ulikuwa uishe Machi, 2015 kwa hiyo, umeshachelewa; lakini kulingana na mkataba jinsi tulivyokubaliana, mkandarasi akichelewesha mradi, kuna kitu kinaitwa *liquidated damages*, maana yake ni tozo kwa kuchelewesha. Uzuri wa mradi ule ni kwamba vifaa vyote vinavyohitajika na Mkandarasi vipo Kigoma. Kazi ina *progress* karibu asilimia 60. Kwa sababu kila

kitu kipo, tumeshambana mkandarasi kwamba ikifika mwezi wa kumi atakuwa amekabidhi mradi. Kwa hiyo, mradi utakamilika mwezi wa kumi.

Mheshimiwa Naibu Spika, ukitaka kusimamisha mkataba utake kutafuta mkandarasi mwingine, kwanza tutapata matatizo mawili. Huu mradi ni wa mfadhili, ukisha-*terminate contract*, mfadhili anajitoa. Kwa hiyo, itabidi tutafute hela. Sasa kama hatukuweka fedha kwenye bajeti, ina maana mradi utazidi kuchelewa. Kwa hiyo, ni vizuri aendelee kukatwa *liquidated damages* lakini akamilishe mradi, na sisi tutaendelea kumbana na kuweza kusimamia kuhakikisha anamaliza kwa wakati.

Mheshimiwa Naibu Spika, tulikuwa na hoja za baadhi ya Waheshimiwa kuhusu miradi ya maji Dar es Salaam. Kama nilivyosema sasa hivi Dar es Salaam tumeshakuwa na maji yanayozalishwa kutoka kwenye mitambo ya Ruvu Chini na Ruvu Juu yanatosheleza kwa mahitaji ya sasa. Tatizo tulilokuwanalo ni ule mtawanyiko (*distribution*) na sasa hivi Dar es Salaam watu wamepanua sana kuliko ilivyokuwa mwanzo. Kwa hiyo, watu wapo maeneo mengi ambayo hayana mtandao. Serikali tumeshaanza kushughulikia suala la mtandao wa mabomba ili maji haya ambayo tayari yanazalishwa yaweze kuwafikia.

Mheshimiwa Naibu Spika, sasa hivi hata katikati ya Jiji la Dar es Salaam hapo nyuma kulikuwa hakuna maji, lakini leo maji yapo na mabomba yanapasuka. Tatizo letu ni kwamba miundombinu ni ya siku nyingi sana, kwa hiyo, tunaikarabati na tunajenga miundombinu mipya ili maeneo yote ambayo hayana maji tuweze kuhakikisha kwamba yanapata.

Mheshimiwa Naibu Spika, wengine wameongelea suala la maji machafu, ni kweli. Tulisema ngoja kwanza tuweke nguvu kwenye upatikanaji wa maji safi na salama. Haya maji ninavyozungumza yanawekewa dawa, yanachujwa. Ndiyo tumeweka nguvu na yamepatikana. Ukizalisha maji mengi zaidi lazima utazalisha pia maji machafu. Tunao mpango wa kuboresha huduma ya maji machafu kutoka asilimia 10 mpaka asilimia 30.

Mheshimiwa Naibu Spika, Serikali ya Korea Kusini wameshatuahidi kutupatia dola milioni 89 kwa ajili ya kuanza kutengeneza mitambo ya kuchuja maji machafu. Kwa sasa tumekuwa tunapeleka maji baharini lakini hii siyo sawasawa. Inatakiwa maji machafu yaingizwe kwenye mtambo yaweze kusafishwa. Maji haya pia tutayatumia kwa baadhi ya kilimo na baadhi ya viwanda kwenye *cooling*, kwa mfano, Kinyerezi tunatumia maji ambayo yameshapitiwa au wanaita *recycling*; umeshayazungusha kutoka uchafu na kuja kwenye maji safi; lakini yatatumika kwa ajili ya viwanda. Yale maji yanayotoka Ruvu yatatumia watu kwa ajili ya kunywa. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, kuhusu maeneo ambayo hayana mtandao, kwa mfano, wengi wamezungumza habari ya maji kutoka Mto Rufiji, Mheshimiwa Naibu Waziri ameelezea vizuri. Jambo hili ni kweli, tungeweza kupata maji yale yangeweza kufika kwa watu wengi zaidi. Kilichotukwamisha mwanzoni ilikuwa ni makubaliano ya teknolojia ya kutumia na vilevile fedha ambazo zingehitajika kwa miradi kama hii, inakuwa ni nyingi. Kwa hiyo, tutaendelea kulishughulikia, kama nilivyosema tutafanya usanifu na kuweza kuongeza. Tukichukua maji ya Rufiji na maji ya Kimbiji na maji ya Ruvu, tunahakikisha kabisa hata hili suala la kuwa na viwanda, kwa sababu kweli huwezi kuwa na viwanda endelevu kama huna maji. Kwa hiyo, lazima tutahakikisha kwamba maji yanapatikana kwa ajili ya kuhakikisha nchi yetu inakuwa na viwanda.

Mheshimiwa Naibu Spika, watafiti wanasema ukiwekaza dola moja kwenye maji ina maana inazalisha dola tano kwenye uchumi. Kwa hiyo, ni jambo la msingi sana, tutahakikisha kwamba tunaweze kwa nguvu zote kwenye suala hili la maji.

Mheshimiwa Naibu Spika, tuna mradi mwingine wameulizia kuhusu mradi wa Manispaa ya Lindi. Ni kweli tumekuwa na mradi ambao pia umecheleweshwa, ni katika miji ile saba ambayo imefadhiliwa na Benki ya Ulaya. Huu mradi utakamilika ikifika mwezi wa nane mwaka huu. Naye mkandarasi pia tumeanza kumkata tozo kwa kuchelewesha. Kwa hiyo, inakuwa kwa mkandarasi ni hasara kama ataendelea kuchelewa zaidi, kwa sababu ataendelea kukatwa. Mpaka sasa tumeshamkata zaidi ya shilingi bilioni 3.6 kwa kuchelewesha mradi ule.

Mheshimiwa Naibu Spika, imezungumzwa pia kuhusu mradi wa Sumbawanga na mradi huu pia nao umecheleweshwa, lakini tumembana Mkandarasi na mradi utakamilika utakapofika mwezi wa sita. Naye pia tumemkata karibu shilingi bilioni 4.2 kwa kuchelewesha mradi ule.

Mheshimiwa Naibu Spika, katika Halmashauri 181 kila mmoja hapa angesimama angesema tu vijiji ambavyo havina maji; hiyo ni *obvious* wala mimi sitaki kupingana naye; yeyote atakayesimama. Hata Mheshimiwa Lukuvi angesimama angesema vijiji vyake ambavyo havina maji. Ndiyo maana tumeweka mpango huu kabambe wa WSDP kuhakikisha vijiji vyote vinapata maji. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, Mheshimiwa Mwamoto amezungumza kwa nguvu sana kuhusu maji llula. Tumepata watu wa kutusaidia Serikali ya Australia, ule mradi unakwenda kujengwa; na tupo kwenye hatua nzuri ya kuweza kufika muafaka. Kwa hiyo, zipo hoja nyingi sana na niseme tu, hoja zote ambazo Waheshimiwa Wabunge mmetupa kwa kuongea humu ndani kwa maandishi

tutawapatia majibu. Labda nipitie baadhi ya hoja ambazo ninazo hapa.(Makofi)

Mheshimiwa Kiula alizungumza habari kwamba katika Halmashauri yake maeneo mengi ni kame na alikuwa anasema hawana mito; na alikuwa anafikiria, je, kwa nini maji yale ya Igunga yasifike mpaka Singida?

Mheshimiwa Naibu Spika, mimi namwambia tu jambo hili itabidi tulifanyie usanifu kwanza (*feasibility study*) tuone *possibility* kama maji yale bado yatakwenda kwa njia ya mtiritiko. Ukisema utaweka pampu maana yake unaongeza gharama za uendeshaji mradi. Halafu tunasema maji ni lazima yalipiwe kwa sababu ili Serikali iweze kufanya miradi mingi na kuiendesha miradi hii ni lazima walipie. Kwa hiyo, unaweza kukuta gharama ya wananchi kulipa maji yale ambayo yametengenezwa kwa fedha nyingi inaweza ikawa siyo *sustainable* au endelevu. Kwa hiyo, mambo yote hayo tunayaangalia kwa pamoja.

Mheshimiwa Naibu Spika, katika mwaka huu wa fedha tumeweka fedha kwa ajili ya kufanya usanifu kwenye mabwawa mapya ya Nduguti pamoja na bwawa la Mlanchi. Kwa hiyo, tutayafanyia usanifu.

Mheshimiwa Mboni Mhita amezungumza habari ya mabwawa yake ya Manga, Mkata na Kwa Ndungwa. Mwaka huu wa fedha Serikali imetenga fedha kwa ajili ya kuanza kujenga miradi zaidi ya shilingi bilioni 1.129 imetengwa kwa ajili ya kuanza kujenga miradi ya vijiji kumi katika Halmashauri ya Wilaya ya Handeni.

Mheshimiwa Victor Mwambalaswa amezungumzia habari ya Bwawa la Matwiga; bwawa hili lilishakamilika, limefikia asilimia 85; tumewakabidhi Wakala wa Visima na Mabwawa kukamilisha hiyo sehemu iliyobaki. Kwa hiyo, bwawa hilo Mheshimiwa linakwenda kukamilishwa.

Mheshimiwa Naibu Spika, Mheshimiwa Bwanausi, umetoa ushauri kwamba Serikali ijipange upya ili kusimamia fedha za miradi zinazopelekwa kwenye Halmashauri; ungetaka kiundwe Kitengo cha Ufuatiliaji. Mimi nafikiri *solution* ya usimamizi wa miradi ni hiyo kuwa na Wakala wa Maji Vijijini. Tutakuwa na mfumo endelevu wa kusimamia miradi ya maji. Kwa hiyo, ushauri wako ni mzuri na tunaupokea.

Mheshimiwa Savelina Mwijage alisema Mkoa wa Kagera una vyanzo vingi vya maji lakini havitumiki ipasavyo, ni pamoja na kutaka kuchukua maji kutoka Ziwa Victoria. Mkoa wa Kagera tunayo miradi ambayo inachukua maji kutoka Ziwa Victoria ikiwepo na Manispaa ya pale Bukoba maana ipo ndani ya Mkoa na pia Karagwe kuna ziwa ambalo lipo. Tunaanza na usanifu, kuchukua maji

kwenye ziwa ambalo lipo jirani na Karagwe kupeleka mji wa Karagwe. Kwa hiyo, ushauri wako ni mzuri, tutaendelea kuangalia na vyanzo vingine ambavyo vipo karibu na wananchi.

Mheshimiwa Mgimwa alikuwa anashauri *Rural Water Agency* pamoja na kuongeza tozo ya shilingi 100. Ushauri wako unapokelewa na nimeshaelezea. Mheshimiwa Mary Nagu pia amezungumzia suala la kuimarisha Mfuko wa Maji pamoja na uanzishwaji wa *Rural Water Agency*. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, Profesa Anna Tibaijuka amezungumza kwa kirefu kuhusu ushirikishaji wa sekta binafsi. Ni kweli tukisema miradi yote hii itafanywa na Serikali na kwa kulingana na uhitaji jinsi ulivyokuwa mkubwa, tutakuwa na safari ndefu. Sasa wazo lako ni zuri na ndiyo maana tumeanza utaratibu wa *PPP*, lakini kwa mfumo kwamba unatafuta mfadhili anayejenga *ana-finance* lakini Serikali inafanya *operation*.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo, anajenga, anamaliza kujenga, anakabidhi Serikali inaendesha. Kwa hiyo, sisi ndiyo tutakuwa na wajibu kuhakikisha ule mradi unaendelea kuwa endelevu. Kwa namna nyingine unakuwa umeshirikisha Serikali pamoja na sekta binafsi kwa utaratibu wa *PPP*, kwa maana ya *building and finance*. Kwa hiyo, ushauri wako ni mzuri, tutaendelea kuhamasisha wananchi ambao wanaweza kujitoa katika eneo hili.

Mheshimiwa Naibu Spika, mtu unaweza ukaja tukazungumza kwamba wewe unazalisha maji, sasa namna gani tutakubaliana fedha yako itarudi, namna ya kuendesha mradi ule, basi tunakaa na Serikali imesharuhusu kwenye Sheria ya Manunuzi kwamba tunaweza tukatumia sekta binafsi kwenye miradi ya maji. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, Mheshimiwa Lolesia Bukwimba amezungumza habari ya Jimbo la Busanda kwamba lina kero kubwa ya maji na hasa katika Kata ya Nyakagomba na Nyamigota. Katika mwaka wa fedha tumetenga zaidi ya shilingi bilioni 3.280 kwa ajili ya Halmashauri yako ya Busanda.

Mheshimiwa Naibu Spika, naamini kabisa fedha hizi zitakwenda kujenga miradi ambayo Halmashauri yako imeweka ndiyo kipaumbele. Kama bado kutakuwa na miradi ambayo fedha hizo hazijatoshwa, basi ni mpango, mwaka utakaofata tutaendelea na kuweza kujenga miradi ambayo itakuwa bado haijashughulikiwa.

Mheshimiwa Naibu Spika, Mheshimiwa William Ngeleja alisema mradi wa maji wa Katungulu ulianza kutekelezwa miaka minne, hadi sasa haujakamilika. Tulikuwa na matatizo kwa miaka mitatu mfululizo, fedha ambazo zilikuwa

zinatengwa kwa ajili ya maji hatujawahi kupata zaidi ya asilimia 40 ya *allocation*.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo, unaweza kuona kwamba kwa miaka mitatu yote mtiririko wake wa fedha haukuwa unaoridhisha na ndiyo maana unakuta miradi mingi tumeibua kama alivyosema Naibu Waziri, sasa tuna miradi zaidi ya 374 ambayo tayari mikataba imesainiwa na inaendelea. Kwa hiyo, jukumu letu sasa ni kuhakikisha kwanza tunakamilisha hiyo miradi ambayo tayari tulishaiibua kwa muda mrefu. Tunamaliza hiyo kwanza halafu tunaibua miradi mipya. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, pia ameongelea suala la kwamba, miradi mingi huko nyuma inachukua maji kutoka lhelela unapeleka Kahama, lakini wananchi wa lhelela hawana maji.

Mheshimiwa Naibu Spika, tunachokifanya miradi yote ambayo tunaiibua sasa, lazima watu wanaokaa kwenye chanzo wafikirie kwanza kupewa maji ili wawe ni sehemu ya kulinda miradi hii. Kwa hiyo, tunabadilisha mfumo na ndiyo maana unasema miradi yote na kwenye bomba kubwa, wote wanaokaa kilometa 12, ni lazima wapewe maji. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo, miradi iliyokuwa imeshajengwa tunaanza kwanza kuanzia kutoka mwanzo mpaka mwisho, kwa sababu kwanza, hawa watatunza chanzo ili chanzo chetu kiwe endelevu, kiweze kutumika kwa miaka mingi ijayo.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa kuwa muda wangu ni mdogo na kwa kuwa Waheshimiwa Wabunge naamini kabisa wamenielewa nilivyosema kwamba tusiwe na shaka na timu hii tuliyokuwa nayo, tutakwenda kufuatilia miradi na kuhakikisha inatekelezwa.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa mfano, kuna wengine wamezungumza habari ya miradi inajengwa chini ya kiwango. Sasa kwa kweli nitakuwa mkali katika wahandisi wote kwenye sekta hii ambao watafanya miradi chini ya kiwango. Tutahakikisha tunafuatilia ili miradi yetu iwe endelevu. Kwa sababu kuanzia usanifu, ujenzi, matengenezo, yote lazima tufuate *specification* za kihandisi ili miradi yetu iwe endelevu.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo, nakushukuru kwa nafasi hii. Naomba kwa heshima kubwa Waheshimiwa Wabunge mniunge mkono. Naomba kutoa hoja. *(Makofi)*

WAZIRI WA MALIASILI NA UTALII: Mheshimiwa Naibu Spika, naafiki.

(Hoja ili tolewa iamuliwe)

NAIBU SPIKA: Hoja imeungwa mkono, nitawahoji baadaye. Katibu!

NDG. CHARLES MLOKA – KATIBU MEZANI:

KAMATI YA MATUMIZI

MATUMIZI YA KAWAIDA

Fungu 5 - Tume ya Taifa ya Umwagiliaji

Kifungu 1001 - Administration and HR Mgt.....	Sh. 4,317,661,800
Kifungu 1002 - Finance and Accounts.....	Sh. 26,018,000
Kifungu 1003 - Planning, Monitoring & Eval.....	Sh. 20,902,000
Kifungu 1004 - Government Comm.....	Sh. 6,890,000
Kifungu 1005 - Procurement Mgt. Unit.....	Sh. 6,600,000
Kifungu 1006 - Internal Audit Unit.....	Sh. 10,150,000
Kifungu 1007 - Information Comm. Techn.....	Sh. 8,100,000
Kifungu 1008 - Legal Service Unit.....	Sh. 18,440,000
Kifungu 1009 - Environmental & Social Mgt.....	Sh. 4,419,151,800
Kifungu 2001 - Irrigation, Planning Design & Private.....	Sh. 12,090,600
Kifungu 2002 - Irrigation Infrastructure Dev.....	Sh. 24,637,800
Kifungu 2003 - Irrigation Research and Technology Promo.....	Sh. 15,035,000
Kifungu 2004 - Irrigation Operations and Support Service.....	Sh. 24,196,800
Kifungu 2005 - Irrigation Compliance and Quality Insurance.....	Sh. 11,500,000

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Matumizi bila ya Mabadiliko yoyote)

Fungu 49 - Wizara ya Maji na Umwagiliaji

Kifungu 1001 - Administration and HR Mgt....	Sh. 2,844,268,000
--	-------------------

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wajumbe wa Kamati ya Matumizi, nimeletewa majina hapa ya watu watakaosimama ama watakaotaka kuuliza ufafanuzi kwa Waziri wa Maji na Umwagiliaji kwenye kifungu hiki ambacho tumekifikia sasa. Tutaanza na Mheshimiwa John Kadutu.

MHE. JOHN P. KADUTU: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi. Kwa Mkoa wa Tabora kuna miradi mikubwa miwili ya maji. Mradi wa kwanza ni maji kutoka Victoria ambao unapita kwenye Majimbo yaliyoko mashariki mwa Mkoa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia tunao mradi mwingine ambao unatarajia kujengwa na kutoa maji Mto Malagarasi ambao utakuja Kaliua pamoja na Urambo. Kwa maana halisi, Mkoa wa Tabora wote utakuwa na maji kasoro Jimbo la Ulyankhulu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka Waziri anieleze na wananchi wa Ulyankulu, ni mipango gani ambayo sasa ipo kuhakikisha Jimbo hili la Ulyankulu ambalo limetengwa na kila sekta, ambapo tumeona kwenye Wizara nyingine zote na zenyewe zimeitenga, lakini wakati wa uchaguzi Serikali yote inakuja kubembeleza kura kule.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka Waziri aniambie ni mpango gani sasa kwa Jimbo ambalo limetengwa na miradi mikubwa kama hii, kilometa 90 kutoka Tabora Mjini, kilometa 90 kutoka Kaliua kufika Ulyankulu?

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba maelezo. Sina haja ya kushika shilingi kwa sababu hata hiyo shilingi haiwezi kunitosha. *(Kicheko)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa mtoa hoja, Waziri wa Maji na Umwagiliaji.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa huu ufafanuzi niseme tu kwamba huwezi ukawa na mradi ambao unasema kila kijiji cha Mkoa wa Tabora kitapata maji kutoka Ziwa Victoria, lakini pale mahali kijiji ambacho hakina namna ya kupata maji kutoka Ziwa Victoria, tunayo mipango mingine ambayo ni visima. Ndiyo sehemu kubwa ya nchi hii tumekuwa tunatumia visima, kwa maeneo yale ambayo hakuna mito.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nasema ngoja tuanze kwanza huu mradi, yakishafika Kaliua, utekelezaji wake ukishaanza, tutaangalia wingi wa maji. Tunaweza tukafanya usanifu maji yakafika pale Ulyankulu. Tukubali tu kwamba tuanze kwa hatua hii ya kwanza halafu huko baadaye tutangalia jinsi hali itakavyokuwa.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Kadutu, naona hujaridhika.

MHE. JOHN P. KADUTU: Mheshimiwa Mwenyekiti, sjaridhika. Mheshimiwa Waziri anazungumzia visima lakini iko siku moja hapa alisema Mkoa wa Tabora wote hauna *level* ya maji. Leo anatueleza habari ya visima, siwezi kukubaliana naye. Labda aje na mpango mzuri wa kutengeneza bwawa kubwa la kuinga

maji Igombe, hapo tutaweza kuelewana. Akinieleza habari ya visima; tumeshachimba visima, maji hakuna na Wizara ya Maji ilitoa maelezo hapa kwamba Tabora nzima *level* ya maji hakuna. Leo hii Mheshimiwa Waziri anarudia kutuambia habari ya visima. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, bado sijaaridhika, aje na maneno mazuri ili niweze kutulia. Vinginevyo sasa nitabadilika niitafute ile shilingi labda itanisaidia mimi.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Kadutu, ulishaahidi hutatoa shilingi, kwa hiyo, hiyo ndiyo nafasi yako ya mwisho kuongea. Mheshimiwa mtoa hoja.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nimetamka tu visima lakini ni lazima tukaangalie hali halisi ya pale.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nakuahidi tu kwamba tutakwenda tuangalie *the best possible solution*. Kama tukiona kwamba bwawa linaonekana ndiyo linafaa, basi tutafanya vile. Isipokuwa hatuwezi kukataa kabisa visima kwa sababu Tabora sehemu kubwa ya maji wanapata kwenye visima hivi sasa. Maeneo mengine wanapata kwenye visima. Kwa hiyo, tutakwenda kuangalia pale jinsi hali yenyewe ilivyo, nikupe hiyo *commitment*. (Makofi)

MHE. JOHN P. KADUTU: Mheshimiwa Mwenyekiti, atoe *commitment*, lini tunakwenda Ulyankulu kuona miundombinu hii?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Kadutu, kwa kuwa ulikuwa hutoi shilingi na kwa mujibu wa kanuni zetu ulivyoongea mara ya pili ilikuwa ni ya mwisho. Mtoa hoja labda kama unataka kusisitiza kuhusu hilo, ila mwishoni amesema kwamba anatoa *commitment*, nimesikia hayo maneno. Labda Mheshimiwa Mbunge anataka kujua ni lini?

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, tutajipanga kwa mwaka wa fedha unaoanza mwezi wa saba tutatafuta tarehe muafaka, tutakwenda mapema iwezekanavyo. (Makofi)

MWENYEKITI: Sawa. Tunaendelea Waheshimiwa. Jina lingine ni Mheshimiwa Flatei Massay.

MHE. FLATEI G. MASSAY: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa kunipa nafasi hii. Nimeisoma sana hotuba ya Mheshimiwa Waziri, lakini kuna mambo ambayo sikuridhika na hasa jambo hili la maji vijijini. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, maeneo mengi, miradi yetu imeishia katika ngazi ya 5% mengine haifiki hata asilimia 50. Kwa hiyo, namtaka Mheshimiwa

Waziri atusaidie ufafanuzi wa hapa, kwa nini miradi hii haijamalizika na humu ndani haijaonyeshwa?

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama asiponiridhisha nakusudia kushika shilingi leo hii na sitaiachia ikiwa hataniridhisha. *(Makofi)*

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, kama tulivyoeeleza kwenye hotuba yetu ni kwamba kwa miaka mitatu mfululizo tumekuwa tunapata fedha chini ya asilimia 40, lakini toka Awamu ya Tano tumeingia, fedha sasa zinapatikana na tumepeleka. Kuanzia mwezi wa tatu mpaka sasa tumepeleka zaidi ya shilingi bilioni 107 kwenye Halmashauri zetu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba Mheshimiwa Mbunge aamini kwamba Serikali imedhamiria kwa dhati, lazima tuikamilishe hiyo miradi ambayo imeanza na ndio imekuwa *priority* katika mpango wetu. Hivi sasa kwenye bajeti yetu, kila Halmashauri tumeipelekea fedha kulingana na namna walivyowasilisha miradi waliyokuwa nayo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, naomba nimhakikishie kwamba Serikali inakwenda kukamilisha miradi ambayo imeanza na tutaanza na miradi mingine, kwa sababu lengo letu tupate zile asilimia 85, lazima tuanze miradi mingi. Kwa hiyo, naomba sana Serikali ya Awamu ya Tano uiamini kwamba inakwenda kufanya. Naomba hiyo shilingi ndugu yangu wala usiitoe kwa sababu ndiyo tutapata nauli ya kuja kushughulikia miradi. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Massay, pamoja na maneno hayo mazuri bado umesimama? *(Kicheko)*

MHE. FLATEI G. MASSAY: Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na maneno haya mazuri, bado nimesimama. Kwa nini nimesimama?

Mheshimiwa Mwenyekiti, nilikuja hapa Bunge lililopita la mwezi Februari. Mheshimiwa Waziri akaniahidi kwenye swali langu la msingi kwamba atafika Wilayani kwangu au Jimboni kwangu kuona hiyo, mpaka sasa hivi hajatokea. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia nimeenda kwa Naibu Waziri kumwomba *commitment* kwamba kule wakandarasi hawako *site* na kwa sababu pesa zile hazijafika; na kwa kuwa naona hii *concern* yangu ni kubwa kwa sababu bahati mbaya sana alikuja Katibu Mkuu kule kwetu akawaambia miradi ya maji isipokamilika, wanyimeni kura, tukawanyimwa kura. Leo hii kwa nini nisitoe shilingi, kama yeye amenidanganya atakuja na hajafika mpaka sasa? Kwa hiyo, naomba anithibitishie leo hii, anishawishi kwa kauli nyingine tena. Mimi

naomba niing'ang'anie hii shilingi kama inang'ang'aniwa mpaka mwisho. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa hoja yangu ni kwamba fedha anazosema bado hazijafika, naomba nitoe hoja na wenzangu wengine wanisaidie kwa sababu hiki ni kilio cha maeneo mengi.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Flatei, naona hoja yako haijaungwa mkono. Watu hawajafika kumi.

MHE. BONIPHACE M. GETERE: Mheshimiwa Mwenyekiti, naafiki.

(Hoja ilitolewa iamuliwe)

MWENYEKITI: Haya sasa hivi naona wameamua kunyanyuka, kwa hiyo, idadi inawatoshela kuunga mkono hoja. Sasa watakaochangia ni Mheshimiwa Sophia Simba, Mheshimiwa Allan Kiula nimeona jina lako hapa, ama hautaongea? Kwa sababu nikitaja tena! Mheshimiwa Getere, Mheshimiwa Martha Mlata, Mheshimiwa Ulega, Mheshimiwa Bashe, Mheshimiwa Kandege na Mheshimiwa Mwamoto. Tutaanza na Mheshimiwa Sophia Simba. (Makofi/Kicheko)

MHE. SOPHIA M. SIMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi hii. Naunga mkono hoja Mheshimiwa Mbunge mia kwa mia kwa sababu tatizo la maji huko vijijini ni aibu na wanawake wanapata taabu sana. Siyo hiyo tu, tunasema maji ni uhai, maji ni afya, lakini pia maji ni ustaarabu pia. Bila maji tusingekaa humu ndani. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na maneno aliyosema Mheshimiwa Waziri kwamba sasa hivi fedha zinakusanywa, mimi najua hata huko nyuma zilikuwa zinakusanywa. Issue hapa ni kutenga fedha za kutosha kwa sababu ya maji vijijini. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika ule mfuko waongeze tozo, pesa zipatikane kwenye ule mfuko. Huko tulikutoka tulikuwa na Mfuko wa REA ulisuasua hivi hivi, lakini ulipoongezewa pesa, tozo ilipoongezwa, mfuko ule sasa unafanya kazi vizuri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, haikubaliki kusema tu pesa zinakusanywa nyingi, mtazi-allocate hizo pesa kwenye maji? Masuala ya wanawake siku zote mnayaweka nyuma. Hilo suala la maji ni la mwanamke na motto. Tumechoka kuona watoto wanaenda shule na vidumu vya maji. Akina mama wanaenda kuchota maji masaa sita, masaa saba. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, namuomba Waziri atujibu vizuri. Ahsante. (Makofi)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mwita Getere.

MHE. BONIPHACE M. GETERE: Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja ya Mheshimiwa Flatei ya maji vijijini. Namuomba tu Mheshimiwa Waziri na Naibu wake, kusema kweli mimi niseme *feelings* zangu; suala la maji miaka mingi sana hatujawahi kuona Mawaziri wanafurukuta kwenye mambo ya maji, limekuwa kama hadithi tu. Vijijini watu wana hali mbaya sana. Wale tunaofuga ng'ombe, yaani ng'ombe akikojoa, na wewe unakunywa maji hayo hayo kwenye mito. Hali ya vijijini ni mbaya! (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunamwomba Mheshimiwa Waziri na Naibu wake, kwa kweli nawaomba na inaonekana ni wataalamu wa mambo haya. Sina haja ya jamaa aendeleo kushika shilingi yake, lakini anaweza kuachia. Ila nawaomba, ni kweli mambo ya vijijini, suala la vijijini walipe kipaumbele. Watu wanalalamika kila mahali! Tumeona miradi mingi sana imejikita mijini na sio vijijini. Kwa hiyo, tunamwomba Mheshimiwa Waziri aangalie vijiji zaidi kuliko maeneo mengine.

Mheshimiwa Mwenyekiti, namwomba ndugu yangu Mheshimiwa Flatei kama inawezekana, amwachie Mheshimiwa Waziri ili aweze kupata fungu lake ili atufanyie kazi. Ahsante sana. (Makofi)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Martha Mlata!

MHE. MARTHA M. MLATA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja na nimwambie Mheshimiwa Flatei kwamba shilingi hiyo asiachie mpaka mtu ageuke kuwa maji humu ndani, kwa sababu ni kauli ya Mheshimiwa Rais aliyotuahidi na aliahidi wananchi kwamba Waziri wa Maji atakayemteua kama maji hakuna, yeye atageuka kuwa maji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hii anayoisema, haiwezi kwenda kuondoa tatizo la maji vijijini, kwa sababu miradi yote ambayo wanaitengea fedha, kwanza fedha hazitoshi matokeo yake wale mafundi wanaowapeleka kuchimba maji wanachimba wanasema wamekosa maji halafu fedha zinapotea na bado wananchi wanakuwa wamechanga fedha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mheshimiwa Waziri bado hajatueleza, unakwendaje kutoa tatizo la maji kwa wananchi walioko vijijini hasa wanawake. Je, uko tayari leo kugeuka kuwa maji ili tuachie shilingi yako? (Makofi)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Abdallah Ulega.

MHE. ABDALLAH H. ULEGA: Mheshimiwa Mwenyekiti, na mimi naomba nichukue fursa hii kuunga mkono hoja ya Mbunge wa Mbulu, Mheshimiwa Flatei Massay juu ya suala la kupatikana kwa pesa kwa miradi ya maji vijijini. Na mimi katika Jimbo langu la Mkuranga, liko tatizo sawa na tatizo linalowapata watu wa Mbulu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka hapa Mheshimiwa Waziri atueleze juu ya ukamilifu wa mradi mkubwa wa maji wa Kimbiji na Kisemvule, mradi ambao umezungumzwa kwa miaka zaidi ya mitano sasa. Lini mradi ule utakamilika ili watu wa Mkuranga na vijiji vingine na Dar es Salaam ya Kusini kwa maana ya Mbagala na Kigamboni iweze kupata maji? Ahsante.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Bashe.

MHE. HUSSEIN M. BASHE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru.

Mheshimiwa Mwenyekiti, na mimi namuunga mkono Mheshimiwa Flatei kwa hoja yake. Ni vizuri kukawa na *continuity* ya *projects* na ninandhani ingekuwa vizuri zaidi Waheshimiwa Wabunge tungeungana ili kuona namna gani Waziri wa Maji anaongezewa fedha kwenye huu mfuko na kuongeza hii tozo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia tupate *commitment* ya kutoka Serikali kwamba hizi fedha zitakwenda Wizara ya Maji *for sure*, kwa sababu kuna uwezekano tukaongeza fedha halafu zisiende Wizara ya Maji, hilo ni jambo la kwanza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo la pili, tatizo lililoko Mbulu la kutokamilika miradi; Nzega upo mradi ambao haujakamilika Mheshimiwa Waziri. Mwezi Februari wewe mwenyewe umeniandikia barua kunithibitishia juu ya utekelezaji wa mradi wa kumaliza chujio la Bwawa la Kilimi ili wakati tunasubiri utekelezaji wa ahadi ya Mheshimiwa Rais, Bwawa hilo liweze kukamilika na watu wa Nzega waweze angalau kupungukiwa tatizo la maji. Nimetazama kitabu cha hotuba, hakuna hiyo *commitment* ndani ya kitabu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, tunaiomba Serikali, fedha hizi ziwepo na *commitment* ya Serikali juu ya fedha hizi kwenda Wizara ya Maji ili miradi ambayo haijakamilika, iweze kukamilika. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Kandege.

MHE. JOSEPHAT S. KANDEGE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana. Nami naungana mkono na Mheshimiwa Flatei kwa sababu zifuatazo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza ukitazama kwenye ukurasa wa 128 wa hotuba ya Mheshimiwa Waziri, kiasi ambacho kimetengwa kwa mikoa tofauti tofauti, hakiendani na uhalisia, hakuna *fairness*. Kuna baadhi ya Mikoa imepata shilingi bilioni 20, mingine shilingi bilioni 19, lakini hii Mbulu pamoja na Rukwa, kuna shilingi bilioni nane na shilingi bilioni tisa. Kwa hiyo, hakuna uhalisia kwamba pesa hiyo itaenda.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama hilo halitoshi, hata tozo ya shilingi hamsini, hamsini iliyotolewa kwa ajili ya maji vijijini, pesa hizi hazikwenda kwa ajili ya maji vijijini. Mheshimiwa Waziri atuambie, ni vijiji vipi ambavyo vimefaidika na tozo hii? Vinginevyo itakuwa ni hadithi tu. Nakushukuru.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Venance Mwamoto.

MHE. VENANCE M. MWAMOTO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nami naunga mkono hoja ya Mheshimiwa Flatei. Kwa upande wetu, tunatoa ushauri zaidi. Kwanza, nachukua nafasi hii kusema kwamba kwa kuwa suala la matatizo ya maji vijijini linachukua sehemu kubwa ya nchi yetu, na mimi nimpongeze sana Mheshimiwa Waziri kwa kazi nzuri ambayo ameifanya kwa kuweza kutenga fedha kwa Wilaya ya Kilolo pale Ilula. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa upande huu tutoe ushauri kwamba suala la uvunaji maji; maji mengi tumeshuhudia mwaka huu yamepotea bure. Kama maji yale yangeweza kuvunwa vizuri, kwa maji yale yaliyopotea, tatizo la maji lingepungua kwa kiasi kikubwa. Kwa hiyo, naomba wekeni mipango mizuri ili mwakani mkishakuwa mmeshawasiliana na watu wa hali ya hewa kujua tutapata mvua kiasi gani, ili watu wapate maji yaweze kusaidia kwenye umwagiliaji na sehemu nyingine, hata kunywa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia ushauri mwingine ni kwamba tunashindwaje kuuza maji kwa uhakika? Kwa maana ya kwamba tutumie maji yale kama vile simu au umeme, kwamba kuwe na mita na watu watumie maji kutokana na matumizi yao; lakini leo hii maji wanatumia watu ambapo unaweza ukapewa bili ambayo siyo sahihi.

La mwisho, naomba Mheshimiwa Waziri, Serikali ikuongeze fedha kwenye mfuko. Mfuko huo uko kisheria kama ambavyo uko Mfuko wa Umeme Vijijini, lakini pesa ambayo unapata ni kidogo, mipango yako mizuri lakini inawezekana isitekelezeke. Kwa hiyo, sisi tutahakikisha kwamba tunakusimamia kwa ukaribu kuhakikisha kazi inakwenda.

MWENYEKITI: Mheshimiwa mtoa hoja ukizingatia ushauri uliopewa na upande mwingine. *(Makofi)*

MHE. FLATEI G. MASSAY: Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na hoja zilizotolewa, kwanza nawashukuru...

MWENYEKITI: Mheshimiwa Massay, tafadhali. Nilimaanisha mtoa hoja Waziri halafu wewe unafunga mjadala.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, hoja ya Mheshimiwa Mbunge ni ya msingi kwa maana kwamba anatetea Halmashauri yake ipate fedha zaidi. Ni hoja ya msingi, na mimi sikatai hiyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni lazima tukubaliane kwamba katika kutekeleza, unavyoichukulia hii nchi, Halmashauri 181 ni lazima kutakuwepo tofauti za hapa na pale. Kwa sababu tumesema kwamba katika awamu hii tunakamilisha miradi iliyokuwa tayari imeshakuwa na makandarasi, tayari kuna mikataba.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa kama anasema kuna mikataba ambayo imesainiwa na kwa sababu ya unyeti wa kazi hii, tulishawapelekea maelekezo Wakurugenzi wa Halmashauri watuletee hati za madai (*certificates*), *certified works*, hatupeleki fedha tu zikae kwenye Halmashauri; kwa sababu uzoefu unaonesha ukipeleka tu fedha, Halmashauri walikuwa wanatumia fedha kwa kazi nyingine. Sasa tunapeleka fedha kulingana na hati za madai ya kazi ambayo imeshafanyika. Sasa kama hilo pia halijafanyika kwa Halmashauri ya Mbulu, nimpe *commitment* kwamba nitakwenda kufuatilia nione nini kimefanyika. (*Makofi*)

Suala la kwamba fedha hazitoshi, ndiyo maana tumesema wazo la Wabunge kwamba tuongeze Mfuko wa Maji, tuwe na fedha za kutosha ili tupeleke kwenye Halmashauri zetu, kwenye vijiji vyetu, naona hili ni jambo la msingi. Na mimi mnihukumu kwa fedha ambayo nimeletewa nisimamie kwamba sijafanya vizuri. Sasa ukinihukumu kwa hela ambayo sijaipata, naona pale unakuwa hujanitendea haki.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, namuomba sana Mheshimiwa Mbunge anirudishie shilingi hiyo ili tukafanye kazi. Nakupa *commitment* kwamba nitafika Mbulu, nitakwenda kuangalia nini kimetokea kwenye Halmashauri yako. Mwaka utakaofuata kwa miradi ile ambayo tutaona kwamba ni vyema ikamilishwe, tutafikiria ipate fedha zaidi. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Flatei Massay.

MHE. FLATEI G. MASSAY: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi hii ya kumaliza kabisa. Ukweli ni kwamba hili la mwisho ndiyo limenifurahisha ya kwamba atafika Mbulu. Mheshimiwa Waziri, kumbuka

nimepewa ndoo, nimekuja nayo huku na ndiyo maana kwa kweli natamani kuitoa shilingi. Kwa sababu umesema kwamba *certificates* zije, na mimi nataka nikutaarifu, *certificates* ziko ofisini kwako, nami mwenyewe nimethibitisha haya. Kwa ajili hiyo basi, kwa sababu ni mara yako ya kwanza, bajeti ya kwanza na umesema hujapata pesa na utakuja kwangu, ninakurudishia shilingi hii kwa masharti hayo. (Makofi)

MWENYEKITI: Ahsante Mheshimiwa Massay. Mheshimiwa Richard Ndassa.

MHE. RICHARD M. NDASSA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Na mimi naomba uniruhusu nimpongeze sana Mheshimiwa Waziri wa Maji hasa kwa kutenga kiasi kikubwa cha pesa shilingi bilioni 915; ni jambo la kujivunia. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nilijaribu kupitia randama na mara kwa mara nimekuwa nikiuliza swali hapa kuhusu ahadi ya Mheshimiwa Rais wa Awamu ya Nne lakini pia ahadi ya Mheshimiwa Rais wa Awamu ya Tano kuhusu Mradi wa Maji wa Ziwa Victoria. Sasa nimepitia randama, inasema kwamba kutakuwa na ujenzi wa mradi wa maji ya Ziwa Victoria kutoka miji ya Kwimba, Malampaka, Sumve na Malya. Sasa imenichanganya kidogo, labda nipate ufafanuzi kutoka kwa Mheshimiwa Waziri; mradi huu unaanzia Magu kwenda Ngudu au unaanzia Ngudu kwenda Sumve – Malya? Nataka nipate maelezo ya ziada. (Makofi)

Suala lingine namuomba sana Mheshimiwa Waziri, kiasi cha pesa ambacho kimetengwa cha shilingi bilioni moja, sina uhakika kama mradi huu utakamilika, lakini nipate maelezo. Kama sitaridhika, basi sitaondoa shilingi lakini kama sitaridhika nisimame tena kuuliza.

MWENYEKITI: Utaridhika tu Mheshimiwa Ndassa. Mheshimiwa mtoa hoja, Waziri wa Maji na Umwagiliaji.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nimwambie Mheshimiwa Ndassa, akiangalia randama ya hotuba yangu ukurasa 126 tumezungumza habari ya mradi wa kupeleka maji ya Ziwa Victoria kwenda Sumve. Hatujazungumza kwamba maji yale yanatoka Magu au yanatoka wapi. Hili ni suala la usanifu jinsi utakavyoelekeza. Tukiona kutoa Magu ndiyo rahisi zaidi, tutatoa Magu. Kwa maana hii, ni mradi unaojitegemea. Kwa hiyo, naomba nikuhakikishie tu kwamba ndugu zangu wa Sumve, watapelekewa maji ya Ziwa Victoria pamoja na Malya na Malampaka na vijiji vingine ambavyo tumevitaja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu suala la pili kwamba shilingi bilioni moja, ana mashaka kwamba haitoshi; mimi nafikiri tukubalie kwamba angalau Serikali imeweka fedha, maana hatuwezi kuweka nyingi tu bila ya kuwa tumethamini kazi gani unakwenda kufanya. Kwa hiyo, hii tayari ni *commitment* ya Serikali

kuweka hela ile, kwamba mradi unakuwa umeanza. Sasa jinsi itakapoonekana kama itakuwa ni wa gharama zaidi, Serikali itatafuta fedha kukamilisha mradi, haiwezi ikaanza mradi ikauachia njiani. Kwa hiyo, nikuthibitishie kabisa, mradi ule tunakwenda kuukamilisha. (Makofi)

MHE. RICHARD M. NDASSA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Kwa mara nyingine tena, najua kazi hii imeshafanywa na wataalam na ndiyo maana nikauliza, mradi huu utaanzia Magu kwenda Kwimba kwa maana ya Ngudu? Kwa sababu maelezo ya awali ni kwamba, kwa sababu tayari maji yapo Ngudu, wataalam wakashauri kwamba ni vizuri zaidi badala ya kuanzia Magu kwa sababu tayari maji yapo Ngudu Mjini, yaende sasa Sumve na huku njiani itabeba karibu vijiji 40. Ndiyo maana nauliza, mradi huu kwa jinsi ulivyosanifiwa, utaanzia wapi? Ni Ngudu au Magu? Ndiyo swali langu la msingi. Kwa sababu nikitoka hapa na hii randama nikienda nayo, kama wanasiasa, nitakwenda kusema kwamba tumepitisha bajeti ya Wizara ya Maji, mradi utaanzia Magu au utaanzia Ngudu, ni hilo tu.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Ndassa inaonekana una taarifa ambayo pengine Mheshimiwa Waziri hana, maana yeye anasema mradi utaanzia baada ya hiyo taarifa kutoka. Sasa wewe Mheshimiwa unaoneka taarifa unayo tayari. Mheshimiwa Mtoa hoja una maelezo?

MHE. RICHARD M. NDASSA: Mheshimiwa Mwenyekiti, hapana. Kwa sababu namjua Mheshimiwa Lwenge alikuwa Naibu Waziri wa Maji, kwa hiyo anaufahamu vizuri sana huu mradi, na bahati nzuri Mkoa wa Mwanza anaufahamu vizuri zaidi, kwa sababu alikuwa TANROADS...

MWENYEKITI: Sawa Mheshimiwa Ndassa. Mtoa hoja

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, Mheshimiwa Ndassa, issue kubwa ni wananchi wa Sumve kupelekewa maji ya Ziwa Victoria. Kama tunaunganishia Ngudu au Magu, yaani sidhani kama hiki ni kitu kinabadilisha kwamba wananchi wa pale hawapati maji. Sisi tunafanya usanifu kuangalia njia (*route*) ambayo itahudumia watu wengi zaidi. Kwa hiyo, naomba utuachie hili suala la kitaalam; yatapita njia gani tulifanye lakini la msingi tupeleke maji Sumve. Yafike Sumve, Malya na vijiji vingine. Kwa hiyo, tutafuata ule ushauri wa kitaalam.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Ndassa ameridhika. Tunaendelea, Mheshimiwa Allan Kiula.

MHE. ALLAN J. KIULA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa kunipatia nafasi. Pamoja na kwamba bado sijatoa maelezo, niseme moja kwa moja nitashika shilingi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wakati natoa mchango wangu, nilizungumzia suala la maji, kuna vyanzo vingi, lakini kwetu sisi sehemu ni kame; lakini nikazungumzia suala la mabwawa. Mheshimwa Waziri wakati anajibu hoja ametaja Mkalama lakini hakufafanua hayo mabwawa pesa zilizotengwa, maeneo mabwawa yatakapopatikana, hilo kwangu ni jambo nyeti sana. Ni nyeti kwa sababu sisi kwetu maeneo ni kame, tunategemea pamoja na vyanzo vingine vya visima ambapo tumeona zimewekwa shilingi milioni 600 ambazo hazitoshi. Tunategemea maeneo kame kama Iramoto, Ikolo, Mpambala, Endasiku, Iguguno, Kinyambuli, Lerembo tuchimbiwe mabwawa, mwaka huu mvua imenysha kubwa, maji yote yameshapotea, mito haikai, tungekuwa na mabwawa sasa hivi tungekuwa na maji. Naomba Mheshimiwa Waziri anipe ufafanuzi zaidi, anipe maelezo ya kina kwamba kuna mipango ipi ambayo imewekwa katika maeneo kame kuhusu upatikanaji wa mabwawa?

MWENYEKITI: Wakati Mheshimiwa Naibu Waziri anasimama, Waheshimiwa Wabunge tukumbushane kujadili hoja hii kwenye huu mshahara ni suala la kisera, ni masuala kuhusu sera. Sasa ukipeleka hoja kwenye Jimbo lako binafsi, halafu ukatoa shilingi unakuwa umetoka nje kabisa ya huu utaratibu, lakini hata hivyo, Naibu Waziri kwa ajili ya maelezo.

NAIBU WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nimjibu Mheshimiwa Kiula kuwa sera yetu tumeamua kushirikiana na Halmashauri husika. Halmashauri ambazo zinayajua maeneo, tulishawapa maelekezo kwamba kila Halmashauri ihakikishe inatuletea taarifa kwenye maeneo yao, eneo linaloweza likasanifiwa ili tuweze kujenga bwawa. Kwa hiyo, kwa kushirikiana na Halmashauri, pamoja na Halmashauri ya Singida ya Mheshimiwa Kiula, tutaendelea kushirikiana na hawa Wakurugenzi wa Halmashauri, lakini ni sera yetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunataka kuondokana kabisa na tatizo la maji, ndiyo maana tumeenda mpaka kwenye kuvuna maji, kujenga mabwawa kwenye maeneo ambayo ni kame na Mheshimiwa Kiula unakumbuka wakati wa hotuba Mheshimiwa Waziri alisema Singida tunaangalia uwezekano wa kuifanyia usanifu na kama itawezekana ni pamoja na kuyatoa maji yatakapoishia Igunga kuyaleta Singida.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, naomba tu Mheshimiwa Kiula utuamini kwamba tunao mpango huo na tayari tumeshaelekeza Halmashauri kuanza kufanya usanifu ule wa mwanzo kuhakikisha kwamba wanabaini maeneo ambayo yanaweza yakajengwa mabwawa.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Kiula.

MHE. ALLAN J. KIULA: Mheshimiwa Mwenyekiti, sijaridhika na maelezo hayo kwa sababu nimesoma mpaka huko mbele. Pesa zilizotengwa ni bilioni 21 na suala la maji ni suala la kisera na nazungumzia sehemu zote kame kwa sababu sehemu kame zinajumuisha Dodoma, zinajumuisha na jirani zetu wa Manyara na tukienda Shinyanga, tukienda Tabora. Naomba hoja hii ijadiliwe, natoa hoja.

MWENYEKITI: Hoja imeungwa mkono. Mheshimiwa Stephen Ngonyani, Mheshimiwa nani kule nyuma?

MHE. DANIEL E. MTUKA: Mheshimiwa Mtuka.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mtuka, wa kambi hii mtakuwa mmetosha. Mheshimiwa Nsanzugwanko, Mheshimiwa Lusinde. Haya turudi kwenye upande mwingine. Mheshimiwa Musukuma! Mheshimiwa Hasna nimeona jina lako hapa, sasa ukichangia sasa hivi nadhani tutakuwa tumemaliza. Mheshimiwa Bura. Mheshimiwa Stanlaus Mabula. Waheshimiwa Wabunge hapa tunayo *list* ndefu, kwa hiyo nadhani wote tutapata fursa ya kuongea. Mheshimiwa Stephen Ngonyani.

MHE. STEPHEN H. NGONYANI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Kwa niaba ya Kambi yangu ya Upinzani hapa nataka nitoe ushauri tu kwa Wabunge wa CCM. Kwamba ukichukulia masuala ya mabwawa kuna matatizo makubwa ambayo yalijitokeza Tanzania, tatizo kubwa ambalo limejitokeza haswa sisi kwa upande wetu wa Upinzani, tunaona kabisa kwamba kuna mabwawa kama kule Bariadi yamejaa magugu kwa muda mrefu Ziwa Victoria mmeweza kutoa magugu na Ziwa linafanya kazi vizuri. Pia kuna mabwawa ambayo yalichimbwa tayari na Serikali ambayo tayari yana maji lakini yamejaa magugu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunaishauri Serikali, pamoja na kwamba mnataka kuchimba mabwawa mapya, myaangalie yale kama lile la Mwamoto, Kigegu, Matongo, Bihuna, Mashangata, Maparara – haya ni baadhi ya mabwawa ambayo yalichimbwa na Serikali kwa faida ya kuwasaidia wananchi ambao walikuwa wamekosa maji. Sasa kama Kambi ya Upinzani tunashauri kwamba hayo yote yatengenezwe ili yalete mazingira mazuri kwa jamii. Ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Mtuka.

MHE. DANIEL E. MTUKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. Naunga mkono hoja ya ndugu yangu, kaka yangu Mheshimiwa Kiula. Mimi ni mmoja wa Wabunge wanaotoka kwenye maeneo kame pamoja na maeneo mengine katika nchi hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ushauri wangu mkubwa, nilishawahi kulisema hata huko nyuma kwamba naomba Wizara hii ya Maji, Wizara ya Kilimo na ile Wizara ya Ulinzi hebu wakae pamoja. Tunahitaji yale ma-grader, vijiko ya kutoka Jeshi la Wananchi, watoe vifaa vile! Tukahamashe wananchi wetu kule wachange mafuta waje watuchimbie mabwawa. Namuunga mkono Mheshimiwa Kiula, naomba Waziri atakaposimama hebu aisemee hii hoja, tafadhali! Kwa nguvu kubwa sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mabwawa kwetu sisi ni ukombozi mkubwa. Nakushukuru.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Nsanzugwanko.

MHE. DANIEL N. NSANZUGWANKO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nina ushauri na bahati nzuri mimi niko kwenye Kamati hii, Kamati ya Bunge ya Kilimo na Maji. Kwa sababu huyu Mheshimiwa Kiula, kwa sababu huyu Waziri na *team* yake ndiyo wanaanza na bajeti yao ni ya kwanza hebu wape *benefit of doubt!* Ukishikilia shilingi hiyo hata hicho unachokitaka hutapata! Ushauri wangu *sincerely* kabisa Mheshimiwa Kiula, waamini Waziri, tutamsaidia kwenye Kamati. Tatizo lako tutalibeba, ukiendelea kushika shilingi yake hata hicho kidogo ndugu yangu hutakipata! (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, ushauri wangu *sincerely* kwa ndugu Kiula, tunajua kule kwenu kuna shida ya maeneo ya maji lakini *team* ya Waziri ni *team* nzuri sana. Tumechambua bajeti hii kwenye Kamati na tumeridhika na uwezo wao mkubwa kabisa kwa kuangalia nchi kwa ujumla wake. Kwa hiyo, nakuomba ndugu yangu Kiula hiyo shilingi mrudishie, tusonge mbele, utaona matokeo yake. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Lusinde.

MHE. LIVINGSTONE J. LUSINDE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nimuunge mkono Mheshimiwa Kiula. Ni hivi! Tunaiomba Serikali kupitia Wizara ya Maji, kwanza itenge maeneo yenye ukame kwa nchi nzima, yatazamwe kama maeneo maalum. Maana hatuwezi tukayabeba mambo haya jumla jumla! Hii nchi ni kubwa na kuna baadhi ya maeneo yameumia sana, Wizara ya Maji ni Wizara mtambuka. Ikifanya vizuri itapunguza hata bajeti ya Wizara ya Afya kwa magonjwa ya matumbo na nini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nataka nimuunge mkono Mheshimiwa Kiula, Serikali ije na mpango madhubuti wa kuangalia maeneo kame, nini kifanyike? Hatuwezi tukawa tunaimba wimbo ule ule kila mwaka! Kuonekana – yako mabwawa yaliyochimbwa enzi za Mwalimu Nyerere, leo yamefukiwa.

Hakuna mpango wowote wa kuyafukua, wala kuanzisha mengine mapya. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, hili jambo haliwezekani. Kwa hiyo, namuunga mkono Mheshimiwa Kiula kwamba Serikali ifike mahali ije na mpango mkakati unaoonesha kabisa kwa majina mikoa yenye matatizo ya ukame na suluhu ya kuchimba mabwawa na wakati utakaotumika ili kuweza kupata maji kwenye maeneo hayo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, tunataka mkakati wa kuona na hata wananchi wasikie kwamba kumbe kwenye maeneo yetu ule ukame umeigusa Serikali sasa, inakwenda kuondoa tatizo sugu la ukame kwa kuchimba mabwawa. Ahsante sana.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Musukuma.

MHE. JOSEPH K. MUSUKUMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi na naungana na Mheshimiwa Kiula. Ukiangalia kitabu hiki kina picha nzuri kabisa ya kijana mrembo yuko hapa, ambaye ni Msukuma.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukisoma kitabu hiki hakuna hata ndoo ya maji moja humu ndani, tumetengwa. Sasa mimi natumika tu picha halafu kwenye maji amenisahau Mheshimiwa *Engineer* Lwenge. Hata ukiangalia kwa ndani, amesema sehemu ya mabwawa kuna upembuzi yakinifu unafanyika kwenye bwawa lililoko kwenye Jimbo langu, Nzera na Nyamboge.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pengine wataalam wake wamemdanganya, *scheme* hii imeanza kutengenezwa mwaka 2000, Mbunge akiwa Mabina, 2005 akiwa Mabina, 2010 akiwa marehemu Max na tayari mradi tuliletewa zaidi ya milioni 200 wakaanza kuandaa miundombinu, leo humu anasema tena wanafanya upembuzi yakinifu! Tayari mradi uko kule, huku unafanya upembuzi yakinifu, sielewi na kwa kweli namuunga mkono Mheshimiwa Kiula kwamba suala hili hata mimi sikubaliani nalo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, natoka mita 15 tu ziwani, lakini sina maji, nilalamike maji? Naunga mkono hata mbili tuzitoe siyo moja tu. (Makofi)

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge kuwakumbusha tu akishatoa hoja mtoa shilingi mwingine hatoi shilingi, anaunga mkono hoja.

MHE JOSEPH K. MUSUKUMA: Naunga mkono hoja.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Felister Bura.

MHE. FELISTER A. BURA: Mheshimiwa Mwenyekiti, tunalalamika ajira kwa vijana, vijana hawana ajira, lakini tungechimba mabwawa kwenye maeneo kame tungeweza kufuga samaki vijana wakapata ajira, tungeweza kulima bustani vijana wakapata ajira, wanawake wakapumzika kuwahi usiku kwenda kutafuta maji. Tungetengeneza bustani. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mikoa ya Dodoma na Singida; sisi tuna bwawa la tangu nianze Bunge 2010, bwawa la Farkwa halijakwisha. Mabwawa haya anaoyoongelea Mheshimiwa Kiula nina imani kwamba yatakaa muda mrefu kama bwawa la Farkwa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, leo lazima Waziri aseme, namuunga mkono Mheshimiwa Kiula, aseme, ugomvi wa wafugaji na hifadhi za Taifa ni suala la maji, lakini pamoja na mabwawa ya maji. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, namuunga mkono Mheshimiwa Kiula, Waziri atuambie mikakati ambayo Serikali imeweka kuhakikisha kwamba mabwawa yaliyoanza yanakamilika, ambayo hayajaanza yanajengwa na ya zamani yafukuliwe. Namuunga mkono Mheshimiwa Kiula.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Stanslaus Mabula.

MHE. STANSLAUS S. MABULA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze kwa kumuunga mkono Mheshimiwa Kiula, lakini zaidi nikijikita kwenye sera.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sera ya Maji ya mwaka 2002 ni sera ambayo imeshapitwa na wakati. Tunazungumzia mwananchi kupata maji umbali wa mita 400 lakini leo kwa mfano kwenye jimbo ninalotoka, Jimbo la Nyamagana lenye kilometa za mraba 256,71.45 zikiwa ni maji. Mwananchi huyu anayeishi mlimani, mita 400 kuchukua maji ni kitendo cha adhabu. Sasa tuombe sera hii iangaliwe upya angalau tuzungumzie muda au tuzungumzie namna gani kutoka mita 400 zije 50 mpaka 100 ili kumsaidia mwanamke huyu kutua ndoo ili aweze kufikia malengo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kingine ni namna ya kuziwezesha hizi mamlaka, mamlaka hizi leo, zinabeba mzigo mkubwa, leo ukizungumza juu ya huduma za maji - sera hii inazitaka zilipe kodi kuanzia kwenye madawa yanayotibu maji kuanzia kwenye vifaa vya ujenzi wenyewe, matokeo yake zinashindwa kumudu uendeshaji na ujenzi wa miradi midogo midogo. Sasa hii haiwezi kutusaidia sana. Nyamagana pale Mji huu unakua na maji yake ni shida. Tunaomba sana hili liangaliwe na Mheshimiwa Kiula nakuunga mkono asilimia mia ili Waziri atuambie vizuri. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante Mheshimiwa Mabula. Mheshimiwa Waziri.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Mheshimiwa Kiula hoja yake ni ya msingi kwamba yupo kwenye eneo ambalo lina ukame na *solution* ya maeneo yenye ukame ni kwamba tujenge mabwawa. Nilichomjibu hapa kwamba bwawa huwezi kuanza kujenga bila kufanya usanifu. Kwa hiyo, nilichomwahidi kwamba tutafanya usanifu kwanza, tu-*determine* gharama ya kujenga bwawa lile. Mabwawa ambayo hayajafanyiwa usanifu vizuri ndiyo hayo ambayo unakuta baada ya miaka michache yanajaa mchanga. Kwa hiyo, lazima tufanye usanifu ili tufanye kitu ambacho ni endelevu. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nimwahidi kwa sababu kwenye hoja yake ambayo aliyotoa anazungumzia habari ya fedha zilizotengwa ni kidogo. Mheshimiwa Nsanzugwanko amesema kwamba jamani hii ndiyo bajeti ya kwanza ya Awamu ya Tano. Ndiyo inanza nayo kwenye maji. Mawazo ya Wabunge tunayapokea kwamba lazima tutafute fedha zaidi ili tufanye kazi zaidi, tuweze kupata maji mengi pamoja na mtaalam. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, naomba Mheshimiwa Kiula arudishe shilingi ili sisi tukafanye kazi, tukaweze kuhakikisha wananchi wake wa Jimbo lake wanapata maji ya uhakika kwa maana ya kwamba tukishajenga mabwawa nina hakika tutakuwa na maji kuliko kuchimba visima. (Makofi)

MWENYEKITI: Mheshimiwa mtoa hoja, Mheshimiwa Kiula.

MHE. ALLAN J. KIULA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa kunipa nafasi tena. Niseme Mheshimiwa Waziri amesikia Wabunge wote walioniunga mkono, amesikia kauli zao na kauli hizo zinatokana na uzoefu na shida ambazo wananchi wao wanazipata. Hata hivyo, pia kuna Mbunge mmoja alisema Mpango Mkakati ni muhimu labda vikanunuliwa vifaa vikakaa kila mkoa, maji yakachimbwa, visima na mabwawa. Mambo hayo yanawezekana hata sasa hivi wakati tukiendelea na mambo mengine. Kwa kauli yake na kwa *commitment* aliyotoa nakubaliana kutoa shilingi lakini tunataka tuone utendaji wake na pia kwa sababu ni bajeti yake ya kwanza, nashukuru. (Makofi)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Kiula unatoa shilingi ama unarudisha shilingi?

MHE. ALLAN J. KIULA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nimerudisha shilingi. (Makofi)

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge tunayo bado majina hapa ya wachangiaji. Sasa tutatumia kanuni ya 103(5) hawa pia watapewa hiyo fursa. Mheshimiwa Stephen Masele.

MHE. STEPHEN J. MASELE: Mheshimiwa Mwenyekiti kwanza nimpongeze Waziri kwa kutekeleza mradi wa kupeleka maji Wilaya ya Kishapu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwenye utekelezaji wa mradi huu wa KASHUWASA vijiji vilivyomo ndani ya kilometa tano linakopita bomba kuu la maji vinapaswa kupewa maji. Katika utekelezaji wa mradi wa kwenda Kishapu, Kijiji cha Ihapa kilichopo, Kata ya Old Shinyanga, Ibadakuli pamoja na Kolandoto vilipaswa kuwemo kwenye utekelezaji wa kupewa maji kwenye bomba hili linalojengwa kwenda Kishapu. Lakini hadi sasa tunavyoongea vijiji hivyo havina maji na Kijiji cha Ihapa ndipo lilipo tenki kuu la maji ya KASHUWASA lakini kijiji hicho hakina maji na vijiji vingine vyote vina maji. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, hata hivyo mradi wa KASHUWASA kama Waziri alivyosema umegharimu zaidi ya bilioni 250 lakini mradi huu tunavyozungumza leo wameachiwa wananchi wa Shinyanga Mjini pamoja na Kahama kuhudumia ambapo gharama ya kuhudumia mradi huu imekuwa ni kubwa kwa wananchi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa nini Serikali sasa isiweke ruzuku ya kutosha kugharamia madawa ambayo yanatumika kuchanganyia kwenye maji hayo pamoja na *bill* za umeme ili kuwapunguzia mzigo wananchi wa Shinyanga Mjini na Kahama ambao wanabeba gharama za uendeshaji wa mradi wa kitaifa ambao unakusudiwa kufika mpaka Singida na maeneo mengine ya Tabora? Je, Serikali itaongeza ruzuku kwa KASHUWASA ili kupunguza gharama za *bill* wanazozipata wananchi wa Shinyanga na Kahama? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa mtoa hoja.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nijibu swali la Mheshimiwa Masele kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza kulingana na sera yetu, Sera ya Maji, ni kwamba lazima huduma ya maji iweze kuchangiwa ili iweze kuwa endelevu. Serikali inatoa ruzuku katika mamlaka zile ndogo ambazo haziwezi kujiendesha. KASHUWASA kwa maana jinsi tulivyoanza ule mradi Serikali haiwezi ikatoa ruzuku ila kwa maana sasa bei ya gharama ya maji itapungua kwa sababu sasa tunaanza kupeleka maji katika maeneo mengi, tunapeleka Kahama, tunapeleka Tabora, tunapeleka Kolandoto - Kishapu, Ngudu yote haya yanatokana na mradi ule ule ambao tuliwekeza ile bilioni 250. Sasa tukishamaliza kukamilisha na vijiji vingine 100 ambapo viko kwenye lile bomba kubwa nina hakika sasa gharama ya uendeshaji itapungua kwa hiyo, na wananchi watatozwa hela kidogo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, naomba Mheshimiwa Mbunge atupe tu muda kwanza tupanue zaidi, ataona *effect* yake kwamba gharama za watu kuchangia zitakuwa ni kidogo kwa sababu watu watakaokuwa wanapata maji watakuwa wameongezeka.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Stephen Masele.

MHE. STEPHEN J. MASELE: Mheshimiwa Mwenyekiti, namwelewa Mheshimiwa Waziri anachosema lakini lazima tuwe *fair*, mradi huu wa bilioni 250 leo unaendeshwa na wananchi wa Shinyanga na Kahama. Hatuwatendei haki! Leo Mamlaka ya Maji ya Shinyanga, SHUWASA inanunua maji kwa KASHUWASA kwa gharama ya juu, kwa sababu mashine zinapowashwa kule lhelele zinawashwa mashine zote za mradi ambao unaweza kusukuma maji mpaka Tabora mpaka Singida lakini gharama wakiachiwa KASHUWASA peke yake kwa kumtegemea mwananchi wa Shinyanga na Kahama tunakuwa tumewabebesha mzigo mkubwa wa kuendesha mradi huo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mheshimiwa Waziri, kusubiri mpaka maeneo yote yaweze kusambaziwa maji ili gharama zipungue tutakuwa hatuwatendei haki wananchi wa Shinyanga na Kahama. Namwomba Mheshimiwa Waziri aweke mikakati ya kuweka ruzuku kwa KASHUWASA ili kuwapunguzia mzigo kwa sababu leo mradi wa bilioni 250 uendeshwe na wananchi wa Manispaa ya Shinyanga na Mamlaka ya Mji Mdogo wa Kahama hatuwatendei haki wananchi hawa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, bado nasisitiza Mheshimiwa Waziri, ongezeni ruzuku kwa KASHUWASA ili wauze maji kwa gharama nafuu na ili *bill* hiyo ambayo wanafuata gharama ya uendeshaji wa mradi wote kwa wananchi wa Shinyanga ambacho siyo kitu kizuri na hatuwatendei haki.

MWENYEKITI: Mheshimiwa mtoa hoja nadhani huo ulikuwa ni ushuri. Unataka kujibu kweli? Kama una nyongeza.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba anipe muda hili jambo nilifanyie kazi kwa sababu katika maeneo ambayo tunapata matatizo, KASHUWASA ni mojawapo ya Mamlaka ambayo hailipi ile Mamlaka ya Shinyanga, hailipi kabisa gharama za uendeshaji wa mradi ule. Kwa hiyo, naomba atupe muda, tutafanya kazi, tutaongea naye, tutafuatilia tuweze kuona namna bora ya kuendesha SHUWASA kwa ajili ya huduma ya wananchi pale. Kwa sasa hivi siwezi kutoa *commitment* ya kutoa ruzuku, tutakwenda kufanyia kazi halafu tutaona namna bora ya kufanya.

MWENYEKITI: ahsante. Nadhani Mheshimiwa Masele, ameelewa tunaendelea Mheshimiwa Mary Chatanda.

MHE. MARY P. CHATANDA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nizungumze kwamba, miradi mingi ya Serikali ni chakavu lakini imetengewa fedha, naomba kwa mfano mradi ule wa pale *HTM* ambao unapeleka maji kule Handeni ni mradi ambao miundombinu yake imechakaa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimwombe Mheshimiwa Waziri kwa kuwa nimeona wametenga fedha hapa, kama bilioni tatu, fedha za ndani, nilipokuwa naangalia kwenye hii randama, niombe basi watakapokuwa wanaukarabati ule mradi wa *HTM* ambao unapeleka maji Handeni, wakiupanua ule mradi na kwa kuwa upo tayari, mradi ule maji yake yanatoka kwenye Wilaya ya Korogwe. Niombe basi ukipanuliwa mradi ule, uweze kusaidia maji, Korogwe Mjini ambako kuna tatizo la maji na ambako chanzo chake hiki cha mradi huu wa *HTM* kinatoka Korogwe Mjini. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, hivyo mtakavyokuwa mmeukarabati na mkapanua, basi niombe maji yaweze kuwafikia na wananchi wa Korogwe na hasa ikizingatiwa kwamba hata makao makuu ya *HTM* yapo Korogwe. Kwa hiyo, naomba sana Mheshimiwa Waziri mtakapokuwa mnashughulikia suala la maji la mradi huu, basi na Mji wa Korogwe uweze kupata maji kutokana na mradi huo. Ahsante sana na sikusudii kushika shilingi. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri sina uhakika unataka kusimama kwenye hilo, yeye amelea ombi na nadhani unakubali kuliangalia hilo suala, Mheshimiwa Waziri.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba dada yangu Mheshimiwa Chatanda, suala hili tutakwenda kutazama namna bora ya kufanya. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Naomba uzime *mic.* Mheshimiwa Kangi Lugola.

MHE. KANGI A. N. LUGOLA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka nijikite kwenye vijiji ambavyo ni wahanga wa miradi ya maji iliyokuwa inafadhiliwa na Benki ya Dunia. Nchi nzima kuanzia mwaka 2006 Benki ya Dunia iliweza kufadhili miradi ya maji vijijini ambapo kila Halmashauri ya Wilaya hapa nchini walipewa miradi kumi, kulingana na vyanzo vya maji ambavyo walikuwa wanachagua weyewe, Ziwa, Mito, kuchimba chini. Miradi hii ambayo ilikuwa ni ya miaka mitano, tulishuhudia miradi hii ikasuasua na imekwenda mpaka miaka kumi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni mwaka jana, tarehe 31 Desemba, ndipo Benki ya Dunia wamejiandoa kabisa kwenye maji vijijini sasa wanakimbilia mjini. Sasa

nataka Mheshimiwa Waziri atuambie, katika nchi nzima ambako Wabunge tuna viporo vya miradi ya maji ambayo inafadhiliwa na Benki ya Dunia na kwenye hotuba yake humu sijaona sehemu yoyote ambapo ameonesha mkakati namna atakavyonusuru miradi hii, ama kwa fedha za ndani au kuna mfadhili mwingine. Sasa nataka atuambie miradi hii itakwenda kutekelezwa na kumalizika kwa fedha kutoka wapi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa sababu humu hakuna mahali ambapo naona fedha hizo na kama sitapata majibu ya kuridhisha basi nitaweza kuomba Waheshimiwa Wabunge wengine kwa sababu nao ni wahanga waniunge mkono ili tujue Mheshimiwa Waziri ana mkakati gani wa kunusuru miradi hii.

MWENYEKITI: Mheshimiwa mtoa hoja.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, katika hotuba yangu nimeelezea kila Halmashauri fedha ambazo zinapelekwa. Kwa sehemu kubwa ya fedha hizi, ni kukamilisha Miradi ya Vijiji Kumi na tumesema kwamba, miradi ile ambayo tayari ina wakandarasi, ndiyo tunakwenda kuanza nayo na baada ya hapo ndiyo tunaendelea.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ndiyo maana Waheshimiwa Wabunge watakuta kuna fedha za ndani na za nje, ni fedha ambazo zipo kwenye Mfuko ambao ni Basketi, huo mnaouita wa *World Bank*, pamoja na *ADB* na wafadhili wengine, wamewahi kuweka fedha kwenye Mfuko huo. Kwa hiyo, fedha hizi tumeonesha mle kwamba, fedha hizo zitapelekekwa kwenye kila halmashauri, kwa maana ya miradi hiyo ambayo ilikuwa tayari ni vipaumbele vya wilaya husika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, Mheshimiwa Kangi ni kwamba tume-consider kwenye bajeti hii. Najua fedha zinawezekana zisikamilishe miradi yote, ndiyo nasema jamani, hapa ndiyo tunapoanza, ndiyo uwezo tuliokuwa nao, lakini kwa mwaka unaokuja tutaweka nguvu zaidi, pamoja na kuongeza miradi mingine na vijiji vingine ambavyo havina maji.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Kangi Lugola.

MHE. KANGI A. N. LUGOLA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nimebahatika katika uhai wangu, kutembea nchi nzima hii hakuna mahali ambapo sijafika. Wilaya zote nimetembea, na Majimbo mengi nimetembea, hata Mlalo kule, Sunga kule, Shume ukienda wanapiga kelele, ukienda Nkasi kule, ukienda kule kwa akina Mhagama karibu nchi nzima. Miradi hii ya Benki ya Dunia kwa kweli haijatendewa haki, sasa namwamini sana Mheshimiwa Lwenge, lakini kumekuwa na tatizo hapa tunatumia kauli kuna fedha tumetenga, fedha zitaenda wilayani.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini dhamira ile ya Serikali ya dhati kabisa kwamba hizi fedha kweli zimetengwa zitaenda na hapa anazungumzia *basket*, kwenye *basket* humu, fedha hizi zinapokwenda wilayani na hilo jina la *u-basket* huo, fedha hizo zitaanza tena kuelekezwa, kwenye miradi mingine. Matokeo yake miradi hiyo ambayo ni viporo, iliyokuwa inafadhiliwa na *World Bank* haitaweza kukamilika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, sijaridhika sana, kwa sababu Mheshimiwa Waziri anaegemea kwenye neno *basket* na *basket* si rahisi kutufafanulia Waheshimiwa Wabunge kwamba humo kuna fedha kiasi gani na katika halmashauri ipi zinazohusika kwenda kunusuru ile miradi kumi ambayo ilikuwa kwenye vijiji vyetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nitoe hoja ili uone ni kwa kiwango gani Wabunge humu ni wahanga wa miradi hii ya *World Bank* ili tuweze hasa ku...

MWENYEKITI: Mheshimiwa Lugola muda wako umekwisha

MHE. KANGI A. N. LUGOLA: Mheshimiwa naomba kutoa hoja.

MWENYEKITI: Hoja yako imeungwa mkono Mheshimiwa Kangi na nadhani hawa wanakubaliana na kile ulichokisema. Mheshimiwa Waziri atatoa ufafanuzi tena halafu hoja yako kwa kuzingatia muda tulionao itarudishwa kwako ili uweze kuifunga, Mheshimiwa Waziri.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, kama nilivyoeleza kwenye hotuba ni kwamba hii Miradi yetu ya Vijiji Kumi ndiyo hii ambayo tumeitolea kwenye jedwali la namba 4(a) orodha ya vijiji vitakavyopewa fedha, mwaka huu wa fedha 2016/2017, hii ndio miradi yenyewe ambayo naizungumza ya vijiji kumi. Kwa hiyo fedha tumeshazitenga na sasa hivi tumesema kwamba fedha hatupeleki ili kusudi zile wilaya zisitumie zinavyotaka tunapeleka sasa kwa *certificate*. Kwa hiyo, kama Mheshimiwa Mbunge una *certificate* ambayo kazi imefanyika, mkandarasi labda amesimama, tulettee *certificate* tuweze kulipa. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, toka Januari mpaka sasa tumeshapeleka bilioni 107 zimeenda kwenye halmashauri zetu na maeneo mengi tumefuatilia tumehakikisha kweli fedha zile zimefika. Kwa hiyo, urasimu wa fedha pia haupo, ulikuwepo mradi ulivyoanza sasa hivi inakwenda vizuri. Miradi mingi ilichelewa kwa maana ya *procurement* wamechukua muda mrefu sana kwa sababu kila hatua *World Bank* walikuwa wanataka, upeleke upate *no objection* sasa hilo tumeshakubaliana tumelifuta.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa hivi hakuna cha *no objection* ya *World Bank*, kwa hiyo, hii ikija tu *certificate* moja kwa moja naidhinisha fedha zinaenda Hazina, Hazina ndiyo wanaopeleka, mimi fedha sizioni. Kutoka Hazina zinaenda moja kwa moja kwenye halmashauri na halmashauri tunawapa maelekezo, fedha hizi ziende kwa mkandarasi X, kulingana na *certificate* namba fulani, ili kwamba hata *auditing* watakuwa wanajua fedha hii imekwenda kwa nani wanafuatilia. Kwa hiyo, mpaka sasa tuko vizuri katika utekelezaji wa mradi kwa maana ya *flow ya funds*. Kwa hiyo, naomba Mheshimiwa Kange Lugola wala asiwe na shaka, tunakwenda kukamilisha miradi yote ya kwake. Ahsante (*Makofi*)

MWENYEKITI: Nimemwona Mheshimiwa Kangi Lugola akipiga makofi, kwa hiyo, naamini amekubaliana na alichosema Mheshimiwa Waziri.

MHE. KANGI A. N. LUGOLA: Ni kweli kabisa.

MWENYEKITI: Bado umesimama Mheshimiwa Kangi Lugola.

MHE. KANGI A. N. LUGOLA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nimesimama ili angalau niweze kuwapongeza wale Waheshimiwa Wabunge waliosimama, kwa ajili ya kuunga mkono hoja yangu ambayo ni Mheshimiwa Shangazi, Mheshimiwa Mhagama, Mheshimiwa Deo Sanga... (*Makofi*)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Lugola tuokolee muda tafadhali.

MHE. KANGI A. N. LUGOLA: Mheshimiwa Mary Chatanda, Mheshimiwa Keissy na Flatei. Kwa hiyo, namwamini Mheshimiwa Waziri kwa yale aliyoyasema na atasimamia kauli yake ili tuweze kupata maji. Ahsante sana. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Omary Mgumba.

MHE. OMARY T. MGUMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa kunipa nafasi hii. Kwanza, nitoe shukrani kwa Mheshimiwa Waziri, kwa maana ya baada ya miaka mitano kutupatia fedha kwa ajili ya miradi hii ya maji katika jimbo langu. Namwomba Mheshimiwa Waziri anipe ufafanuzi kidogo, hasa kwenye mradi mkubwa wa bwawa la Kidunda ambao ni mradi wa Kitaifa, ambao utawahakikishia Jiji la Dar es Saalam na Mkoa wa Pwani, kupata maji ya uhakika, ambapo viwanda vyetu vitakuwa vina uhakika wa kuzalisha ukizingatia Dar es Salaam inachangia zaidi ya asilimia 70 ya Pato la Taifa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nataka tu ufafanuzi kwa sababu wametenga bilioni 17.5 kwenye mradi huu wakati mradi wenyewe gharama yake ni zaidi ya bilioni 430. Sasa nataka kupata ufafanuzi wa Serikali kama hizi

bilioni 17 nafikiri na zitachukua zaidi ya miaka kumi, kumi na tano kumaliza bwawa hili, ukizingatia uzoefu tumeona hapa Wabunge wengi wanalalamika, kutoka huko sehemu mbalimbali. Mabwawa madogo tu yanachukua muda mrefu, je, hili bwawa kubwa ambalo ni tegemeo kubwa kwa Taifa, kwa pesa hii ndogo iliyotengwa itachukua miaka mingapi? Kwa hiyo, nataka *commitment* tu ya Serikali kujua je, mradi huu kwa sasa unaanza je, unaanzwa kutekelezwa lini na unaweza kumalizika lini? Nataka tu kupata ufafanuzi.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mtoa hoja.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli tunao mpango wa kujenga bwawa la Kidunda, kwa maana ya kuhakikisha tutakuwa na maji ya kutosha, kwa ajili ya eneo la Bagamoyo EPZ na pia Mto Ruvu kuwa na maji ya kutosha kwa ajili ya maji Dar es Salaam. Hatua tulizofanya ni kwamba tumeshakamilisha usanifu tayari na sasa hivi tumeweza kuweka fedha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kati ya fedha hizi ambazo zimewekwa sehemu kubwa zitalipa fidia, mpaka sasa tumeshalipa bilioni saba fidia ya wananchi ambao tumewaondoa pale, lakini tumewaondoa watu pale kwa makubaliano tutawajengea miundombinu ya muhimu kama zahanati na shule.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, baadhi ya fedha zinakwenda kufanya miradi ya wale wananchi waliohamishwa pale. Pia katika mradi huu imejumlisha pamoja na ujenzi wa barabara, kutoka Kidunda mpaka Ngerengere. Kwa hiyo, baadhi ya fedha hizi zitahusika pia kulipa wale watu watakaopisha kwa ajili ya eneo la kujenga barabara.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mradi huu tunataka tuujenge kwa kutumia mfumo wa PPP. Tunatafuta mwekezaji, tumeshaanza kuongea na baadhi ya wawekezaji, kwa sababu mradi huu utaweza kuzalisha na umeme *megawatt* 20, kwa hiyo, ni mradi ambao unaweza pia kujilipa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, haya mambo ndiyo tunaendelea nayo sasa, kuweza kupata watu ambao wanaweza ku-*finance* na kujenga mradi halafu Serikali tuweze ku-*operate*, kwa hiyo tunakwenda nao vizuri. Nina uhakika kwamba katika mwaka wa fedha huu unaokuja kazi ya ujenzi wa bwawa hilo itaanza, mazungumzo ni mazuri.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mgumba nadhani ulisema unataka tu maelezo na Waziri ametoa maelezo.

MHE. OMARY T. MGUMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kweli nashukuru. Nataka tu nipongeze nimeridhika na majibu ya Mheshimiwa Waziri. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Ahsante sana. Mheshimiwa Elias John Kwandikwa.

MHE. ELIAS J. KWANDIKWA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Sina haja ya kushika shilingi lakini nataka nipate *commitment* ya Mheshimiwa Waziri. Maeneo mengi sana yanayopitiwa na maji ya mradi huu kutoka Ziwa Victoria, kuna vijiji vingi ambavyo vimerukwa, sasa nilikuwa najaribu kuangalia sijaona kwamba Mheshimiwa Waziri tuna mkakati gani wa kufanya tathmini ya kuona kwamba vijiji vyote ambavyo vimerukwa vinapata maji. Kwa mfano tu, ziko kata sita, vijiji 26 havina maji katika Kata za Ulowa, Ushetu, Nyambagano, Kisuke, Ukune na maeneo mengi sana ambapo bomba hili limepita. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa nataka tu *commitment* ya Waziri kwamba watafanya tathmini ili kuhakikisha kwamba kama lilivyo andiko la mradi maeneo ambayo yamepitiwa na bomba hili wananchi waweze kupata maji, nataka *commitment* ya Mheshimiwa Waziri.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri naona anahitaji tu kuambiwa kwamba ombi lake litafanyiwa kazi.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nikiri tu kuwa ombi lako litafanyiwa kazi *as long as*, kwa maana ya mradi jinsi tulivyopanga, kwamba vijiji vinavyokuwa katika kilomita 12 kwenye bomba pande zote, ndani ya kilomita 12 maeneo mengi tumeshayatambua tayari. Sasa nitaomba Mheshimiwa Mbunge labda hivyo vijiji ambavyo unaona kama haviko kwenye mpango tuwasiliane ili tuweze kuona kama viko ndani ya kilomita 12 tutakwenda kuvitekeleza. (Makofi)

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Aysharose Matembe.

MBUNGE FULANI: Kaondoka.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Hasna Mwilima.

MHE. HASNA S. K. MWILIMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nizungumzie vitu vitatu, Mheshimiwa Waziri anatambua kwamba Jimbo la Kigoma Kusini tuna miradi kama saba, lakini...

MWENYEKITI: Mheshimiwa Hasna itabidi uchague kimoja, kwa sababu ni suala la sera hapa huwa inabidi useme moja.

MHE. HASNA S. K. MWILIMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nichangie kwa ujumla, kwa sababu ya shida ya maji tuliyonayo katika Jimbo langu la Kigoma Kusini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, la kwanza naomba Mheshimiwa Waziri, kwanza tunashukuru tumepokea pesa mara mbili mwaka huu, tumepokea mwezi wa Pili, milioni 884 na tumepokea mwezi wa Nne milioni mia saba na kitu. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimwombe tu kwenye ile Miradi ya Vijiji Kumi, kwa maana ya hivyo vijiji saba ninavyovizungumza hapa watusaidie pesa za usimamizi na ufuatiliaji. Tangu Desemba, 2014 yule Mshauri Msimamizi hayupo kwenye site. Kwa hiyo, ile miradi ipo pale haina mtu wa kuwasimamia. Pia tuna miradi miwili ipo kwenye Halmashauri ya Kigoma Vijijini, tulishaandika barua Wizarani kuwaomba watupe ridhaa tuone ni jinsi gani hiyo miradi pesa zake ziwe zinatamwa moja kwa moja kwenye Halmashauri yetu ya Uvinza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lingine nimeangalia kwenye kitabu cha bajeti sijaona miradi ya visima virefu kwenye Jimbo langu la Kigoma Kusini. Naongea hivi kwa uchungu, juzi nimepigwa simu wanawake 13 wamebakwa kwenye Kijiji cha Mazungwa na naongea hili kwa uchungu kabisa. Nimwombe Mheshimiwa Waziri, kubakwa kwa wanawake ni kama nimebakwa mimi au amebakwa mwanamke mwingine, watusaidie kwenye bajeti ya 2016/2017 tupate miradi ya visima kama tulivyopitisha kwenye bajeti yetu ya Halmashauri, naomba sana.

MWENYEKITI: Ahsante Mheshimiwa Mwilima, muda wako umekwisha ngoja atoe ufafanuzi Mheshimiwa Naibu Waziri.

NAIBU WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa bahati nzuri, Jimbo la Mheshimiwa Mbunge nililitembelea na nilimkuta. Fedha za usimamizi, fedha hizi zinatolewa zinapelekwa kwa RAS Mkoa, wao ndiyo wanafanya kazi ya kusimamia. Vile vile amesema kwamba ule mradi *consultant* ana muda mrefu hajafika, amekimbia kwenye mradi, kama *consultant* hayupo pale, kama kuna *engineer* wa maji basi yeye wakati huo huo anabadilika anakuwa *consultant* kuhakikisha anasimamia mradi uliopo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, amezungumza kuhusu miradi iliyoko Kigoma DC ni kwamba ile miradi iko Uvinza lakini imesainiwa na Kigoma DC kabla Halmashauri yake haijaanza, kimkataba huwezi kuhamisha mkataba. Itabidi ile mikataba iendelee kusimamiwa na Kigoma DC mpaka itakapokamilika baadaye sasa wao watakabidhiwa mradi kwa ajili ya matumizi.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri, nadhani Mheshimiwa Mwilima anataka tu kujua kama ombi lake alilolileta mtalifanyia kazi, kwa sababu yeye anaomba fedha kwa ajili ya usimamizi wa mradi ambao uko huko kama alivyotoa maelezo yake marefu.

NAIBU WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, fedha zimetengwa.

MWENYEKITI: Kama fedha zimetengwa basi Mheshimiwa Mwilima atazona, hizo fedha zikienda kama alivyokiri kwamba kuna fedha zimeshaanza kwenda. Mheshimiwa Mwilima nadhani Waziri anakwambia zitakuja hizo zilizotengwa

MHE. HASNA S. K. MWILIMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, samahani nimezungumzia suala la kwamba, sisi tulipitisha bajeti, walipokwenda Dar es Salaam wakaambiwa bajeti ya 2016/2017 kuhusiana na visima inafutwa, mpaka tumalize hii miradi saba tuliyonayo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hali ni mbaya kwenye hili jimbo, kwenye Kijiji cha Mazungwe wanawake wamebakwa kwa sababu ya kutafuta maji. Hakuna visima, sasa kama sisi tumeona hali ni mbaya tukapitisha kwenye bajeti, kwa nini wao Wizara waone kwamba hawawezi kutupa fedha kwa mwaka 2016/2017, tuchimbe visima vingine virefu mpaka tumalize hii miradi ambayo ina miaka karibu sita, saba. Hili ndiyo nalitaka mimi kwamba bajeti iliyopitishwa na Halmashauri, Waziri aone umuhimu wa kutuletea hizo fedha kwa ajili ya visima, hali ni mbaya, wanawake wanabakwa kwa ajili ya kutafuta maji.

MWENYEKITI: Mheshimiwa...

MHE. HASNA S. K. MWILIMA: Hayo ndio ninayoyataka kusikia.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mwilima nadhani umeshamsikia Waziri na kwamba Wizara inajipanga, hii ni bajeti yake ya kwanza. Umesema kwamba, naomba ukae Mheshimiwa Mwilima, kwamba unataka visima virefu vichimbwe na Waziri hapa anasema fedha zimetengwa na kwamba zimetengwa zitakuja na wewe umeshachangia hapo. Kwa hiyo, umeshaongea mara mbili nadhani Waziri yuko tayari kwa ajili ya hicho na ameshajibu kwamba fedha zitakwenda kama zilivyotengwa. Naona Waziri anataka kuongeza kwa ufupi.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na majibu mazuri ya Naibu ni kwamba, halmashauri walileta maombi kulingana na walivyopanga wao, lakini walivyofika kule tumeangalia na *ceiling* kwa sababu, bajeti huwezi ukapewa namna unavyoleta, lakini ombi lake ni la msingi kwa sababu, wao ndio walikuwa wanatoa vipaumbele katika miradi. Kama wangesema visima ndiyo kipaumbele, basi na sisi hela tungekuwa tunapeleka kwenye visima, ni Halmashauri yenyewe.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama walitaka miradi yote waliyoleta iingizwe kwa mwaka huu wa fedha inakuwa vigumu. Tuta-consider sasa kwa mwaka wa fedha unaokuja miradi ile ambayo itakuwa imebaki. Au wakipanua wigo wa fedha za Mfuko, tukipata zaidi tuta-consider hilo ombi la Mheshimiwa Mbunge. Kwa hiyo, naomba akubali tu tuendelee na bajeti hii ambayo tumeileta kwa

maana kwamba, Halmashauri yake ndiyo ilisema tuanze nayo, lakini tutaendelea sasa kwa visima hivyo anavyosema katika bajeti inayofuata au tukipata fedha nyingine zozote.

MWENYEKITI: Nadhani Mheshimiwa Mwilima muda wake wa kuongea umekwisha kikanuni!

MHE. HASNA S. K. MWILIMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ananijibu kitu tofauti.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mwilima unaongea mara mbili, umeshama...

MHE. HASNA S. K. MWILIMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, basi naomba nishike shilingi kwa sababu gani...

MWENYEKITI: Huwezi tena sasa hivi Mheshimiwa.

MHE. HASNA S. K. MWILIMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, miradi ambayo wamenipa pesa ni miradi ile...

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mwilima, tuelewane basi kidogo. Tuelewane kidogo!

Mheshimiwa Waziri, Mheshimiwa Mwilima ana ombi lake ambalo wewe hujalijibu, amesema hivi, kuna eneo ambalo kisima kinahitajika kwa sababu, wanawake wanapata tabu, wanabakwa. Sasa sidhani kama hilo linaweza kusubiria mpaka bajeti ijayo, tafadhali! Hilo useme utaenda kuangalia hilo eneo na ukiangalia hilo eneo utaona kama ni eneo linaloweza kuchimbwa kisima kichimbwe. Sasa wanawake kama wanabakwa hawawezi kuendelea kubakwa kwa miaka miwili ijayo tukisubiria bajeti! Nadhani umwambie Mheshimiwa Mwilima kwamba, utaenda kuangalia hilo eneo ili hawa wanawake wasiendeleo kupata hiyo tabu. Mheshimiwa Waziri, neno moja kuhusu hilo.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kwa heshima ya Bunge hili kwa hoja aliyoleta Mheshimiwa Mbunge, tutakwenda kuangalia na Serikali tutaona namna gani ya kufanya. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Sawa, nadhani Mheshimiwa Mwilima atakuwa ameridhika hapo. Mheshimiwa Peter Serukamba.

MHE. PETER J. SERUKAMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, natarajia kukamata shilingi nisipopata maelezo sahihi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama kuna vita itatokea ya tatu ya dunia italetwa na maji. Kwa suala la maji ni suala gumu sana kwa maana ya maendeleo ya watu wetu. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kigoma tuna bahati tuna Ziwa Tanganyika, Ziwa Tanganyika ni moja ya 16 ya maji yote, *fresh water*, yaliyoko duniani, lakini kwa bahati mbaya sana ndiyo tumeanza kuyatumia pale kwenye mradi ule wa *Lake Tanganyika* pale Kigoma Mjini. Nataka kumwomba Waziri kwa sababu sasa fedha nyingi ambazo tumekuwa tunatenga, tunaenda kwenye mito, baada ya muda mfupi mito imekauka, visima vinakauka na tumetumia fedha nyingi. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, hatuwezi kuendelea kupoteza fedha kama Serikali, wakati tukijua hii *solution* tunayotoa leo ni ya muda mfupi. Tunayo *solution* ya uhakika ya kutumia ya maji ya *Lake Tanganyika*, ili tuyachukue maji yale tuyapeleke kwenye maeneo mengi katika Mkoa wa Kigoma kwenda Tabora, tutafika mpaka Singida mpaka Dodoma kama tutaamua kutumia maji yale. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kwa kuanzia Waziri aniambie ule mradi wa *Lake Tanganyika* unaweza ukiisha mwezi wa Nane, huo mwezi wa 12 kutakuwa na ziada ya lita milioni 20. Kwa nini lita zile tusizipeleke kwenye vijiji vyote ambavyo tunapakana ambavyo ni nusu ya kilometa? Vijiji vya Mwandiga, Kibingo, Mkiganza kwenda Vitale, haya ni maeneo ya karibu sana. Naomba *commitment* ya Waziri kwamba, pale tuna mradi, kuna maji, hamna mtu wa kuyatumia. Hivi tunayaacha tu? (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya hapo nitajua akishatupa majibu. (Makofi)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, hoja ya Mheshimiwa Serukamba ni kutaka kupata maji ya ziwa kwa wananchi wote wanaokaa Kigoma. Nasema ni jambo zuri, lakini tutakwenda kwa hatua; huo mradi ambao tunao sasa hivi wa Kigoma Mjini tumeanza kuchukua maji kutoka kwenye ziwa. Hiyo sehemu anayozungumzia tulishaongea nae ni kipande kidogo tu cha kuweza kuunganisha wananchi wa vijijini vile waweze kupata maji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nilichomwambia ni kwamba, kulingana na mkataba, mkataba wetu unaenda tuna *scope*, sasa hiyo anayoiomba yeye itakuwa ni kazi nyingine ambayo Serikali itakwenda kuiangalia namna ya kufanya kwa sababu, huwezi kufanya ndani ya mkataba ule ambao mkandarasi anajua anatakiwa kufanya kilometa kadhaa. Kwa hiyo, hilo

ongezeko analolitaka Serikali tutakwenda kuliangalia kwa namna nyingine ili kusudi wananchi wa jirani waweze kupata maji. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, namna tunavyozidi kutanuka, kama nilivyosema kwenye maelezo yangu, maeneo yote ambayo yana mito au mabwawa au maziwa itakuwa ndiyo chanzo cha kuchukua maji kwa wananchi wetu, lakini tutakwenda kwa hatua kwa sababu, gharama za kujenga miradi ile ni kubwa sana na uwezo wa Serikali hauwezi kuwa mkubwa kwa mara moja. Tutajenga uwezo wetu kwa hatua na baadaye wananchi wetu wote watapata maji. (Makofi)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Serukamba, ulisema unataka ahadi mahususi, Waziri ameitoa.

MHE. PETER J. SERUKAMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nishike shilingi ili tuweze kulijadili jambo hili kwa sababu, naamini Waheshimiwa Wabunge jambo la kutumia maji ya Ziwa Viktoria, Ziwa Tanganyika ni jambo ambalo tunatakiwa tulifanyie maamuzi sasa. Tukisema tunasubiri, wanasema wanakwenda wataangalia, wataangalia, tumemaliza miaka 50 hawajaangalia! Naombeni mniunge mkono tulijadili, ili tuli-*deliberate* jambo hilo. (Makofi)

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wajumbe wa Kamati, nilisema hivi, kwa sasa kwa sababu majina yako mengi, tutatumia Kanuni ya 103(5). Kwa hiyo, mtoa hoja atatoa maelezo halafu tutarudi kwa mtoa hoja ili afunge, hatutaruhusu Wabunge kuchangia.

Mheshimiwa mtoa hoja, Waziri, atoe maelezo, ili Mheshimiwa Peter afunge hoja yake.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ombi la Mheshimiwa Serukamba ni kutaka maji ya Ziwa Tanganyika yapelekwe mkoa mzima, nafikiri ndiyo hoja yake. Lakini hoja mahususi aliyoitaka ni Kijiji ambacho kiko jirani na mradi ambao unaendelea hivi sasa. Nikamwahidi kwamba, hilo suala nitakwenda kuli-*consider* maana siwezi kusema hapa kwa sababu, linahitaji bajeti. Lazima nijue ni shilingi ngapi zinahitajika niweze kutafuta hiyo fedha, maana nikiji-*commit* hapa nitatoa wapi fedha?

Mheshimiwa Mwenyekiti, fedha ninazozitoa ni zile ambazo mimi nimeambiwa ndiyo ninazo, ndiyo hizo nilizozipangia bajeti yake. Sasa kwa ombi lake ambalo halipo kwenye mpango huu, nakwenda kuliangalia na Serikali itaangalia namna bora ya kupata fedha ili tuweze kukamilisha kwa sababu, sehemu anayoiomba ni jirani. Ni jambo ambalo linawezekana. Kwa hiyo,

naomba Mheshimiwa Serukamba aiadini Serikali na ahadi ambayo nimetoa Bungeni kwamba, jambo lake tunakwenda kulishughulikia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala la pili la kupeleka maeneo yote ya mkoa maji ya Ziwa Viktoria ni jambo ambalo hatuwezi kufanya kwa mara moja, lazima twende kwa hatua kulingana na uwezo wa Serikali. Naomba kuwasilisha.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Peter Serukamba, ufunge hoja.

MHE. PETER J. SERUKAMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, Waziri anasema ule ni mradi una *scope* yake, hawezi kuingilia, *scope* iko tayari, lakini kwenye miradi yote kuna *variations!* Sasa ninachomwomba Waziri ambapo, kwa bahati mbaya sana Waziri aliyekuwa Waziri wa Maji Profesa Maghembe, ndani ya Bunge hili alitoa *commitment* ya Serikali akasema vijiji hivyo unavyovisema viwili vitapata maji kwenye mradi huo. Haya, Waziri amebadilika, lakini Serikali bado ni hii hii ya CCM, Serikali yetu. Anakujaje leo Waziri anasema mradi ule umefungwa hawezi kutoa *commitment?* (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nilichosema ni suala la hivyo vijiji ambavyo viko, waende waangalie, lakini nimesema suala la kutumia maji ya maziwa yetu sio suala kwa...

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza tunatakiwa tufanye maamuzi habari ya bajeti inakuja. Kwa wale waliokuwemo Bungeni humu miaka ile walipoamua kuchukua maji ya *Lake Victoria* hawakuwa na hela kwenye bajeti, waliamua. Ninachotaka Bunge hili tu-*deliberate*, tuamue sasa kwamba, maeneo yote, miko ambayo kuna maziwa haya ambayo yana maji safi yatumike kwenda kutatua tatizo la maji *once and for all*, ndicho ninachokisema. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, ninachomtaka Waziri aji-*commit*, aseme nadhani jambo hili ni jema twendeni kama Serikali tukalifanyie mpango kwa sababu, jambo lazima tulifikirie, kwa sababu, wao hawajalifikiria, nawaombeni Wabunge mniunge mkono tuwafanye walifikirie, ili tuanze kufanya maamuzi haya.

MWENYEKITI: Sawa Mheshimiwa Peter Serukamba. Kwa hiyo, hoja yako ya kushika shilingi bado ipo ama umeirudisha shilingi?

MHE. PETER J. SERUKAMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nimesema hoja bado ipo. Wewe unataka kuwahisha tu.

MWENYEKITI: Aah, sawa. Siyo nawahisha tafadhali! Lugha nzuri ni nzuri humu ndani kwa ajili ya majadiliano. Waheshimiwa Wabunge, sasa nitawahoji kuhusu hoja ya Mheshimiwa Peter Serukamba ya kushika shilingi ya Waziri.

Waliosema siyo wameshinda. Shilingi ya Mheshimiwa Waziri inarudi.
(Makofi)

(Hoja ilitolewa iamuliwe)
(Hoja iliamuliwa na Kukataliwa)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Shabiby, Mheshimiwa Shabiby naona hayupo! Basi tunaendelea! Sasa nitawahoji kwenye hili Fungu! Fungu hili linaafikiwa?

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Matumizi bila ya mabadiliko yoyote)

Kif. 1002 – Finance and Accounts... ..	Sh. 1,204,608,000/=
Kif. 1003 – Policy and Planning... ..	..Sh. 4,200,424,000/=
Kif. 1004 – Govnt Communication Unit... ..	Sh. 212,256,000/=
Kif. 1005 – Legal Services Unit... ..	Sh. 206,208,000/=
Kif. 1006 – Procurement Mgt Unit... ..	Sh. 594,816,000/=
Kif. 1007 – Mgt Information System... ..	Sh. 221,424,000/=
Kif. 1008 – Internal Audit Unit... ..	Sh. 281,560,000/=
Kif. 2001 – Water Resources... ..	..Sh. 6,295,027,000/=
Kif. 2002 – Central Stores... ..	..Sh. 142,556,000/=
Kif. 2003 – Water Laboratory... ..	Sh. 2,205,855,000/=
Kif. 3001– Urban Water Supply & Sanitation... ..	Sh.3,124,530,000/=
Kif. 4001 – Rural Water Supply... ..	..Sh. 1,482,148,000/=
Kif. 4002 - Water Sector Program Coord Unit... ..	..Sh. 120,000,000/=
Kif. 5001 – Water Dev and Mgt Inst... ..	0
Kif. 6001 - Drilling& Dam Constr. Agency	..Sh.1,499,685,000/=

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Matumizi bila mabadiliko yoyote)

MIPANGO YA MAENDELEO

FUNGU 5 - TUME YA TAIFA YA UMWAGILIAJI

Kif. 1002 – Finance and Accounts... ..	...0
Kif. 1003 –Planning Monitoring & valuation... ..	Sh. 253,500,000/=
Kif. 1007 - Information Comm. Tech... ..	..Sh.100,000,000/=
Kif. 1009 – Environmental and Social Mgt... ..	Sh. 571,000,000/=
Kif. 200 1 - Irrigation Plann.Design &Private... ..	..Sh. 16,878,986,500/=

Kif. 2002 – *Irrigation Infrast. Dev...* ... ..Sh. 16,493,474,928/=

Kif. 2003 – *Irrigation Research & Tech. Promotion...* ... ..Sh.200,000,000/=

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Matumizi bila mabadiliko yoyote)

Kif. 2004 - *Irrigation Operation & Support Services...* ... .. Sh.795,568,000/=

MWENYEKITI: Mheshimiwa Saada Mkuya.

MHE. SAADA SALUM MKUYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Nataka kuuliza tu kuna hii *project* ya *Expanded Rice Production Project* ambazo fedha ni za *World Bank*, lakini hakuna *Local component*! Labda Mheshimiwa Waziri atujuze, inakuwaje hapa kwamba, Serikali yenyewe bado pia, haichangii katika *project* hii ambayo itasababisha maelfu ya Watanzania kupata uhakika wa chakula?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mtoa hoja.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, maelezo ni kwamba, katika hii miradi ya umwagiliaji Serikali imeona kwamba, ikamilishe miradi ambayo ilikuwa inaendelea, tuimalize kwanza halafu sasa kwa sababu ndiyo tumeanzisha Tume ya Umwagiliaji ndiyo inajenga *capacity* ya kuweza kusimamia miradi hii. Kwa hiyo, kuanzia mwaka utakaofuata ndiyo tutaweka fedha za ndani, kwa mwaka huu hii miradi yote ni fedha za nje. Kwa hiyo, ni kuikamilisha, baada ya hapo tutaendelea na miradi ya ndani.

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Matumizi bila mabadiliko yoyote)

Kif. 2005 - *Irrigation Compliance & Qlty Insur.* ...Sh.7,000,000/=

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Matumizi bila mabadiliko yoyote)

FUNGU 49 - WIZARA YA MAJI NA UMWAGILIAJI

Kif.1001 – *Admn. & HR Mgt...* ... .. Sh. 18,279,175,000/=

Kif. 1003 – *Policy and Planning...* ... .. Sh. 20,203,543,771/=

Kif. 2001 – *Water Resources...* ... .. Sh. 54,220,000,000/=

Kif. 2003 – *Water Laboratory...* ... ..Sh. 8,530,272,500/=

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati
ya Matumizi bila mabadiliko yoyote)

Kif.3001 - *Urban Water Supply
& Sanitation...* ... ..Sh.392,400,446,500/=

MWENYEKITI: Mheshimiwa Sophia Simba.

MHE. SOPHIA M. SIMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kumuuliza Waziri, hapa kwenye *Subvote 3306 – Rehabilitation and Expansion of Urban Water Supplies*. Hizi fedha zilizopangwa ndiyo za miji yote kufanya *rehabilitation* ya mabomba pamoja na Dar-es-Salaam au vipi?

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa sababu, hali ni mbaya kwenye mitandao ya maji katika miji karibu yote; yale mabomba ya zamani mengi yamepata kutu na yanahitaji *rehabilitation!* Maji, kama Dar-es-Salaam, yanamwagika hovyoyote kila mahali, mabomba yanakatika, maji yamekuwa mengi kutoka Ruvu Chini na kuna maeneo mengine hata maji hayapelekwi, miji mipya imepimwa kama Mbweni, Kigamboni, kila mahali, lakini hakuna *water supply!* Haoni kama fedha hizi ni kidogo?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Naibu Waziri.

NAIBU WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, hii miradi pia inakuwa na Wafadhili ambao hawajaingizwa kwenye vitabu vya bajeti. Fedha hizi zina-include pamoja na Mji wa Dar-es-Salaam, kama alivyozungumza Mheshimiwa Waziri kwamba, sasa hivi huu mradi wa kupanua, wa kuweka mabomba mapya, kupanua na kukarabati mabomba yale ya zamani unaendelea kwa hiyo, hizi fedha zimo pamoja na kwa Jiji la Dar-es-Salaam na maeneo mengine.

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati
ya Matumizi bila mabadiliko yoyote)

Kif. 4001 – *Rural Water Supply...* ... ..Shs. 421,560,500,000/=

MWENYEKITI: Mheshimiwa Ridhiwani Kikwete.

MHE. RIDHIWANI J. KIKWETE: Mheshimiwa Mwenyekiti, katika huu mpango wa *Rural Water Supply* kwenye *Irrigations*, Kifungu Namba 3216, naomba kuuliza kwamba, katika Mpango Kazi wa Mwaka huu wa Wizara sijui wanaangaliaje kumaliza ule mradi wa bwawa la umwagiliaji pale Msoga?

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri, Mtoa hoja!

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, fedha hizi ni kwa ajili ya maji, siyo kwa ajili ya kujenga mabwawa. Kwa hiyo, fedha ya mabwawa iko kwenye fungu lingine.

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Matumizi bila mabadiliko yoyote)

MWENYEKITI: Katibu!

NDG. JOSHUA CHAMWELA – KATIBU MEZANI: Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati ya Matumizi imemaliza kazi yake.

(Bunge lilirudia)

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa tukae, Mtoa hoja taarifa.

WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Naibu Spika, naomba kutoa taarifa kwamba Kamati ya Matumizi baada ya kujadili taarifa ya makadirio ya matumizi ya fedha ya Wizara yangu kwa mwaka wa fedha 2016/2017, kifungu kwa kifungu na kuyapitisha bila mabadiliko, hivyo basi naomba sasa Bunge lako Tukufu liyakubali makadirio haya.

Mheshimiwa Naibu Spika, naomba kutoa hoja. *(Makofi)*

WAZIRI WA ARDHI, NYUMBA NA MAENDELEO YA MAKAZI: Mheshimiwa Naibu Spika, naafiki.

*(Hoja ilitolewa iamuliwe)
(Hoja iliamuliwa na Kuafikiwa)*

(Makadirio ya Matumizi ya Wizara ya Maji na Umwagiliaji kwa Mwaka wa Fedha 2016/2017 yalipitishwa na Bunge)

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, Bajeti ya Wizara ya Maji na Umwagiliaji imepita. Kwa hiyo, nichukue fursa hii kumpongeza Waziri na Naibu Waziri kwa kazi nzuri lakini pia wataalam ambao wamefanya kazi kubwa. Pia niwatakie kila la heri katika utekelezaji wa yale yote waliyoahidi kwenye hii Bajeti ambayo Bunge limepitisha.

Mheshimiwa Waziri, hii ni Bajeti ya kwanza na ulisikia utetezi mwingi ulikuwa unatoka kwamba hii ni bajeti ya kwanza. Tunaamini kwamba utekelezaji wake utaenda vizuri na maswali yote ambayo Waheshimiwa Wabunge walikuwa nayo yataweza kujibiwa, hata bajeti ijayo utaweza kutueleza sisi

kama Wabunge ambao tunaishauri na kuisimamia Serikali namna ya bajeti hii ilivyokwenda. *(Makofi)*

Tunaendelea Waheshimiwa Wabunge, Katibu.

HOJA ZA KAMATI

NDG.JOSHUA CHAMWELA-KATIBU MEZANI: Hoja ya Mwenyekiti wa Kamati ya Haki Maadili na Madaraka ya Bunge.

NAIBU SPIKA: Mwenyekiti wa Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge.

TAARIFA YA KAMATI YA HAKI, MAADILI NA MADARAKA YA BUNGE KUHUSU BAADHI YA WABUNGE KUFANYA VURUGU BUNGENI NA KUDHARAU MAMLAKA YA SPIKA TAREHE 27 JANUARI, 2016

MHE. CAPT. GEORGE H. MKUCHIKA - MWENYEKITI WA KAMATI YA HAKI, MAADILI NA MADARAKA YA BUNGE: Mheshimiwa Naibu Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 4(2)(3) ya Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari 2016, naomba kuwasilisha mbele ya Bunge lako Tukufu taarifa ya Kamati kuhusu baadhi ya Wabunge Kufanya Vurugu Bungeni na Kudharau Mamlaka ya Spika, siku ya tarehe 27 Januari 2016 katika Mkutano wa Pili wa Bunge.

Mheshimiwa Naibu Spika, awali ya yote napenda kukushukuru wewe binafsi kwa weledi, busara na hekima unazozitumia katika kuliongoza Bunge letu kwa ufanisi mkubwa. Kama ujuavyo Bunge la Kumi na Moja lina changamoto nyingi kutokana na ukweli kwamba karibu asilimia 70 ya Wabunge wa Bunge letu inaundwa na Wabunge wapya kabisa kwa maana ya uzoefu na masuala ya kibunge na pia kuwepo kwa Wabunge wengi ambao ni vijana.

Mheshimiwa Naibu Spika, napenda kukushukuru wewe Naibu Spika, wa Bunge la Jamhuri wa Muungano wa Tanzania kwa ujasiri na umahiri mkubwa ulionao katika kumsaidia Spika, kuliongoza Bunge letu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, mnamo tarehe 31 Januari, 2016 kwa mamlaka uliyonayo chini fasili ya 4(1)(a)(b) ya Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari 2016, uliagiza Kamati yangu kushughulikia suala la vitendo vya baadhi ya Wabunge waliodaiwa kufanya vurugu Bungeni na kudharau mamlaka ya Spika, siku ya tarehe 27 Januari, 2016.

Mheshimiwa Naibu Spika, katika maelezo hayo ulitaka Kamati yangu kufanya uchunguzi ili kubaini kama Wabunge wafuatao walihusika katika kufanya vurugu Bungeni katika tarehe hiyo. Mheshimiwa Tundu Lissu, Mheshimiwa Godlbless Lema, Mheshimiwa Pauline Gekul, Mheshimiwa Ester Bulaya. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, baada ya maelezo hayo Ofisi ya Bunge iliandaa hati ya wito (*summons*) na kumkabidhi kila shahidi au Mbunge ili afike mbele ya Kamati kujibu tuhuma zinazomkabili. Hati hiyo ilimtaka kila shahidi kutoa maelezo kwa nini asichukuliwe hatua kwa kukiuka kanuni zifuatazo: Kanuni za 72(1), 68(10), 60(2) na 74(1)(a)(b) ambazo zinakatiza Wabunge kufanya kitendo chochote kinachoashiria dharau kwa mamlaka ya Spika.

Mheshimiwa Naibu Spika, Kamati ilikutana rasmi tarehe 7 Machi, 2016 hadi tarehe 2 Machi, 2016 na ilianza kushughulikia suala hilo. Wakati Kamati ilipokuwa ikiendelea na kazi siku ya tarehe 10 Machi, Mheshimiwa Spika, alielekeza Kamati kufanya uchunguzi kwa mashahidi wengine watatu ambao ni wafuatao: Mheshimiwa Zitto Kabwe, Mheshimiwa John Heche na Mheshimiwa Halima Mdee.

Mheshimiwa Naibu Spika, aidha, katika maelekezo hayo ulitaka Kamati kufanya uchunguzi wa mwenendo mzima wa Kambi ya Upinzani kuhusiana na tukio la vurugu iliyotokea Bungeni tarehe 27 Machi. Mashahidi hao pia walipatiwa hati ya wito zilizowataka kufika mbele ya Kamati na kutoa maelezo kuhusiana na tukio la vurugu zilizotokea siku ya tarehe 27 Januari, 2016.

Mheshimiwa Naibu Spika, chimbuko la Shauri, mnamo tarehe 27 Januari katika Bunge la Kumi na Moja, Mkutano wa Pili, katika kikao cha asubuhi Waziri wa Habari, Utamaduni na Michezo Mheshimiwa Nape Moses Nnauye kupitia kanuni ya 49 ya Kanuni ya Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016 alitoa kauli kuhusu uamuzi wa Shirika la Utangazaji la Taifa (TBC) kusitisha kurusha matangazo moja kwa moja ya Bunge.

Mheshimiwa Naibu Spika, baada ya Waziri wa Habari kutoa kauli hiyo Bungeni Mheshimiwa Zitto Kabwe alitoa hoja ya kuahirisha kujadili kupitia kanuni ya 69 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari 2016. Katika kujenga hoja yake Mheshimiwa Zitto alimtaka Mwenyekiti kusitisha mjadala wa kujadili Hotuba ya Rais ya kulifungua Bunge ili kujadili kauli ya Mheshimiwa Waziri.

Mheshimiwa Naibu Spika, kufuatia hoja iliyowasilishwa na Mheshimiwa Zitto Kabwe, Mheshimiwa Andrew Chenge, Mbunge, Mwenyekiti, alitoa mwongozo wake kuhusiana na hoja hiyo iliyotolewa ya kuahirisha Bunge kama ifuatavyo na hapa nanukuu maamuzi ya Mwenyekiti Chenge.

“Waheshimiwa Wabunge, nimemsikiliza kwa makini Mheshimiwa Zitto Kabwe, kwa hoja yake ambayo msingi wake unaanzia kanuni ya 49 ambayo inahusu kauli za Mawaziri. Kauli za Mawaziri kwa mujibu wa kanuni hizi na kwa mujibu wa mazoea yetu hazijadiliwi Bungeni, (Makofi).

Hata hivyo hili halizuii Mbunge kuleta hoja *substantive* kupitia kwa Katibu kwa taratibu ambazo zimewekwa. Uamuzi wangu kama Mheshimiwa Zitto Kabwe bado anaona umuhimu wa hoja hiyo kuendelezwa? Nakushauri tu zingatia hilo, ulete hoja hiyo kwa taratibu zilizopo. Kwa maana hiyo sasa nachukua uamuzi kwamba kuahirisha mjadala ulio mbele yetu wa Hotuba ya Rais hautakuwa uendelezaji bora wa shughuli za Bunge. Naagiza meza tuendelee Mheshimiwa Bashungwa” Mwisho wa kunukuu.

Hayo ndiyo yaliyokuwa maamuzi ya Mwenyekiti aliyekuwa anaendesha kikao.

Mheshimiwa Naibu Spika, Mheshimiwa Andrew Chenge alitoa mwongozo kuwa kwa kuzingatia misingi bora ya utaratibu wa uendeshaji wa Bunge hakuna kama ingekuwa busara kuahirisha mjadala wa Hotuba ya Mheshimiwa Rais ya kulifungua Bunge. Mheshimiwa Andrew Chenge alimshauri Mheshimiwa Zitto Kabwe kufuata utaratibu mwingine wa kikanuni wa kuwasilisha hoja mahususi kupitia kwa Katibu wa Bunge, hivyo Mwenyekiti aliamuru Bunge liendelee na shughuli kama ilivyopangwa.

Mheshimiwa Naibu Spika, baada ya mwongozo huo baadhi ya Wabunge waliendelea kusimama na kuomba mwongozo wa Mwenyekiti katika jambo ambalo lilikwishaamuliwa kutokana na hoja ya Mheshimiwa Zitto Kabwe. Wabunge hao waliendelea kuwasha vipaza sauti na kuzungumza bila utaratibu jambo lililopelekea Mwenyekiti, kuahirisha Kikao cha asubuhi ili kutoa nafasi kwa Kamati ya Uongozi kushauri namna ya kushughulikia suala husika. Kamati ya Uongozi baada ya kukutana mchana ilikubaliana na mwongozo uliokuwa umetolewa na Mheshimiwa Andrew Chenge.

Mheshimiwa Naibu Spika, hata baada ya kutoa maelekezo hayo bado baadhi ya Wabunge waliendelea kusimama kuomba mwongozo na kuongea bila kufuata taratibu na kanuni. Jambo hili lilisababisha shughuli za Bunge zilizokuwa zimepangwa kwa siku hiyo kushindwa kuendelea kutokana na vurugu zilizokuwa zikiendelea.

Mheshimiwa Naibu Spika, katika kudhibiti fujo hizo Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kutumia mamlaka yake chini ya Kanuni ya 74 ya Kanuni za Kudumu za Bunge aliwataja (*naming*) baadhi ya Wabunge kuwa ndio walikuwa vinara wa kufanya vurugu na aliwataka watoke nje ya ukumbi wa

Bunge. Wabunge waliotajwa ni Mheshimiwa Godbless Lema, Mheshimiwa Tundu Lissu, Mheshimiwa Ester Bulaya na Mheshimiwa Pauline Gekul.

Mheshimiwa Naibu Spika, hata baada ya kuwataka Wabunge hao watoke nje, walikaidi na vurugu ziliendelea hivyo Mwenyekiti alilazimika kutumia mamlaka yake chini ya Kanuni ya 76 ya Kanuni ya Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016 kuahirisha kwa muda shughuli za Bunge kwa nia ya kudhibiti fujo. Aliamuru mpambe wa Bunge *Sergeant-at arms* kuwatoa ukumbini Wabunge waliokuwa wametajwa.

Mheshimiwa Naibu Spika, kutokana na Wabunge waliotajwa kukaidi maelekezo ya kiti, Mheshimiwa Mwenyekiti, aliagiza askari wengine wa Bunge kuingia ukumbini ili kudhibiti fujo zilizokuwa zikiendelea. Hata hivyo, baada ya kuona Kambi ya Upinzani ilikuwa inahusika katika kufanya fujo, Mwenyekiti aliamuru Wabunge wote wa upande wa Upinzani kutolewa nje ya Ukumbi wa Bunge.

Mheshimiwa Naibu Spika, uchambuzi wa hoja zilizoibuliwa na Kamati kuhusu fujo, vurugu zilizotokea Bungeni siku ya tarehe 27 Januari. Katika waraka wako ulielekeza shauri hili kwa Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge ulirejea Fasili ya 4(1)(a) na (b) ya Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016 kwa urahisi wa rejea, nanukuu fasili ya kanuni hiyo:

“4(1) Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge itatekeleza majukumu yafuatayo:-

- (a) Kuchunguza na kutoa mapendekezo kuhusu masuala yote ya haki, kinga na madaraka ya Bunge waliopelekewa na Spika.
- (b) Kushughulikia mambo yanayohusu Maadili ya Wabunge watakayopelekewa na Spika.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa mujibu wa hati ya wito zilizotolewa kwa mashahidi kama ilivyoelezwa awali, mashahidi wanne ambao ni Mheshimiwa Godbless Lema, Mheshimiwa Tundu Lissu, Mheshimiwa Pauline Gekul na Mheshimiwa Ester Bulaya. Walitakiwa kufika mbele ya Kamati siku ya tarehe 6 Machi, 2016 katika ukumbi namba 203, Ukumbi wa Msekwa katika Ofisi Ndogo ya Bunge, Dar es Salaam ili kujibu tuhuma zilizowakabili ambazo ni:-

- (i) Kusimama na kuomba mwongozo kuhusiana na jambo ambalo lilikwishatolewa uamuzi kinyume na Kanuni ya 72(1) na 68(10) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016;

- (ii) Kusimama na kuzungumza bila kufuata utaratibu kinyume na Kanuni ya 60(2) na 12 ya Kanuni za Bunge jambo ambalo lilileta fujo na kuvuruga shughuli Bunge;
- (iii) Kudharau mamlaka ya Spika, kinyume na Kifungu 24(c)(d)(e)cha Sheria ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge na Kanuni za Bunge za 74(1)(a) na (b) za Kanuni za Kudumu za Bunge.

Mheshimiwa Naibu Spika, katika mashahidi hao wanne mashahidi watatu ambao ni Mheshimiwa Godbless Lema, Mheshimiwa Tundu Lissu, Mheshimiwa Pauline Gekuli, waliitika wito na walifika mbele ya Kamati siku ya Jumatano tarehe 9 Machi, 2016. Mheshimiwa Ester Bulaya hakufika mbele ya Kamati na hapakuwa na sababu yoyote iliyofikishwa katika Kamati yangu kuhusu kutofika kwake.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa mujibu wa Kifungu cha 15 ya Sheria ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge, Kamati ilimwandikia Spika, kumjulisha kuhusu kutofika kwa Mheshimiwa Bulaya, kwa kuwa ilithibitika kwamba shahidi huyu alipokea hati ya wito na kwamba hakufika mbele ya Kamati bila kutoa sababu yoyote.

Mheshimiwa Naibu Spika, baada ya Kamati kumwandikia Spika, Mheshimiwa Spika aliridhika kuwa shahidi amekaidi wito wa Kamati hivyo alitoa hati ya kukamatwa kwake *warrant of arrest*. Hati hiyo ilikabidhiwa kwa Inspekta Jenerali wa Polisi ambaye alimkamata Mheshimiwa Ester Bulaya katika hoteli ya *Crest* Jijini Mwanza. Mheshimiwa Ester Bulaya alifikishwa mbele ya Kamati siku ya tarehe 11 Machi, 2016, chini ya *escort* ya polisi. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, Kamati ilimhoji Mheshimiwa Bulaya kwa nini hakufika mbele ya Kamati na alieleza kuwa alikuwa anaumwa na kwamba kwake yeye suala la afya yake ilikuwa ndiyo umuhimu namba moja zaidi kuliko kuhudhuria mbele ya Kamati. Kamati ilipomdadisi zaidi alieleza kuwa alikuwa Mwanza kuhudhuria Mkutano wa Kamati Kuu ya CHADEMA kama Mjumbe mwalikwa. Baada ya kupata maelezo haya Kamati ilisikitishwa na kitendo cha Mheshimiwa Bulaya kudharau wito wa Kamati.

Mheshimiwa Naibu Spika, katika kutafakari jambo hili Kamati iliainisha hoja za msingi ambazo zilihita kupata majibu ya Kamati ambazo ni:-

- (a) Iwapo ulikuwepo mwongozo wowote uliotolewa na Mwenyekiti wa Bunge baada ya Mheshimwa Zitto Kabwe kutoa hoja ya kuomba kuahirishwa kwa Bunge kupitia Kanuni ya 69 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari 2016. Jibu kama ni ndiyo, je, mashahidi

waliofikishwa mbele ya Kamati walizingatia mwongozo huo uliotolewa na Mwenyekiti?

- (b) Je, mashahidi waliofika mbele ya Kamati walisimama na kuzungumza Bungeni bila kufuata utaratibu uliowekwa chini ya Kanuni ya 60(2) na (12)? Je, mashahidi waliofikishwa mbele ya Kamati walitamka maneno yoyote au kufanya vitendo vyovyote vya kudharau mamlaka ya Spika katika siku inayolalamikiwa?

Mheshimiwa Naibu Spika, katika kujibu hoja zilizoibuliwa Kamati imejielekeza kupata majibu ya hoja moja baada ya nyingine. Kwa mujibu wa Kanuni ya 68 (7) ya Kanuni ya Kudumu za Bunge, mwongozo wa Spika ni ufafanuzi ambao kiti kinautoa kuhusu jambo ambalo linaruhusiwa au kutoruhusiwa Bungeni na ambalo limetokea mapema Bungeni.

Mheshimiwa Naibu Spika, siku ya tarehe 27 Januari Mheshimiwa Zitto Kabwe, alitoa hoja ya kuahirisha kujadili Hotuba ya Rais ya kulifungua Bunge na badala yake alitaka Bunge lijadili kauli ya Serikali iliyokuwa imetolewa na Waziri wa Habari, Utamaduni, Sanaa na Michezo ya kusitisha utangazaji wa moja kwa moja wa matangazo ya Bunge ulikuwa ukifanywa na Shirika la Utangazaji la Taifa (TBC).

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 69(2), baada ya hoja ya kusitisha mjadala Spika, au Mwenyekiti wa Bunge anayeongoza kikao kwa siku husika akiwa na maoni kwamba kuwasilishwa kwa hoja hiyo ni kunyume cha uendeshaji bora wa shughuli za Bunge atakataa kuitoa hoja hiyo iamuliwe vinginevyo papo hapa atawahoji Wabunge juu ya hoja hiyo kadri atakavyoona inafaa.

Mheshimiwa Naibu Spika, Mwenyekiti, aliyekuwa anaongoza kikao siku ya tarehe 27 alikataa hoja ya Mheshimiwa Zitto Kabwe na aliona kuwa kuruhusu hoja yake ingekuwa ni kinyume cha uendeshaji bora wa shughuli za Bunge. Mwenyekiti alimshauri Mheshimiwa Zitto Kabwe, kama bado alikuwa anaona hoja yake ilikuwa inafaa kujadiliwa na Bunge awasilishe hoja yake kwa Katibu wa Bunge.

Mheshimiwa Naibu Spika, Kanuni ya tano (5) ya Kanuni za Kudumu za Bunge inampa mamlaka Spika ya kusimamisha masuala yote yanayohusu utaratibu wa uendeshaji wa shughuli za Bunge na kwamba yeye ndiye mwenye mamlaka ya kutilia nguvu kanuni zote za Bunge.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa mujibu wa kanuni ya 68(10) na 72(1) ya kanuni za Bunge, uamuzi wa Spika kuhusu utaratibu wa shughuli za Bunge ni wa

mwisho na haupaswi kuhojiwa isipokuwa kwa utaratibu uliowekwa katika Kanuni ya 5(4), Kanuni ya 68(10) na 72(1) zinaeleza ifuatavyo, nanukuu.

“Kanuni ya 68(10) uamuzi wa Spika kuhusu suala lolote la utaratibu utakuwa ni wa mwisho”.

kanuni ya 72(1) Spika atakuwa na wajibu wa kuhakikisha kuwa, utaratibu bora unafuatwa Bungeni, na uamuzi wa Spika kuhusu jambo lolote la utaratibu utakuwa ni wa mwisho”.

Mheshimiwa Naibu Spika, mwandishi maarufu wa masuala ya Bunge Eskine May, anaeleza katika kijitabu chake kuwa maamuzi ya Maspika ni chanzo kimojawapo cha utaratibu unaopaswa kuzingatiwa katika uendeshaji wa Bunge. Maamuzi ya Spika ndani ya Bunge au Mwenyekiti wakati wa Kamati za Bunge Zima huwa na nguvu ya kisheria na hadhi sawa na maamuzi ya kimahakama na hupasa kuzingatia mifumo ya ulinganishi wa maamuzi yaliyopata kutolewa siku za awali. Utaratibu huu hupata kwenda sambamba na uzingatiaji wa sheria na kanuni za Bunge.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mwandishi Eskine, anaeleza ifuatavyo, nakunukuu kwa Kiingereza.

“The third source of procedure in the House is to be found in the ruling from the chair. Recurring to the previously mentioned analogy with the general law, if ancient usage corresponds to the Common Law and Standing Orders to the Statute Law, the rulings of the Speaker in the House, and of the Chairman of the Committee of the whole House afford an obvious parallel to the decisions of Judges in Courts.” End of quote. (Applause)

Mheshimiwa Naibu Spika, katika utaratibu wa uendeshaji wa vikao vya Bunge katika Mabunge yote duniani, uamuzi wa Spika au Mwenyekiti kuhusu masuala yoyote ya utaratibu huwa ni wa mwisho. Ifuatayo ni mifano michache ya Kanuni za baadhi ya Mabunge.

Katika Bunge la Ghana, Kanuni ya 98 inatambua kwamba Spika ndiye anayewajibika katika kusimamia masuala ya utaratibu wa majadiliano Bungeni na uamuzi wa Spika utakuwa ni wa mwisho na kwamba hautakiwi kupingwa Mahakamani au Bungeni isipokuwa pale ambapo itatolewa hoja mahsusi baada ya kuwasilishwa kwa taarifa ya kusudio la kufanya hivyo.

Mheshimiwa Naibu Spika, Kanuni hiyo inaeleza ifuatavyo, na-*quote* kwa Kiingereza:-

“Mr. Speaker shall be responsible for the observance of order in the House and of the rule of debate, and his decision upon any point of order shall not be upon to appeal and shall not be reviewed by the House, except upon a substantive motion made after notice”

Mheshimiwa Naibu Spika, katika Bunge la Lok Sabha India, Kanuni ya 378, inaeleza kuwa Spika wa Bunge ndiye mwenye mamlaka ya kusimamia masuala yote ya utaratibu Bungeni. Kanuni hiyo inaeleza ifuatavyo, *I quote:-*

“The Speaker shall preserve order and shall have all powers necessary for purpose of enforcing his decisions”

Mheshimiwa Naibu Spika, kutokana na maelezo ya hapo juu Mheshimiwa Mwenyekiti alikuwa ametoa mwongozo wake kuhusiana na hoja iliyokuwa imetolewa na Mheshimiwa Zitto Kabwe. Kwa mujibu wa Kanuni za Kudumu za Bunge na kwa kuzingatia kuwa Spika ndiye mamlaka ya mwisho kuhusu utaratibu, Wabunge wote walipaswa kuzingatia mwongozo huo uliotolewa na Spika.

Mheshimiwa Naibu Spika, kati ya mashahidi saba waliopewa hati ya wito kuhusiana na jambo hili, ni mashahidi watano ndio walihojiwa na Kamati ambao ni Mheshimiwa Ester Bulaya, Mheshimiwa Halima Mdee, Mheshimiwa Zitto Kabwe na Mheshimiwa John Heche. Mheshimiwa John Heche alifika mbele ya Kamati na Wakili wake, Mheshimiwa James Ole Millya. Hata hivyo, kwa mujibu wa taratibu za Kibunge, Mheshimiwa James Ole Millya (Mbunge) hakuruhusiwa kuongea na Kamati bali alishauriana na mteja wake kabla na wakati wa mahojiano na Kamati.

Mheshimiwa Naibu Spika, mashahidi ambao hawakuhojiwa na Kamati ni watatu ambao ni Mheshimiwa Tundu Lissu, Mheshimiwa Godbles Lema na Mheshimiwa Pauline Gekul. Mashahidi hawa walifika mbele ya Kamati siku ya tarehe 9 Machi, 2016, Dar es Salaam kama walivyotakiwa. Hata hivyo, hawakuhojiwa kwa kuwa waliomba muda zaidi wa mashauriano na Mawakili.

Mheshimiwa Naibu Spika, Kamati ilijadili maombi yao ikaridhia kuwapa muda na kuwataka kufika mbele ya Kamati siku ya tarehe 11 Machi, 2016. Hata hivyo, mashahidi hao hawakufika mbele ya Kamati hiyo tarehe 11 Machi, 2016 na hawakutoa taarifa yoyote kwenye Kamati kwa nini hawakufika mpaka Kamati hii ilipomaliza kazi yake juzi siku ya Ijumaa.

Mheshimiwa Naibu Spika, Ibara ya 13(6) ya Katiba inatoa wajibu kwa mamlaka zote zinazohusiana na utoaji haki kuzingatia misingi muhimu iliyowekwa na Katiba wakati wa kutekeleza wajibu wa kutoa haki. Ibara hiyo inasomeka kama ifuatavyo:-

“Kwa madhumuni ya kuhakikisha usawa mbele ya sheria, mamlaka ya nchi itaweka taratibu zinazotoa au zinazozingatia misingi kwamba-

(a) wakati wa haki na wajibu kwa mtu yeyote atakapohitajika kufanyiwa uamuzi na mahakama au chombo kingine chochote kinachohusika, basi mtu huyo atakuwa na haki ya kupewa fursa ya kusikilizwa kikamilifu, na pia haki ya kukata rufaa au kupata nafuu nyingine ya kisheria kutokana na maamuzi ya mahakama au chombo hicho kinginecho kitakachohusika”.

Mheshimiwa Naibu Spika, kutokana na masharti ya Ibara hiyo, haki ya mtu kusikilizwa kikamilifu ni pamoja na kupata fursa ya kuwa na Wakili wakati wa kujitetea. Mwandishi tena yule yule Erskine May anaeleza katika kitabu chake kuwa, wanaotuhumiwa kwa uvunjaji wa haki na kinga za Bunge kwa ujumla hawaruhusiwi kuwakilishwa na Wakili. Hata hivyo, wanaweza kuwakilishwa na Mawakili wao katika mazingira tofauti. Napenda kunukuu tena, anasema:-

“Persons accused of breaches of privileges or other contempts of either House are not, as a rule, allowed to be defended by a Counsel but in the few cases incriminated persons are allowed to be heard by a Counsel, the hearing sometimes limited to such points as do not controvert the privileges of the House”

Mheshimiwa Naibu Spika, ni kwa kuzingatia misingi ya Katiba ya Sheria pamoja na uzoefu wa Mabunge mengine duniani, Kamati yangu iliamua kutoa fursa kwa mashahidi walioomba kupewa fursa ya kupata Mawakili. Mashahidi hao ni Mheshimiwa Tundu Lissu, Mheshimiwa Godbles Lema na Mheshimiwa Pauline Gekul. Kamati iliwapa muda wa siku mbili toka tarehe 9 Machi mpaka 11 Machi, 2016 ili kuwawezesha kupata Mawakili kama walivyoomba.

Mheshimiwa Naibu Spika, kifungu cha 226(a) cha Sheria ya Mwenendo wa Makosa ya Jinai kinaeleza kuwa, endapo mtuhumiwa atakuwa amepewa taarifa ya mahali, siku na muda wa shauri, kuendelea kusikilizwa na ataamua kutofika mahakamani, mahakama inaweza kuendelea bila ya yeye kuwepo.

Mheshimiwa Naibu Spika, mashahidi hao watatu hawakufika siku iliyopangwa na pia hawakuwahi kuwasilisha maelezo yoyote mbele ya Kamati kuhusu sababu ya kushindwa kufika mbele ya Kamati. Kutokana na sababu hiyo na kwa kuzingatia kuwa mashahidi wote walipewa fursa ya kutosha ya kusikilizwa na walifahamishwa kwamba wakishindwa kufika siku iliyopangwa Kamati itaendelea na kazi yake, Kamati iliamua kuendelea kujadili suala lililowakabili mashahidi hao hata bila ya wao kuwepo. Vikao vya Kamati kujadili suala hilo viliendelea tena Dodoma kuanzia tarehe 6 Mei, 2016 hadi kukamilika

kwake. Hicho ni kipindi cha miezi miwili na siku mbili tangu vikao hivyo vilipoahirishwa.

Mheshimiwa Naibu Spika, sasa naomba kujikita katika kosa la kwanza ambalo mashahidi walishtakiwa nalo, kosa hilo linasomeka kama ifuatavyo:-

“Kusimama na kuomba mwongozo kuhusiana na jambo ambalo limekwishatolewa uamuzi kinyume na Kanuni”.

Mheshimiwa Naibu Spika, kutokana na maelezo ya ufafanuzi uliotolewa hapo juu na kwa kuzingatia mamlaka ya kikanuni aliyonayo Spika, mara baada ya Mwenyekiti kutoa mwongozo na kuagiza shughuli iliyokuwa mezani kwa siku hiyo iendelee, Wabunge wote walipaswa kuheshimu. Katika ukurasa wa 70 wa *Hansard*, Mwenyekiti wa kikao siku hiyo husika alisikika akisema yafuatayo:-

“Nimeagiza meza tuendelee, Mheshimiwa Bashungwa,”

Mheshimiwa Naibu Spika, kutokana na Mheshimiwa Mwenyekiti kumruhusu Mheshimiwa Bashungwa atoe mchango wake, Wabunge wote walipaswa kutii, kutulia na kumuacha achange. Suala hili halikutekelwa kwani mashahidi waliendelea kufanya vurugu.

Mheshimiwa Naibu Spika, Mheshimiwa Halima Mdee alifika mbele ya Kamati alikana kuhusika na kosa la kwanza la kusimama na kuomba mwongozo kwa jambo ambalo lilikwishatolewa uamuzi kinyume na Kanuni. Aidha, Mheshimiwa Mdee alieleza Kamati kwamba alisimama kuomba Mwongozo na Mheshimiwa Mwenyekiti alimruhusu baada ya kuona hoja yake ni ya msingi na baada ya hapo Mwenyekiti aliahirisha Bunge. Alieleza kuwa yeye pia pamoja na Mheshimiwa Zitto Kabwe walifika mbele ya Kamati ya Uongozi na wakaeleza hoja zao. Baada ya hapo alisema kuwa hakuomba mwongozo wowote na kwamba katika kikao cha jioni hakuingia ukumbini isipokuwa aliingia mwishoni kabisa wakati vurugu zilikwishaanza na wala hahusiki na vurugu hizo.

Mheshimiwa Naibu Spika, Kamati ilifanya uchambuzi wa utetezi wa Mheshimiwa Halima Mdee kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Naibu Spika, Kamati iliridhika kuwa katika ukurasa wa 70 wa *Hansard* Mheshimiwa Mwenyekiti alikuwa ameshatoa uamuzi kuhusu hoja iliyokuwa imetolewa na Mheshimiwa Zitto Kabwe na kwamba tayari alikuwa amemwita Mheshimiwa Bashungwa kuendelea kuchangia. Kitendo cha Mheshimiwa Halima Mdee kuendelea kutaka kutoa hoja ya haki za Bunge ilikuwa ni kuzungumzia jambo ambalo limekwishaamuliwa.

Mheshimiwa Naibu Spika, kutokana na mahojiano yaliyopatikana katika ukurasa wa 10 mpaka 71 wa *Hansard*, Mheshimiwa Halima Mdee alikuwa anabishana na Kiti jambo ambalo ni uvunjifu wa Kanuni, kitendo kilichoendelea hata baada ya Mwenyekiti kumsihi mara kadhaa, jambo ambalo hakulitekeleza.

Mheshimiwa Naibu Spika, pamoja na kwamba Mheshimiwa Mdee alisimama na kutumia Kanuni ya 55(2) inayohusu haki za Bunge lakini msingi wa hoja yake ilikuwa ni kulitaka Bunge kuacha kujadili hoja ya hotuba ya Rais ya kulifungua Bunge jambo ambalo lilikuwa ni kuombea mwongozo katika jambo ambalo lilikwishatolewa uamuzi.

Mheshimiwa Naibu Spika, Mheshimiwa Halima Mdee amenukuliwa akisema ifuatavyo katika ukurasa wa 73 wa *Hansard*. Mheshimiwa Halima Mdee anaongea:-

“Mheshimiwa Mwenyekiti, hakuna shughuli muhimu zaidi ya wananchi kusikiliza tunazungumza nini.”

Mheshimiwa Naibu Spika, kauli hii ya Mheshimiwa Mdee inadhihirisha ukweli kuwa alikuwa anaendelea kupingana na uamuzi wa Kiti na kwamba alikuwa anamshinikiza Mheshimiwa Mwenyekiti. Aidha, Mheshimiwa Halima Mdee amenukuliwa katika *Hansard* akitamka maneno yafuatayo:-

“Ni hivi, usitutishe, usituburuze bwana”

Mheshimiwa Naibu Spika, kauli na maneno haya ni ukiukwaji wa Kanuni na yalitumika ili kutumia nguvu kutaka kulazimisha utaratibu wa kuendesha Bunge badala ya kuzingatia Kanuni. Isitoshe lugha hiyo aliyoitumia Mheshimiwa Halima Mdee siyo lugha ya kibunge ikizingatiwa kuwa yeye ni Mbunge mzoefu, anajua fika Kanuni na matumizi yake.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa maelezo haya, Kamati imemtia hatiani Mheshimiwa Halima Mdee kwa kosa la kusimama na kuomba mwongozo katika jambo ambalo lilikuwa limekwishaombewa na kutolewa mwongozo.

Mheshimiwa Naibu Spika, shahidi mwingine aliyehojiwa ni Mheshimiwa John Heche. Alipoulizwa kuhusu kutenda kosa kwa kuomba mwongozo katika jambo ambalo lilikuwa limeshatolewa uamuzi alieleza Kamati kwamba siyo kweli kwa sababu Mheshimiwa Zitto Kabwe alikuwa ameomba mwongozo unaouhusu Shirika la Utangazaji (TBC) kutorusha matangazo ya shughuli za Bunge moja kwa moja wakati yeye aliomba mwongozo uliohusu uvunjifu wa Katiba ya nchi.

Mheshimiwa Naibu Spika, katika maelezo yake alisema Ibara ya 18 ya Katiba inayotoa fursa ya mwananchi kupata habari ilikuwa imevunjwa kwa kitendo cha Waziri wa Habari, Utamaduni, Sanaa na Michezo kutoa taarifa ya TBC kusitisha matangazo ya moja kwa moja. Huu ni ushahidi tosha kwamba alikuwa anataka lile lile suala la TBC.

Mheshimiwa Naibu Spika, kama ilivyofafanuliwa hapo juu, uamuzi wa Spika kuhusiana na suala la hoja ya Mheshimiwa Zitto Kabwe ya kulitaka Bunge kusitisha kujadili hotuba ya Rais ulikuwa umekwishatolewa hata hivyo Mheshimiwa Heche alisimama na kuomba mwongozo. Pamoja na kwamba Mheshimiwa Heche alitumia Ibara ya 18 ya Katiba kujenga hoja yake lakini mantiki ya msingi na hoja yake ilikuwa bado ni kujadili suala ambalo Kiti kilikwishatolea uamuzi. Kimsingi Mheshimiwa Heche alikuwa anataka Mheshimiwa Mwenyekiti atoe uamuzi wa kuahirisha kujadili hotuba ya Rais ya kulifungua Bunge suala lililokuwa mezani kwa wakati huo.

Mheshimiwa Naibu Spika, kutokana na maelezo hayo yaliyothibitisha kwamba Mheshimiwa John Heche amekiuka Kanuni, Kamati inamtia hatiani Mheshimiwa Heche kwa kosa la kuendelea kusimama na kuomba mwongozo kwa jambo ambalo lilikwishaamuliwa na Mwenyekiti.

Mheshimiwa Naibu Spika, shahidi mwingine aliyehojiwa na Kamati alikuwa Mheshimiwa Zitto Kabwe. Katika maelezo yake kuhusu kosa la kuendelea kusimama na kuomba mwongozo kwa jambo ambalo lilikuwa limekwishatolewa uamuzi alikana kuhusika na kutenda kosa hilo. Mheshimiwa Zitto Kabwe aliieleza Kamati kuwa yeye hakuomba mwongozo kama hati ya wito ilivyoeleza bali alitoa hoja ya kuahirisha mjadala kwa mujibu wa Kanuni ya 69 ya Kanuni ya Kudumu za Bunge. Aidha, Mheshimiwa Zitto Kabwe alieleza kuwa, baada ya kuruhusiwa kutoa hoja hiyo na baada ya Mwenyekiti wa Bunge kutoa mwongozo wake alitii na hakuendelea tena kusimama au kuomba mwongozo wake.

Mheshimiwa Naibu Spika, baada ya Kamati kufanya uchambuzi wa *Hansard*, ilibaini kuwa Mheshimiwa Zitto Kabwe hakuomba tena mwongozo au kutoa hoja nyingine yoyote mara baada ya kushauriwa na Mwenyekiti. Kutokana na uchambuzi wa Kamati, Mheshimiwa Zitto Kabwe alionekana kutotenda kosa la kuendelea kusimama na kuomba mwongozo kwa jambo ambalo lilikuwa limekwishatolewa uamuzi. Kwa maelezo haya Kamati haikumtia hatiani Mheshimiwa Zitto Kabwe kutokana na kosa hili.

Mheshimiwa Naibu Spika, shahidi mwingine alikuwa Mheshimiwa Ester Bulaya ambaye baada ya kuulizwa na Kamati kuhusu kitendo chake cha kusimama na kuomba mwongozo wa jambo lililokwishatolewa uamuzi aliieleza Kamati kuwa ni kweli yeye alisimama kutaka kuomba mwongozo na kwamba

Kanuni zinaruhusu Mbunge yeyote kusimama mahali pake na kuomba mwongozo.

Mheshimiwa Naibu Spika, Mheshimiwa Ester Bulaya aliendelea kusema kuwa yeye alikuwa anataka kuomba mwongozo katika jambo lingine na siyo lililotolewa uamuzi. Aidha, Mheshimiwa Bulaya alisema kuwa pamoja na yeye kusimama ili apate fursa ya kuomba mwongozo hakupewa fursa hiyo. Kamati ilifanya rejea *Hansard* kuona kama Mheshimiwa Bulaya aliomba mwongozo ilibainika kuwa hakuna sehemu yoyote katika *Hansard* inayoonekana kuwa alisimama na kuomba mwongozo hivyo Kamati haikumuona na kosa hili.

Mheshimiwa Naibu Spika, kuhusu Mheshimiwa Godbles Lema, Kamati ilifanya uchambuzi kuhusu kusimama kwake na kuomba mwongozo kwa jambo ambalo tayari lilikwishaamuliwa kinyume na Kanuni ya 72 na 68. Kamati ilibaini kuwa hakuna sehemu yoyote katika *Hansard* inayoonesha kuwa Mheshimiwa Lema alisimama na kuomba mwongozo, hivyo Kamati haikumtia hatiani kwa kosa hili la kwanza.

Mheshimiwa Naibu Spika, kuhusu Mheshimiwa Pauline Gekul, Kamati ilifanya rejea katika ukurasa wa 83 wa *Hansard* na kubaini kuwa aliendelea kusimama na kuomba mwongozo katika jambo ambalo lilikwishatolewa uamuzi. Kumbukumbu hizo zinasomeka kama ifuatavyo, nanukuu:-

“MHE. PAULINE P. GEKUL: *Mwongozo wa Mwenyekiti.*

WABUNGE FULANI: *Aaaa!*

MWENYEKITI: *Innocent Bashungwa!*

MHE. PAULINE GEKUL: *Mheshimiwa Mwenyekiti, mwongozo wako, kuhusu utaratibu. Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba mwongozo wako kuhusu utaratibu kwa Kanuni ya arobaini...*

MWENYEKITI: *Mheshimiwa Gekul, nawasihi sana Waheshimiwa Wabunge, nimefafanua uamuzi wa Kamati ya Uongozi, nimeusoma kama ulivyo, nimefafanua baada ya ombi la mwongozo wa Mheshimiwa Tundu Lissu. Waheshimiwa Wabunge, hatua inayofuata sasa ni kwenda mbele, mjadala huu uendelee na kama yapo makandokando ambayo yamejificha kupitia uamuzi ... (Makofi)*

MHE. PAULINE GEKUL: *Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru, nahitaji mwongozo wako kupitia utaratibu wa Kanuni ya 49 ambao ni wa Kauli za Mawaziri. Naomba tu nisome(42(2) inasema hivi, kauli za aina hiyo zinaweza kutolewa kwa idhini ya Spika, katika wakati unaofaa, kufuatana na mpangilio*

wa shughuli za Bunge na zitahusu jambo mahsusi, halisi na zisizozua mjadala na muda wa kusema utakuwa ni dakika zisizozidi thelathini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kauli ya Waziri aliyoitoa asubuhi imezua mjadala. Kanuni yetu inasema kwamba hizo kauli zao zisizue mjadala, ni kwa nini unakataa shughuli za Bunge zisiahirishwe, tujadili kauli hiyo ambayo imezua mjadala? Wakati Kanuni ime-restrict kwamba issue isizue mjadala? Naomba mwongozo wako. (Makofi)"

Mheshimiwa Naibu Spika, kama ilivyodhihirika Kamati inaridhika kuwa maelezo ya mwongozo wa Mheshimiwa Gekul yalikuwa yanavuruga shughuli za Bunge kwa kuwa tayari uamuzi wa jambo alilokuwa analiombea mwongozo ulikuwa umetolewa. Kamati inamtia hatiani Mheshimiwa Gekul kwa kosa la kuendelea kusimama na kuomba mwongozo wa jambo ambalo lilikwishatolewa uamuzi.

Mheshimiwa Naibu Spika, Mheshimiwa Tundu Lissu katika hati yake ya mashtaka, kosa la kwanza lilikuwa ni kuendelea kusimama na kuomba mwongozo katika jambo ambalo lilikwishatolewa uamuzi kinyume na Kanuni ya 72. Kamati ilifanya uchambuzi wa Kumbukumbu Rasmi za Bunge na kubaini kuwa Mheshimiwa Tundu Lissu alijihusisha na uvunjaji huo wa Kanuni. Katika kutafakari, Kamati ilifanya rejea katika ukurasa wa 84, Mheshimiwa Tundu Lisu anasema, nanukuu:-

"MHE. TUNDU A.M.LISSU: Mwongozo wa Mwenyekiti...."

Mheshimiwa Naibu Spika, aidha, katika ukurasa wa 85 mahojiano yanasomeka kama ifuatavyo:-

MHE. TUNDU A. LISSU: Simameni basi.

MWENYEKITI: Ni mwongozo tu, wote mnataka mwongozo?

WABUNGE FULANI: Ndiyo.

MWENYEKITI: Unafanana na hili alilolisema Mheshimiwa Heche?

MHE. TUNDU A. M. LISSU: Si mnataka mwongozo, simameni mwombe mwongozo.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, naona sasa tunataka kutumia utaratibu wa kuchelewesha shughuli za Bunge.

MHE. TUNDU A.M. LISSU: Mwongozo, mwongozo, tunataka mwongozo.

MWENYEKITI: Nimesimama.

TUNDU A.M. LISSU: Mwongozo

MWENYEKITI: Nimesimama

MBUNGE FULANI: Hatuwezi kukubali Katiba inavunjwa

MWENYEKITI: Nimesimama nawasihi mketi.”

Mheshimiwa Naibu Spika, mtiririko wa mahojiano hayo kati ya Mheshimiwa Tundu Lissu na Mwenyekiti yanaonesha kuwa Mheshimiwa Lissu aliendelea kusimama na kuomba mwongozo hata baada ya uamuzi wa jambo alilokuwa analiombea mwongozo kutolewa.

Mheshimiwa Naibu Spika, aidha, Mheshimiwa Lissu ambaye ni Mnadhimu wa Kambi ya Upinzani Bungeni alihamasisha Wabunge wengine kusimama na kuomba mwongozo kwa jambo ambalo siyo tu ni kunyume na Kanuni bali pia alihamasisha vurugu Bungeni. Kutokana na ushahidi uliowasilishwa mbele ya Kamati na kwa ufafanuzi wa uvunjifu huo wa Kanuni, Kamati inamtia hatiani Mheshimiwa Tundu Lissu kwa kosa la kuendelea kusimama kuomba mwongozo wa jambo ambalo lilikwishaombewa mwongozo na kuamuliwa.

Mheshimiwa Naibu Spika, sasa naomba tujielekeze katika suala la pili ambalo ni, iwapo mashahidi waliofikishwa mbele ya Kamati walisimama na kuzungumza bila kufuata utaratibu kinyume na Kanuni. Kwa mujibu wa Kanuni ya 60(2) ya Kanuni za Bunge, Mbunge hapaswi kuanza kuzungumza kabla ya kuruhusiwa na Spika. Kanuni hiyo inaeleza, nanukuu:-

“(1) Mbunge akitaka kusema anaweza:-

- (a) Kumpelekea Spika ombi la maandishi;*
- (b) Kusimama kimya mahali pake; au*
- (c) Kutumbukiza kadi ya kielektroniki.*

(2) Isipokuwa kwamba Mbunge yeyote hataanza kuzungumza hadi aitwe na Spika ama kwa jina au wadhifa wake na kumruhusu kusema na wakati wa kusema ataelekeza maneno yake kwa Spika”.

Mheshimiwa Naibu Spika, Kanuni hiyo inaweka utaratibu wa Mbunge kupata nafasi ya kuzungumza. Katika utaratibu huo, Mbunge anaweza kumwandikia Spika akiomba fursa ya kuzungumza, kusimama kimya mahali pake au kutumbukiza kadi ya kielektroniki. Mara nyingi njia zinazotumika ni

kumpelekea Spika Ombi la Maandishi au kusimama kimya mahali pake ili Spika amwone na kumruhusu kuzungumza.

Mheshimiwa Naibu Spika, aidha, Kanuni ya 60(12) inaelekeza kuwa Spika anaposimama Waziri au Mbunge yeyote atakayekuwa anazungumza au aliyekuwa anasubiri kuanza kuzungumza anapaswa kuketi na kukaa kimya ili Spika aweze kutoa maelekezo au taarifa yake.

Mheshimiwa Naibu Spika, Kamati ilimhoji Mheshimiwa Halima Mdee (Mb) kuhusu kosa la kusimama na kuzungumza bila kufuata utaratibu na alikana kutenda kosa hilo. Mheshimiwa Halima Mdee alieleza Kamati kuwa alichokifanya ni kuomba mwongozo na baada ya kuruhusiwa kuwasilisha hoja yake alikaa na hakufanya jambo lolote kinyume cha taratibu.

Mheshimiwa Naibu Spika, kama nilivyoeleza hapo awali, Kanuni ya 60 inafafanua utaratibu wa kupata nafasi ya kuzungumza. Katika Kumbukumbu Rasmi za Bunge (*Hansard*) majadiliano yalikuwa hivi:

“MWENYEKITI: Tunaendelea.

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, hoja kuhusu haki za Bunge.

MWENYEKITI: Bashungwa, Mheshimiwa Bashungwa.

MHE. INNOCENT BASHUNGWA: Mheshimiwa Mwenyekiti...

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, hoja kuhusu haki za Bunge.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Halima, nakusihi keti, keti”.

Mheshimiwa Naibu Spika, kumbukumbu hizo zinathibitisha kuwa Mheshimiwa Halima Mdee alikuwa anazungumza pasipo kuruhusiwa na Kiti na alifanya hivyo wakati aliyekuwa ameruhusiwa ni Mheshimiwa Innocent Bashungwa. Aidha, Mheshimiwa Mwenyekiti alimsihi Mheshimiwa Halima na Wabunge wengine kuketi yapata mara kumi ili Mheshimiwa Bashungwa aendelee kuchangia. Ushahidi unaonesha kuwa Mheshimiwa Mdee alikaidi maelekezo hayo na aliendelea kuzungumza.

Mheshimiwa Naibu Spika, vilevile Mheshimiwa Halima Mdee alikiuka masharti ya Kanuni za Bunge. Mheshimiwa Halima Mdee alikaidi wito wa Mwenyekiti wa kumtaka aketi na pia kwa kutamka maneno, ‘*msitutishe, msituburuze*’ ambayo si maneno yanayokubalika katika lugha ya Kibunge. Kwa

ushahidi huo, Kamati inamtia hatiani Mheshimiwa Halima Mdee kwa kosa na kusimama na kuzungumza bila kufuata utaratibu.

Mheshimiwa Naibu Spika, kuhusu suala la kusimama na kuzungumza bila kufuata utaratibu, Kamati ilimhoji Mheshimiwa Zitto Kabwe kutokana na vitendo vyake katika siku hiyo. Mheshimiwa Zitto Kabwe alieleza Kamati kuwa yeye alifuata utaratibu na hana kosa lolote hivyo, hana kosa la kujibu mbele ya Kamati. Mheshimiwa Zitto Kabwe alieleza kuwa Kamati ilikuwa inampotezea muda wake kwa kumwita na kumhoji katika jambo ambalo hahusiki nalo.

Mheshimiwa Naibu Spika, Kamati ilifanya uchambuzi wa ushahidi uliotolewa na Mheshimiwa Zitto Kabwe na kulinganisha na *Hansard* ili kujiridhisha kama alitenda au hakutenda vitendo vinavyolalamikiwa vya kuzungumza bila kufuata utaratibu na Kanuni. Katika uchambuzi huo, Kamati ilifanya rejea katika ukurasa wa 63, 64, 65 na 66 wa *Hansard*. Katika kurasa hizo mazungumzo yalikuwa kama ifuatavyo:-

“MHE. KABWE Z.R ZITTO: Hoja ya hadhi ya Bunge, Mheshimiwa Spika.

SPIKA: Naomba Waheshimiwa mkae.

MHE. KABWE Z. R. ZITTO: Mheshimiwa Spika, hoja ya hadhi ya Bunge.

SPIKA: Naomba sana mkae, naomba nichukue nafasi hii kumkaribisha Mwenyekiti, Mheshimiwa Andrew Chenge ili aendelee na ratiba iliyoko mezani. Mheshimiwa Chenge! (Makofi)

MHE. KABWE Z. R. ZITTO: Mheshimiwa Mwenyekiti, hoja ya kuahirisha mjadala, Kanuni ya 69.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Innocent Bashungwa.

MHE. INNOCENT L. BASHUNGWA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru sana kwa kunipa fursa ya...

MHE. KABWE Z. R. ZITTO: Kanuni ya 69, Mheshimiwa Mwenyekiti.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Zitto nakusihi sana, hiyo Kanuni ya haki za Bunge hailazimishi Kiti kikubali kama ilivyo, nakusihi isome vizuri. (Makofi)

MHE: KABWE Z. R. ZITTO: Kanuni ya 69, hoja ya kuahirisha mjadala Mheshimiwa Mwenyekiti.”

Mheshimiwa Naibu Spika, mahojiano hayo yanadhihirisha ni kwa kiasi gani Mheshimiwa Zitto alivyokaidi maelekezo ya Kiti. Mwenyekiti alimsihi mara kadhaa kwamba aketi lakini hakutaka kutii. Kutokana na ushahidi wa maelezo hayo, Kamati inamtia hatiani Mheshimiwa Zitto Kabwe kwa kosa la kuendelea kusimama baada ya kutakiwa na Kiti kuketi na kwa kuzungumza bila kufuata utaratibu kinyume na Kanuni za Bunge.

Mheshimiwa Naibu Spika, katika uchambuzi wake, Kamati ilipima ushahidi kuhusiana na ushahidi Mheshimiwa John Heche na Mheshimiwa Godbless Lema katika suala hili na kubaini kuwa ushahidi uliopo hauthibitishi kuhusika kwa Wabunge hawa kuzungumza bila utaratibu kwa mujibu wa Kanuni ya 60. Kutokana na sababu hiyo, Kamati haikuwaona na hatia katika kosa hili.

Mheshimiwa Naibu Spika, Kamati ilijiridhisha na kujithibitishia kuwa Mheshimiwa Tundu Lissu, Mheshimiwa Pauline Gekul walikuwa wanazungumza bila ya kupewa ruhusa na Mheshimiwa Mwenyekiti kinyume na Kanuni za Bunge. Mheshimiwa Gekul kwa mujibu wa *Hansard* katika ukurasa wa 82 na 83 alizungumza wakati Mwenyekiti ameshamruhusu Mheshimiwa Bashungwa kuzungumza jambo ambalo lilikuwa ni kuleta vurugu Bungeni.

Mheshimiwa Naibu Spika, aidha, katika ukurasa wa 83 wa *Hansard* Mheshimiwa Lissu amethibitika kuwa alizungumza bila kufuata utaratibu. Ushahidi huo upo pia katika ukurasa wa 86 wa *Hansard*. Kutokana na ushahidi wa maelezo haya, Kamati imewatia hatiani Mheshimiwa Gekul na Mheshimiwa Lissu kwa kosa la kusimama na kuzungumza kinyume na Kanuni za Bunge.

Mheshimiwa Naibu Spika, sasa naomba tujielekeze katika kufanya uchambuzi wa suala la tatu ambalo lilihusu kudharau mamlaka ya Spika kinyume na kifungu cha 24 (c) (d) na (e) cha Sheria ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge na Kanuni ya 74(1) (a) na (b) ya Kanuni za Kudumu za Bunge. Katika kufanya kazi hizi, Kamati ilitumia sheria mama ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge pamoja na Kanuni za Bunge.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa mujibu wa kifungu cha 24(c), (d) na (e) cha Sheria ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge ni kosa kwa mtu yeyote kuzuia au kuleta usumbufu katika maeneo ya Bunge wakati vikao vya Bunge au Kamati vinapokuwa vinaendelea au kufanya vitendo vya utovu wa nidhamu kwa Spika au kufanya kitendo chochote kwa makusudi, kudharau shughuli za Bunge au mtu anayeendesha shughuli hizo.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa urahisi wa rejea, naomba kunukuu kifungu hicho; kifungu hicho, kinasema:-

“24. Any person shall be guilty of an offence who-

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, samahani kidogo, muda wetu unakwenda sana, nashauri vifungu vya sheria usivinukuu kwa sababu Wabunge wameshapatiwa nakala, kwa hiyo watasoma wenyewe, wewe uendelee na kusoma hayo mengine. *(Makofi)*

MHE. KAPT. (MST) GEORGE H. MKUCHIKA – MWENYEKITI KAMATI YA HAKI, MAADILI NA MADARAKA YA BUNGE: Sawasawa. Kwa rahisi ya rejea basi hapo nukuu kifungu cha 24.

Mheshimiwa Naibu Spika, Kanuni ya 74(1) nayo inakataza Wabunge kufanya vitendo vyovyote ambavyo ni vya utovu wa nidhamu kwa Spika au mtu yeyote anayeongoza kikao. Kanuni hiyo inaeleza, nanukuu:-

“Spika anaweza kutaja jina la Mbunge kwamba amedharau mamlaka ya Spika na kisha kupeleka jina hilo kwenye Kamati ...”

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa sababu nayo ni nukuu na Waheshimiwa Wabunge wanayo niendelee. Utaratibu ndani ya Bunge upo kwenye mamlaka ya Spika ambapo yeye ndiye msimamizi wa masuala yote ndani ya Bunge. Kwa mujibu wa Kanuni, Wabunge wanapaswa kuheshimu uamuzi wa Kiti kuhusu suala lolote linalohusu utaratibu.

Mheshimiwa Naibu Spika, Kumbukumbu Rasmi za Bunge zinathibitisha kuwa Mwenyekiti alitumia muda mwingi kuwasihi Wabunge mara kadhaa kuketi ili shughuli iliyokuwa imepangwa iendelee. Katika ukurasa wa 70, 71 na 72 Mheshimiwa Mwenyekiti ameonekana akimsihi Mheshimiwa Halima Mdee kuketi hata hivyo alikaidi maelekezo ya Kiti.

Mheshimiwa Naibu Spika, Mheshimiwa Tundu Lissu ameonekana kupaza sauti na kuomba mwongozo bila utaratibu. Aidha, Mheshimiwa Tundu Lissu katika ukurasa wa 86 ameonekana akihamasisha Wabunge wengine kusimama na kuomba mwongozo.

Mheshimiwa Naibu Spika, vilevile, Mheshimiwa Ester Bulaya ametajwa na Mwenyekiti katika ukurasa wa 89 kuwa alikuwa akiongea bila kufuata utaratibu. Kwa namna hiyohiyo, Mheshimiwa Zitto Kabwe ameonekana katika kurasa za 63, 64, 65 na 66 za *Hansard*. Katika ukurasa wa 90 Mwenyekiti aliwasihi Wabunge kutulia kwa kusema:-

“Waheshimiwa Wabunge, sasa naagiza tuendelee na shughuli..”

Mheshimiwa Naibu Spika, kutokana na hali hiyo ya baadhi ya Wabunge kuzungumza bila kuruhusiwa, Mwenyekiti alizungumza ifuatavyo, hapa nanukuu:-

“Nimesimama tena kwa mara ya tatu, naomba mketi.

(Hapa Waheshimiwa Wabunge Kadhaa waliendelea kuomba mwongozo)”

Mheshimiwa Spika, mtiririko wa mazungumzo hayo katika ukurasa huo unaonesha vitendo vya kutotii maelekezo ya Kiti. Kutokana na ufafanuzi huo, Kamati imewakuta na hatia ya kudharau mamlaka ya Spika Mheshimiwa Godbless Lema, Mheshimiwa Tundu Lissu, Mheshimiwa Halima Mdee, Mheshimiwa Pauline Gekul, Mheshimiwa Ester Bulaya na Mheshimiwa Zitto Kabwe.

Mheshimiwa Naibu Spika, aidha, Mheshimiwa Godless Lema alionesha utovu wa nidhamu wa hali ya juu na dharau kubwa kwa mamlaka ya Spika kwa kuvua koti na tai ikiwa ni ishara ya kujiandaa kupigana jambo ambalo halitegemewi kufanywa na kiongozi wa hadhi ya Mbunge kama Mheshimiwa Godbless Lema. Amenukuliwa katika ukurasa wa 92 wa Kumbukumbu Rasmi za Bunge akisema maneno yafuatayo:-

“MHE. GODBLESS J. LEMA: *Mimi wataniua hapa tunagombania haki.*

(Hapa baadhi ya Waheshimiwa Wabunge waliendelea kuzungumza bila ya mpangilio)”

Mheshimiwa Naibu Spika, kauli iliyotolewa na Mheshimiwa Godbless Lema ya kuwa, hapa wataniua, tunagombania haki, ni ishara ya kutaka kugombana ndani ya Bunge kitu ambacho hakiruhusiwi na ni utovu wa nidhamu wa hali ya juu kwa mamlaka ya Spika na hakipaswi kuvumiliwa kwa vyovyote vile na Bunge letu Tukufu na Watanzania kwa ujumla.

Mheshimiwa Naibu Spika, baada ya kuhitimisha kufanya uchambuzi wa shahidi mmoja baada ya mwingine, sasa naomba kujielekeza katika suala moja muhimu sana ambalo ulielekeza Kamati ilifanyie kazi. Katika maelekezo yako, uliitaka Kamati kufanya uchunguzi wa mwenendo mzima wa Kambi ya Upinzani.

Mheshimiwa Naibu Spika, tukio la tarehe 27 Januari, 2016 lilileta fedheha kubwa katika Bunge letu Tukufu kwa wananchi wanaofuatilia shughuli zinazofanywa na wawakilishi hao na Taifa. Miongoni mwa mila na desturi zilizojengeka katika Taifa letu ni pamoja na kujadiliana kwa hoja bila kujali tofauti zetu tulizonazo za kiitikadi, dini, umri au rangi. Muasisi wa Taifa letu, Baba

wa Taifa, Mwalimu Julius Kambarage Nyerere alitufundisha kujenga hoja na siyo kupiga kelele (*argue don't shout*).

Mheshimiwa Naibu Spika, kifupi ni kwamba Kamati yangu imewatia hatiani Wabunge wote wa upande wa Upinzani kwa sababu baada ya kutolewa amri ya wale watu wanne kutolewa wote walisimama wakafanya kazi ya kuwatoa nje kuwa ngumu ikalazimika askari wengi kuingia humu ndani. Sisi baada ya kuwatia hatiani tumependekeza kwamba wapewe onyo na mtu yeyote baada ya hapo atakayefanya kosa litahesabika kwamba ni kosa lake la pili.

Mheshimiwa Naibu Spika, naomba nimalizie kwa maoni na mapendekezo ambayo Kamati yangu imeyafanya kwa minajili ya kuboresha nidhamu katika jengo hili. Pamoja na kushughulikia suala la baadhi ya Wabunge waliohusika, Kamati imebaini masuala mbalimbali ambayo yanapaswa kufanyiwa kazi na Bunge lako Tukufu ili kuhakikisha kuwa utaratibu bora wa utekelezaji wa majukumu ya Bunge unazingatiwa.

(a) Kwa kuwa tangu kuanza kwa Bunge la Kumi na Moja imejengeka tabia ya kuzomeazomea wakati shughuli za Bunge zinapokuwa zinaendelea Bungeni na tabia hiyo imeelekea kuwa ya kawaida na kwa kuwa zaidi ya asilimia 70 ya Wabunge wa Bunge la Kumi na Moja wapya, Kamati inapendekeza Bunge liandae mafunzo ya kutosha kwa Wabunge wote kuhusu matumizi na uzingatiji Kanuni za Kudumu za Bunge na hasa Kanuni za Majadiliano ndani ya Bunge. (*Makofi*)

(b) Kwa kuwa imekuwa tabia ya kila siku kuomba mwongozo kwa kutumia Kanuni ya 68(7), Kamati inapendekeza Bunge liangalie matumizi sahihi ya neno 'Mwongozo wa Spika'. Kamati imebaini kwamba mwongozo wa Spika unatumika vibaya, imekuwa ni mahali pa mtu kusema lolote analotaka kulisema ingawa halihusiana na mwongozo kwa maana hiyo.

(c) Kwa kuwa katika siku za hivi karibuni tumeshuhudia kuwepo kwa changamoto ya mienendo ya baadhi ya Wabunge ndani na nje ya Bunge ambayo imekuwa hairidhishi, Kamati inaona upo umuhimu mkubwa kwa Bunge kutunga Kanuni za Maadili kwa Wabunge wote kama kifungu cha 12A cha Sheria ya Kinga, Haki na Madaraka ya Bunge kinavyoelekeza ili kuweza kudhibiti nidhamu kwa Wabunge kwa lengo la kuhakikisha kuwa heshima na hadhi ya Bunge inadumishwa.

(d) Kwa kuwa baadhi ya Waheshimiwa Wabunge hawazingatii Kanuni wanapokuwa Bungeni hivyo kuifanya kazi ya Kiti kuwa ngumu na kwa kuwa Bunge ni chombo cha uwakilishi wa wananchi kwa mujibu wa Ibara ya 62 na

63, hivyo basi, Kamati inatoa rai kwa Wabunge wote kushirikiana kuheshimu Kiti pamoja na Kanuni tulizojiwekea ili kulinda hadhi na heshima ya Bunge. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, mwisho, napenda kukushukuru tena kwa kunipa nafasi ya kuwasilisha, tunashukuru Ofisi ya Katibu wa Bunge kwa ushirikiano tuliopewa, tumewashukuru pia Wajumbe wote wa Kamati na kwa sababu ya ku-save muda hatuna sababu ya kutaja majina, naomba tu majina hayo yaingie katika *Hansard* kwamba ndiyo waliyoifanya kazi hii.

Mheshimiwa Naibu Spika, naomba kutoa hoja. (Makofi)

WABUNGE FULANI: Maazimio.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, maazimio.

MHE. KAPT. (MST) GEORGE H. MKUCHIKA – MWENYEKITI KAMATI YA HAKI, MAADILI NA MADARAKA YA BUNGE: Mheshimiwa Naibu Spika, nilikuwa nasubiri ruhusa yako nisome maazimio ya Bunge.

NAIBU SPIKA: Soma tafadhali Mwenyekiti.

MHE. KAPT. (MST) GEORGE H. MKUCHIKA – MWENYEKITI KAMATI YA HAKI, MAADILI NA MADARAKA YA BUNGE: Mheshimiwa Naibu Spika, Azimio la Bunge kuhusu adhabu kwa Wabunge waliofanya vurugu Bungeni na kudharau mamlaka ya Spika katika Kikao cha Pili cha Mkutano wa Pili wa Bunge tarehe 27 Januari, 2016, imetolewa chini ya kifungu hicho mmeona hapo.

KWA KUWA, Bunge letu linaongozwa kwa mujibu wa Sheria na Kanuni za Kudumu za Bunge ambazo tulizitunga sisi wenyewe kwa ajili ya kutuongoza katika kutekeleza shughuli za Bunge.

NA KWA KUWA, Sheria na Kanuni hizo zimeweka masharti kuhusu utaratibu unaotakiwa kufuatwa katika majadiliano Bungeni na kwamba katika majadiliano hayo, Wabunge wanapaswa kuheshimu na kutii mamlaka ya Spika.

NA KWA KUWA, siku ya tarehe 27 Januari, 2016 baadhi ya Wabunge wa Kambi ya Upinzani Bungeni walifanya vurugu na kudharau mamlaka ya Spika.

NA KWA KUWA, Mheshimiwa Spika alipeleka suala la baadhi ya Wabunge hao kufanya vurugu na kudharau mamlaka ya Spika kwenye Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge kwa kuwataja majina Wabunge wafuatao:-

- i) Mhe. Godbless J. Lema;
- ii) Mhe. Pauline Gekul;

- iii) Mhe. Ester A. Bulaya; na
- iv) Mhe. Tundu Antiphas Mughwai Lissu.

NA KWA KUWA, pia Spika aliwasilisha majina mengine matatu siku ya tarehe 10 Machi, 2016 ili Kamati iweze kufanya uchunguzi kuhusu ushiriki wao katika vurugu zilizotokea siku tajwa hapo juu. Majina ya Wabunge yaliyoongezwa ni:-

- (i) Mhe. Kabwe Zuberi Ruyagwa Zitto;
- (ii) Mhe. John W. Heche; na
- (iii) Mhe. Halima James Mdee.

NA KWA KUWA, Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge ilika kati ya tarehe 7 Machi, 2016 hadi tarehe 12 Machi, 2016 Jijini Dar es Salaam kabla ya kuahirishwa kwa muda kutokana na Wajumbe wa Kamati hii kuwa Wajumbe wa Kamati za Kisekta ambapo Wajumbe walitakiwa kuhudhuria vikao vya Kamati. Kamati ilirejea tena tarehe 16 Mei, 2016 hadi tarehe 29 Mei, 2016 na kufanya uchunguzi wa shauri hili. Kamati iliweza kubaini kuwa, Wabunge wafuatao wamevunja masharti ya vifungu vingi, vimetajwa hapo, vya Sheria na Kanuni zetu, kusimama na kuendelea kuomba mwongozo kwa jambo ambalo limekwishatolewa uamuzi, kuzungumza bila kufuata utaratibu na kudharau Mamlaka ya Spika.

- (i) Mhe. Tundu Lissu;
- (ii) Mhe. Halima Mdee;
- (iii) Mhe. Pauline Gekul; na
- (iv) Mhe. Ester Bulaya.

NA KWA KUWA, Mheshimiwa Kabwe Zuberi Ruyagwa Zitto, alivunja masharti ya kifungu cha 24(c),(d) na (e) cha Sheria ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge kwa kusimama na kuzungumza bila kufuata utaratibu na kudharau mamlaka ya Spika.

NA KWA KUWA, Mheshimiwa Godbless Lema alivunja masharti ya kifungu tulichoandika hapo pamoja na Kanuni ya Kudumu za Bunge kudharau mamlaka ya Spika.

NA KWA KUWA, Mheshimiwa John Heche alivunja Kanuni ya 72(1) na 68(10) ya Kanuni za Bunge kwa kuendelea kusimama na kuomba mwongozo kwa jambo ambalo lilikwishatolewa mwongozo.

NA KWA KUWA, vitendo hivyo visivyo na tija, vilivuruga shughuli za Bunge zilizokuwa zikiendelea na kuathiri heshima ya Bunge mbele ya Umma wa Watanzania jambo ambalo halipaswi kuvumiliwa.

HIVYO BASI, Bunge linaazimia kwamba:

- (a) Wabunge wafuatao:-
  - (i) Mhe. Ester A. Bulaya; na
  - (ii) Mhe. Tundu A. Mughwai Lissu(Mb)

wasihudhurie vikao vyote vya Mkutano wa Tatu wa Bunge la Kumi na Moja vilivyobaki kuanzia tarehe 30 Mei, 2016 pamoja na vikao vyote vya Mkutano wa Nne wa Bunge la Kumi na Moja kwa kuwa walipatikana na makosa ya ukiukwaji wa Kanuni na kuonyesha dharau kubwa kwa mamlaka ya Spika na pia walihusika kwa kiasi kikubwa kuchochea vurugu zilizotokea siku ya tarehe 27 Januari, 2016. *(Makofi)*

Aidha, Bunge linaazimia kuwa:

- (b) Wabunge wafuatao:-
  - i) Mhe. Pauline Gekul;
  - ii) Mhe. Godbless Lema;
  - iii) Mhe. Kabwe Zuberi Ruyagwa Zitto; na
  - iv) Mhe. Halima James Mdee.

wasihudhurie vikao vyote vya Mkutano wa Tatu wa Bunge la Kumi na Moja vilivyosalia kuanzia tarehe 30 Mei, 2016 kwa kuwa walifanya vitendo ambavyo ni vya utovu wa nidhamu na dharau kubwa kwa mamlaka ya Spika. Vitendo hivyo na vurugu vilivyofanywa vilisababisha kuvurugika kwa shughuli za Bunge.

Vilevile Bunge linaazimia kuwa:

- (c) Mhe. John W. Heche

Asihudhurie vikao kumi mfululizo vya Mkutano wa Tatu wa Bunge la Kumi la Moja kuanzia tarehe 30 Mei, 2016.

Adhabu hiyo kwa Mheshimiwa Heche imezingatia kwamba alipatikana na kosa moja na pia kwa kuwa alitoa ushirikiano kwa Kamati kwa kutii wito wa Kamati kufika na alijibu maswali yote kama alivyoulizwa pamoja na kuheshimu vikao vya Kamati na Mwenyekiti aliyeongoza vikao hivyo. *(Makofi)*

KWA HIYO BASI, kwa mujibu wa kifungu cha 30A(1) cha Sheria ya Haki, Kinga, Madaraka ya Bunge na Kanuni za Bunge, Bunge hili la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania linalokutana katika Mkutano wa Tatu linapokea na

kukubali adhabu iliyopendekezwa na Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge kwa Wabunge waliofanya vurugu siku ya tarehe 27 Januari, 2016 na linaazimia kupitisha mapendekezo ya adhabu kwa Wabunge husika.

Mheshimiwa Naibu Spika, naomba kuwasilisha na naomba kutoa hoja. Naomba taarifa yangu hii yote kuna maeneo nimeruka iingie kwenye *Hansard* kama tulivyoandika. *(Makofi)*

MHE. ALMAS A. MAIGE: Mheshimiwa Naibu Spika, naafiki.

(Hoja ilitolewa iamuliwe)

NAIBU SPIKA: Ahsante.

**TAARIFA YA KAMATI YA HAKI, MAADILI NA MADARAKA YA BUNGE KUHUSU
UCHUNGUZI WA VITENDO VYA BAADHI YA WABUNGE KUFANYA VURUGU
BUNGENI NA KUDHARAU MAMLAKA YA SPIKA TAREHE 27 JANUARI, 2016**

1.0 UTANGULIZI

1.1 **Mheshimiwa Spika**, kwa mujibu wa Kanuni ya 4 fasili (2) na (3) ya Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016 naomba kuwasilisha Mbele ya Bunge lako Tukufu Taarifa ya Kamati baadhi ya Wabunge kufanya vurugu Bungeni na kudharau Mamlaka ya Spika siku ya tarehe 27 Januari, 2016 katika Mkutano wa Pili wa Bunge.

1.2 **Mheshimiwa Spika**, awali ya yote napenda kukushukuru wewe binafsi kwa weledi, busara na hekima unazozitumia katika kuliongoza Bunge letu kwa ufanisi mkubwa. Kama tujuavyo Bunge la Kumi na Moja lina changamoto nyingi kutokana na ukweli kwamba, karibu asilimia sabini ya Wabunge wa Bunge letu inaundwa na Wabunge wapya kabisa kwa maana ya uzoefu wa masuala ya kibunge na pia kuwepo kwa wabunge wengi ambao ni vijana.

1.3 **Mheshimiwa Spika**, aidha, napenda kumshukuru Naibu Spika wa Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa ujasiri na umahiri alionao katika kumsaidia Spika kuliongoza Bunge letu.

1.4 **Mheshimiwa Spika**, mnamo tarehe 31 Januari, 2016 kwa mamlaka uliyonayo chini ya Fasili ya 4(1) (a) na (b) ya Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016, uliagiza Kamati yangu kushughulikia suala la vitendo vya baadhi ya wabunge waliodaiwa kufanya vurugu Bungeni na kudharau Mamlaka ya Spika siku ya tarehe 27 Januari, 2016. Katika maelekezo hayo, ulitaka Kamati yangu kufanya uchunguzi ili kubaini kama

wabunge wafuatao walihusika katika kufanya vurugu Bungeni katika tarehe tajwa.

- (i) Mhe.Tundu A. Lissu, (Mb);
- (ii) Mhe.God bless J. Lema, (Mb);
- (iii) Mhe.Pauline Gekul, (Mb);na
- (iv) Mhe.Ester A. Bulaya, (Mb).

1.5 **Mheshimiwa Spika**, baada ya maelekezo hayo, Ofisi ya Bunge iliandaa Hati ya Wito (*Summons*) na kumkabidhi kila Shahidi (Mbunge) ili afike mbele ya Kamati kujibu tuhuma zinazomkabili.

1.6 **Mheshimiwa Spika**, hati hiyo ya Wito ilimtaka kila shahidi kutoa maelezo, kwanini asichukuliwe hatua kwa kukiuka Kanuni zifuatazo; Kanuni ya 72(1), 68(10), 60(2), 74(1) (a) na (b) ambazo zinakataza Wabunge kufanya kitendo chochote kinachoashiria dharau kwa Mamlaka ya Spika.

1.7 **Mheshimiwa Spika**, Kamati ilikutana rasmi kuanzia tarehe 7 Machi, 2016 hadi tarehe 12 Machi, 2016 na ilianza kushughulikia suala hilo.

1.8 **Mheshimiwa Spika**, wakati Kamati ilipokuwa ikiendelea na Kazi siku ya tarehe 10 Machi, 2016 uliielekeza Kamati kufanya uchunguzi kwa mashahidi wengine watatu ambao ni wafuatao;

- (i) Mhe.Zitto Zuberi Ruyagwa Kabwe,(Mb);
- (ii) Mhe.John Heche,(Mb);na
- (iii) Mhe.Halima J.Mdee, (Mb).

Aidha, katika maelekezo hayo, uliagiza Kamati kufanya uchunguzi wa mwenendo mzima wa Kambi Rasmi ya Upinzani kuhusiana na tukio la vurugu zilizotokea Bungeni tarehe 27 Januari, 2016.

1.9 **Mheshimiwa Spika**, mashahidi hao pia walipatiwa Hati za Wito zilizowataka kufika mbele ya Kamati na kutoa maelezo kuhusiana na tukio la vurugu zilizotokea siku ya tarehe 27 Januari, 2016.

2.0 CHIMBUKO LA SHAURI

2.1 **Mheshimiwa Spika**, mnamo tarehe 27 Januari, 2016, katika Bunge la Kumi na Moja, Mkutano wa Pili, katika kikao cha asubuhi, Waziri wa Habari, Utamaduni, Sanaa na Michezo kupitia Kanuni ya 49 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016 alitoa kauli kuhusu Uamuzi wa Shirika la Utangazaji la Taifa (TBC) kusitisha kurusha matangazo ya moja kwa moja na badala yake

alieleza kuwa vipindi hivyo vitaoneshwa katika kipindi Maalumu kinachoitwa “Leo Katika Bunge”.

2.2 **Mheshimiwa Spika**, baada ya Waziri wa Habari kutoa Kauli ya Serikali Bungeni, Mhe. Zitto Zuberi Ruyagwa Kabwe (Mb), alitoa hoja ya kuahirisha mjadala kupitia Kanuni ya 69 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016. Katika kujenga hoja yake Mheshimiwa Zitto (Mb) alimtaka Mwenyekiti kusitisha Mjadala wa kujadili hotuba ya Rais ya kulifungua Bunge ili kujadili kauli ya Mhe. Waziri kwa kuwa kusitisha matangazo ya moja kwa moja ya TBC ni kuwazuia wananchi kufuatilia hoja za wabunge na kuwanyima wananchi haki ya kupata taarifa.

2.3 **Mheshimiwa Spika**, kufuatia hoja iliyowasilishwa na Mhe. Zitto Kabwe (Mb), Mhe. Andrew J. Chenge (Mb), Mwenyekiti alitoa mwongozo wake kuhusiana na hoja iliyotolewa ya kuahirisha Bunge kama ifuatavyo nanukuu:¹

“Mwenyekiti: Waheshimiwa Wabunge, nimemsikiliza kwa makini Mheshimiwa Zitto Kabwe (Mb) kwa hoja yake ambayo msingi wake unaanzia Kanuni ya 49 ambayo inahusu kauli za Mawaziri. Kauli za Mawaziri kwa mujibu wa Kanuni hizi na kwa mujibu wa mazoea yetu hazijadiliwi Bungeni. (Makofi)

Hata hivyo, hilo halizuii Mbunge kuleta hoja substantive kupitia kwa Katibu kwa taratibu ambazo zimewekwa. Uamuzi wangu, kama Mheshimiwa Zitto Kabwe bado unaona umuhimu wa hoja hiyo kuendelezwa, nakushauri tu uzingatie hilo, ulete hoja hiyo kwa taratibu zilizopo. Kwa maana hiyo sasa, nachukua uamuzi kwamba kuahirisha mjadala ulio mbele yetu wa Hotuba ya Rais hautakuwa uendeshaji bora wa shughuli za Bunge.(Makofi)

Naagiza meza tuendeleee. Mheshimiwa Bashungwa!” Mwisho wa kunukuu.

2.4 **Mheshimiwa Spika**, Mhe. Andrew J. Chenge (MB.) alitoa Mwongozo kuwa, kwa kuzingatia misingi bora ya utaratibu wa uendeshaji wa Bunge, hakuona kama ingekuwa busara kuahirisha mjadala wa Hotuba ya Mheshimiwa Rais ya kulifungua Bunge, badala yake alimshauri Mheshimiwa Zitto Kabwe (Mb) kufuata utaratibu mwingine wa kikanuni wa kuwasilisha hoja mahsusi kuhusu haki ya wananchi kupata habari za vikao vya Bunge kupitia Shirika la Utangazaji la Taifa (TBC). Hivyo, Mwenyekiti aliamuru Bunge liendeleee na shughuli kama zilivyopangwa.

2.5 **Mheshimiwa Spika**, baada ya mwongozo huo baadhi ya Wabunge waliendelea kusimama na kuomba Mwongozo wa Mwenyekiti katika jambo ambalo lilikwisha amuliwa kutokana na hoja ya Mhe. Zitto kabwe (Mb). Wabunge hao waliendelea kuwasha vipaza sauti na kuzungumza bila utaratibu

jambo lililopelekea Mwenyekiti kuahirisha kikao cha asubuhi ili kutoa nafasi kwa Kamati ya Uongozi kushauri namna ya kushughulikia suala husika.

2.6 Mheshimiwa Spika, mashauriano na Kamati ya Uongozi yalimwezesha Mwenyekiti kuwasilisha taarifa kwamba, Kamati ya Uongozi ilikubaliana na Mwongozo wa Mwenyekiti kwamba, kuahirisha kujadili Hotuba ya Rais haikuwa namna Bora ya Uendeshaji wa Shughuli za Bunge. Hata baada ya kutoa maelekezo hayo, bado baadhi ya wabunge waliendelea kusimama, kuomba mwongozo na kuongea bila kufuata taratibu za kikanuni. Jambo hili lilisababisha shughuli za Bunge zilizokuwa zimepangwa kwa siku hiyo kushindwa kuendelea kutokana na vurugu zilizokuwa zikiendelea.

2.7 Mheshimiwa Spika, katika kudhibiti fujo hizo, Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kutumia mamlaka yake chini ya Kanuni ya 74 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, aliwataja (*Naming*) baadhi ya Wabunge kuwa ndio walikuwa vinara wa kufanya vurugu na aliwataka watoke nje ya ukumbi wa Bunge. Wabunge waliotajwa ni Mhe. Godbless Lema, (Mb) Mhe. Tundu Lissu, (Mb) Mhe. Ester Bulaya (Mb) na Mhe. Pauline Gekul (Mb).

2.8 Mheshimiwa Spika, Hata baada ya kuwataka Wabunge hao watoke nje, walikaidi na vurugu ziliendelea hivyo, Mwenyekiti alilazimika kutumia Mamlaka yake chini ya Kanuni ya 76 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016 kuahirisha kwa Muda Shughuli za Bunge kwa nia ya kudhibiti fujo. Aliamuru Mpambe wa Bunge (*Sergeant-at arms*) kuwatoa ukumbini wabunge waliokuwa wametajwa.

2.9 Mheshimiwa Spika, Kutokana na Wabunge waliotajwa kukaidi maelekezo ya Kiti, Mhe. Mwenyekiti aliagiza askari wengine wa Bunge kuingia ukumbini ili kudhibiti fujo zilizokuwa zikiendelea. Hata hivyo, baada ya kuona Kambi ya Upinzani ilikuwa inahusika katika kufanya fujo, Mwenyekiti aliamuru Wabunge wote wa upande wa Kambi ya Upinzani kutolewa nje ya ukumbi wa Bunge.

3.0 UCHAMBUZI WA HOJA ZILIZOIBULIWA NA KAMATI KUHUSU FUJO/VURUGU ZILIZOTOKEA BUNGENI SIKU YA TAREHE 27 JANUARI, 2016

3.1 Mheshimiwa Spika, Katika Waraka wako ulioelekeza shauri hili kwa Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge ulirejea Fasili ya 4(1) (a) na (b) ya Nyongea ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari 2016. Kwa urahisi wa rejea nanukuu Fasili ya Kanuni hiyo:

4 (1) Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge itatekeleza majukumu yafatayo:-

(a) Kuchunguza na kutoa mapendekezo kuhusu masuala yote ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge yatakatayopelekwa na Spika;

(b) Kushughulikia mambo yanayohusu maadili ya Wabunge yatakatayopelekwa na Spika.

3.2 **Mheshimiwa Spika**, kwa mujibu wa Hati za Wito zilizotolewa kwa mashahidi kama ilivyoelezwa awali mashahidi wanne ambao ni Mhe. Godbless Lema (Mb), Mhe. Tundu Lissu (Mb), Mhe. Pauline Gekul (Mb), na Mhe. Ester Bulaya (Mb) walitakiwa kufika mbele ya Kamati siku ya tarehe 9 Machi, 2016 katika Ukumbi Na. 203 (Pius Msekwa) katika Ofisi Ndogo za Bunge Dar es salaam ili kujibu tuhuma zilizowakabili ambazo ni:-

(i) Kusimama na kuomba mwongozo kuhusiana na jambo ambalo limekwishatolewa uamuzi kinyume na Kanuni ya 72(1), na 68(10) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari 2016;

(ii) Kusimama na kuzungumza bila kufuata utaratibu kinyume na Kanuni ya 60(2) na (12) ya Kanuni za Bunge, Jambo ambalo lilileta fujo na kuvuruga shughuli za Bunge;

(iii) Kudharau mamlaka ya Spika kinyume na Kifungu cha 24 (c) (d) na (e) cha Sheria ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge na Kanuni ya 74(1) (a) na (b) ya Kanuni za Kudumu za Bunge.

3.3 **Mheshimiwa Spika**, kati ya mashahidi hao wanne, mashahidi watatu ambao ni Mhe. Lema (Mb), Mhe. Lissu (Mb) na Mhe. Pauline Gekul (Mb) waliitikia wito na walifika mbele ya Kamati siku ya Jumatano tarehe 9 Machi, 2016 kama walivyotakiwa.

3.4 **Mheshimiwa Spika**, Mhe. Ester Bulaya (Mb) hakufika mbele ya Kamati na hapakuwa na sababu yoyote iliyofikishwa katika Kamati kuhusu kutofika kwake. Kwa Mujibu wa kifungu cha 15 cha Sheria ya Kinga, Haki na Madaraka ya Bunge, Kamati ilimwandikia Spika kumjulisha kuhusu kutofika kwa Mhe. Ester Bulaya (Mb). Kwa kuwa ilithibitika kwamba Shahidi huyo alipokea hati ya Wito na kwamba hakufika mbele ya Kamati bila kutoa sababu zozote. Baada ya Kamati kumwandikia Spika, Mhe. Spika aliridhika kuwa Shahidi amekaidi wito wa Kamati, hivyo alitoa Hati ya Kukamatwa kwake (*Warrant of Arrest*). Hati hiyo ilikabidhiwa kwa IGP ambaye alimkamata Mhe. Esther Bulaya (Mb) katika Hotel ya Crest, Jijini Mwanza. Mh. Ester alifikishwa mbele ya Kamati Dar es salaam siku ya tarehe 11 Machi, 2016.

3.5 **Mheshimiwa Spika**, Kamati ilipomhoji Mhe. Bulaya kwanini hakufika mbele ya Kamati alieleza kuwa alikuwa anaumwa na kwamba kwake yeye

suala la afya yake lilikuwa muhimu zaidi kuliko kuhudhuria mbele ya Kamati. Kamati ilipomdadisi zaidi alieleza kuwa alikuwa Mwanza Kuhudhuria Mkutano wa Kamati Kuu ya Chadema kama mjumbe mwalikwa. Baada ya kupata maelezo hayo, Kamati ilisikitishwa na kitendo cha Mheshimiwa Bulaya kudharau wito wa Kamati.

3.6 **Mheshimiwa Spika**, Katika kutafakari jambo hili, Kamati iliainisha hoja za msingi ambazo zilihitaji kupata majibu ya Kamati ambazo ni:-

a) Iwapo ulikuwepo mwongozo wowote uliotolewa na Mwenyekiti wa Bunge baada ya Mhe. Zitto Kabwe kutoa Hoja ya kuomba kuahirishwa kwa Bunge kupitia Kanuni ya 69 ya Kanuni za Kudumu za Bunge Toleo la Januari, 2016? Jibu kama ni ndiyo je, Mashahidi waliofikishwa mbele ya Kamati walizingatia mwongozo huo?

b) Je, Mashahidi waliofikishwa mbele ya Kamati walisimama na kuzungumza bungeni bila kufuata utaratibu uliowekwa chini ya Kanuni ya 60(2) na (12)?

Je, Mashahidi waliofikishwa mbele ya Kamati walitamka maneno yoyote au kufanya vitendo vyovyote vya kudharau mamlaka ya Spika katika siku inayolalamikiwa?

3.7 **Mheshimiwa Spika**, katika kujibu hoja zilizoibuliwa na Kamati, Kamati imejielekeza kupata majibu ya hoja moja baada ya nyingine kama ifuatavyo:-

(a) Iwapo ulikuwepo mwongozo wowote uliotolewa na Mwenyekiti wa Bunge baada ya Mhe. Zitto Kabwe kutoa Hoja ya kuomba kuahirishwa kwa Bunge kupitia Kanuni ya 69 ya Kanuni za Kudumu za Bunge Toleo la Januari, 2016? Jibu kama ni ndiyo je, Mashahidi waliofikishwa mbele ya Kamati walizingatia mwongozo huo?

3.8 **Mheshimiwa Spika**, Kwa mujibu wa Kanuni ya 68(7) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Mwongozo wa Spika ni ufafanuzi ambao Kiti kinautoa kuhusu jambo linaloruhusiwa au kutoruhusiwa Bungeni na ambalo limetokea mapema bungeni.

3.9 **Mheshimiwa Spika**, Kanuni ya 68(7) inaeleza, Nanukuu:

"Hali kadhalika, Mbunge anaweza kusimama wakati wowote ambapo hakuna Mbunge Mwingine anayesema na kuomba "mwongozo wa Spika" kuhusu jambo ambalo limetokea Bungeni mapema, ili Spika atoe ufafanuzi kama jambo hilo linaruhusiwa au haliruhusiwi kwa mujibu wa Kanuni na taratibu za Bunge na majibu ya Spika yatatolewa papo hapo au baadaye kadri atakavyoona inafaa"

3.10 **Mheshimiwa Spika**, siku ya tarehe 27 Januari, 2016 Mheshimiwa Zitto Kabwe alitoa hoja ya Kuahirisha kujadili Hotuba ya Rais ya Kulifungua Bunge na badala yake alitaka Bunge lijadili kauli ya Serikali iliyokuwa imetolewa na Mhe. Nape Mosses Nnauye (Mb), Waziri wa Habari, Utamaduni, Sanaa na Michezo ya kusitisha Utangazaji wa moja kwa moja wa Matangazo ya Bunge uliokuwa ukifanywa na Shirika la Utangazaji la Taifa (TBC). Mhe. Zitto alitoa hoja ifuatayo:-

“Mheshimiwa Mwenyekiti², kifungu cha (2) nakisoma kwa niaba yako, maana yake ulitakiwa ukisome wewe:” Kama Spika atakuwa na maoni kwamba kuwasilishwa kwa kwa hoja hiyo, ni kinyume cha uendeshaji bora wa shughuli za bunge, atakataa kuitoa ili iamuliwe. Vinginevyo papo hapo atawahoji wabunge juu ya hoja hiyo kadri atakavyoona inafaa”

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba sasa nitoe hoja yangu kwa nini naomba Bunge lako Tukufu, liahirishe mjadala wa Hotuba ya Rais mpaka hapo baadaye baada ya hoja ninayotoa. Muda mfupi uliopita, Waziri wa Habari ametoa kauli ya Serikali ambayo inawanyima haki wananchi ya kufuatilia shughuli za baraza lao la uwakilishi, Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Televisheni ya Taifa (TBC) ni televisheni inayoendeshwa na fedha za Umma zinazopitishwa na Bunge. Walipakodi ndio wanaoendesha TBC. TBC si televisheni ya biashara, inafanya biashara kwa sababu tu serikali imeshindwa kutoa mafungu yanayotosha ya kuendesha shughuli zake. TBC haiwezi kwa namna yoyote ile kuwanyima haki wananchi ya kufuatilia wawakilishi wao wanazungumza nini na wanafanya nini. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, ndio maana kwa muda mrefu sasa kumekuwa na shughuli za Bunge zikioneshwa na Televisheni ya Taifa moja kwa moja. Kuendelea kujadili Hotuba ya Rais ambayo yeye wakati anahutubia ilioneshwa moja kwa moja. Kuwazuia Wananchi kufuatilia hoja za Wabunge kwa Hotuba ambayo Rais alipokuwa anahutubia ilikuwa moja kwa moja, ni kunyima haki za wananchi kupata taarifa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakuomba Bunge lisitishwe mjadala wa Hotuba ya Rais ambayo yeye alioneshwa moja kwa moja, lakini mhimili wa Bunge unapojadili isioneshwe moja kwa moja, ili wabunge wajadili na watoe maazimio ambayo yatapelekea Serikali kuliachia Shirika la TBC lioneshwe shughuli za Bunge moja kwa moja kwa mujibu inavyostahili.

Mheshimiwa Mwenyekiti naomba kutoa hoja. (Makofi)”

3.11 **Mheshimiwa Spika**, kwa mujibu wa Kanuni ya 69(2)³ baada ya Hoja ya kusitisha mjadala, Spika au Mwenyekiti wa Bunge anayeongoza kikao kwa siku husika akiwa na maoni kwamba kuwasilishwa kwa hoja hiyo ni kinyume cha uendeshaji bora wa shughuli za Bunge atakataa kuitoa hoja hiyo iamuliwe, vinginevyo, papo hapo atawahoji wabunge juu ya hoja hiyo kadri atakavyoona inafaa.

3.12 **Mheshimiwa Spika**, Mwenyekiti aliyekuwa anaongoza kikao siku ya tarehe 27 Januari, 2016 alilikataa hoja ya Mh. Zitto Kabwe na aliona kuwa, kuruhusu hoja yake ingekuwa ni kwenda kinyume cha uendeshaji bora wa shughuli za Bunge. Mwenyekiti alimshauri Mheshimiwa Zitto Kabwe kama bado alikuwa anaona hoja yake ilikuwa inafaa kujadiliwa na Bunge, awasilishe hoja yake kwa Katibu wa Bunge. Uamuzi wa Spika kuhusu Hoja ya Mheshimiwa Zitto Kabwe(Mb) ni ifuatayo:

Mwenyekiti⁴, *Waheshimiwa Wabunge, nimemsikiliza kwa makini Mheshimiwa Zitto Kabwe kwa hoja yake ambayo msingi wake unaanzia kanuni ya 49 ambayo inahusu kauli za Mawaziri. Kauli za Mawaziri kwa mujibu wa Kanuni hizi na kwa mujibu wa mazoea yetu hazijadiliwi Bungeni. (Makofi)Hata hivyo, hilo halizuii Mbunge kuleta hoja substantive kupitia kwa Katibu kwa taratibu ambazo zimewekwa.*

Uamuzi wangu, kama Mheshimiwa Zitto Kabwe bado unaona umuhimu wa hoja hiyo kuendelezwa, nakushauri tu uzingatie hilo, ulete hoja hiyo kwa taratibu zilizopo. Kwa maana hiyo sasa, nachukua uamuzi kwamba kuahirisha mjadala ulio mbele yetu wa Hotuba ya Rais hautakuwa uendeshaji bora wa shughuli za Bunge. (Makofi)

3.13 **Mheshimiwa Spika**, Kanuni ya 5 ya Kanuni za Kudumu za Bunge⁵ inampa Mamlaka Spika ya kusimamia masuala yote yanayohusu utaratibu wa uendeshaji wa shughuli za Bunge na kwamba yeye ndiye mwenye mamlaka ya kutilia nguvu kanuni zote za Bunge. Kwa Mujibu wa Kanuni ya 68(10) na 72(1) ya Kanuni za Bunge⁶ uamuzi wa Spika kuhusu utaratibu wa uendeshaji wa shughuli za Bunge ni wa mwisho na haupaswi kuhojiwa isipokuwa kwa utaratibu uliowekwa kupitia Kanuni ya 5(4). Kanuni ya 68(10) na 72(1) zinaeleza ifuatavyo:

“Kanuni ya 68(10) Uamuzi wa Spika kuhusu suala lolote la utaratibu utakuwa ni wa mwisho.”

---

³Toleo la Januari, 2016

⁴ Kumbukumbu Rasmi za Bunge za Tarehe 27 Januari, 2016 Uk wa 70

⁵ Toleo la Januari, 2016

⁶ Toleo la Januari, 2016

Kanuni ya 72(1) Spika atakuwa na wajibu wa kuhakikisha kuwa, utaratibu bora unafuatwa bungeni, na uamuzi wa Spika kuhusu jambo lolote la utaratibu utakuwa ni wa mwisho”

3.14 **Mheshimiwa Spika**, Mwandishi maarufu wa masuala ya Bunge Eskine May⁷ anaeleza katika kitabu chake kuwa Maamuzi ya Maspika ni chanzo kimojawapo cha utaratibu unaopaswa kuzingatiwa katika uendeshaji wa Bunge. Maamuzi ya Spika ndani ya Bunge au Mwenyekiti wakati wa Kamati ya Bunge zima huwa na nguvu ya kisheria na hadhi sawa na maamuzi ya kimahakama na hupasa kuzingatia mifumo ya ulinganishi wa maamuzi yaliyopata kutolewa siku za awali. Utaratibu huu hupasa kwenda sambamba uzingatiaji wa Sheria na Kanuni za Bunge.

3.15 Mwandishi Eskine anaeleza ifuatavyo:

“The third source of procedure in the House is to be found in the rulings from the chair. Recurring to the previously mentioned analogy with the general law, if ancient usage correspondes to the Common Law and Standing Orders to the Statute Law, the rulings of the Speaker in the House, and of the Chairman in the Committee of the Whole House, afford an obvious parallel to the decisions of Judges in the Courts.

3.16 **Mheshimiwa Spika**, Katika utaratibu wa uendeshaji wa vikao vya Bunge katika mabunge yote Duniani, Uamuzi wa Spika au Mwenyekiti kuhusu masuala yote ya utaratibu huwa ni wa mwisho. Ifuatayo ni Mifano michache ya Kanuni za baadhi ya Mabunge:

3.17 **Mheshimiwa Spika**, katika Bunge la Ghana Kanuni ya 98⁸ inatambua kwamba Spika ndiye anawajibika katika kusimamia masuala ya utaratibu na majadiliano Bungeni na uamuzi wa Spika unakuwa ni wa mwisho na kwamba hautakiwi kupingwa mahakamani au bungeni isipokuwa pale ambapo itatolewa hoja mahsusi baada ya kuwasilishwa kwa taarifa ya kusudio la kufanya hivyo. Kanuni hiyo inaeleza ifuatavyo:

“Mr. Speaker shall be responsible for the observance of order in the House and of the rule of debate, and his decision upon any point of order shall not be open to appeal and shall not be reviewed by the House, except upon a substantive motion made after notice “

---

⁷ Eskine May katika kitabu chake kiitwacho Parliamentary Practice, Toleo la 20

⁸ Kanuni za Kudumu za Bunge la Ghana, Toleo la Tarehe 1 Novemba, 2000

3.18 **Mheshimiwa Spika**, katika Bunge la Lok Sabha, India Kanuni ya 378⁹ inaeleza kuwa Spika wa Bunge ndiye mwenye mamlaka ya kusimamia masuala yote ya utaratibu Bungeni. Kanuni hiyo inaeleza ifuatavyo;

"The Speaker shall preserve order and shall have all powers necessary for purpose of enforcing his decisions"

3.19 **Mheshimiwa Spika**, kutokana na maelezo ya hapo juu, Mheshimiwa Mwenyekiti alikuwa ametoa mwongozo wake kuhusiana na Hoja iliyokuwa imetolewa na Mhe. Zitto Kabwe. Kwa mujibu wa Kanuni za Kudumu za Bunge na kwa kuzingatia kuwa Spika ndiye mwenye mamlaka ya mwisho kuhusu utaratibu Wabunge wote walipaswa kuzingatia Mwongozo huo uliotolewa na Spika.

3.20 **Mheshimiwa Spika**, Kati ya Mashahidi saba waliopewa hati za Wito kuhusiana na jambo hili ni mashahidi watano ndio waliohojiwa na Kamati ambao ni: Mhe. Ester Bulaya (Mb), Mhe. Halima Mdee (Mb), Mhe. Zitto Kabwe (Mb) na Mhe. John Heche (Mb). Mhe. John Heche alifika mbele ya Kamati na Wakili wake Mhe. James Ole Milya (Mb). Hata hivyo, kwa mujibu wa taratibu za kibunge, Mhe. James Ole Milya (Mb) hakuruhusiwa kuongea na Kamati bali alishauriana na mteja wake kabla na wakati wa mahojiano na Kamati.

3.21 **Mheshimiwa Spika**, mashahidi watatu hawakuhojiwa. Mashahidi ambao hawakuhojiwa na Kamati ni watatu ambao ni Mhe. Tundu Lissu (Mb), Mhe. Godbless Lema na Mhe Pauline Gekul (Mb). Mashahidi hawa walifika mbele ya Kamati siku ya tarehe 9 Machi, 2016 Dar es Salaam kama walivyotakiwa. Hata hivyo, hawakuhojiwa kwa kuwa waliomba muda zaidi wa kushauriana na Mawakili. Kamati ilijadili maombi yao, iikaridhia na kuwataka kufika mbele ya Kamati siku ya tarehe 11 Machi, 2016. Hata hivyo, Mashahidi hawa hawakufika mbele ya Kamati na hawakutoa taarifa yoyote hadi Kamati inakamilisha kazi yake.

3.22 **Mheshimiwa Spika**, Ibara ya 13(6) ya Katiba¹⁰ inatoa wajibu kwa mamlaka zote zinazohusiana na utoaji haki kuzingatia misingi muhimu iliyowekwa na Katiba wakati wa kutekeleza wajibu wa kutoa haki. Ibara hiyo inasomeka kama ifuatavyo; nanukuu

(6) *"Kwa madhumuni ya kuhakikisha usawa mbele ya sheria, mamlaka ya nchi itaweka taratibu zinazofaa au zinazozingatia misingi kwamba-*

---

⁹ Kanuni za utaratibu na uendeshaji wa Shughuli za Bunge la Lok Sabha, Toleo la Tisa

¹⁰ Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977 kama ilivyofanyiwa marekebisho.

(a) wakati wa haki na wajibu kwa mtu yoyote inapohitajika kufanyiwa uamuzi na mahakama au chombo kingine chochote kinachohusika, basi mtu huyo atakuwa na haki ya kupewa fursa ya kusikilizwa kikamilifu, na pia haki ya kukata rufani au kupata nafuu nyingine ya kisheria kutokana na maamuzi ya mahakama au chombo hicho kinginecho kinachohusika.”

3.23 **Mheshimiwa Spika**, kutokana na masharti ya Ibara hiyo, haki ya mtu kusikilizwa kikamilifu ni pamoja na kupata fursa ya kuwa na Wakili wakati wa kujitetea. Kwa mujibu wa Kifungu cha 26 cha Sheria inayozungumzia Kinga Haki na Madaraka ya Bunge¹¹ mwenendo wa mashauri katika Bunge au Kamati ya Bunge humtaka mtu anayetoa ushahidi au kuwasilisha nyaraka kwa kufuata utaratibu sawa na unaotumika katika Mahakama.

3.24 **Mheshimiwa Spika**, Mwandishi Eskine May¹² anaeleza katika kitabu chake kuwa, wanaotuhumiwa kwa uvunjaji wa haki na kinga za Bunge kwa ujumla hawaruhusiwi kuwakilishwa na wakili, hata hivyo, wanaweza kuwakilishwa na Mawakili wao katika mazingira fulani fulani. nukuu:

“Persons accused of breaches of privileges or other contempts of either house are not, as a rule, allowed to be defended by a counsel but in a few cases incriminated persons are allowed to be heard by a counsel, the hearing sometimes limited to such points as do not controvert the privileges of the House”

3.25 **Mheshimiwa Spika**, ni kwa kuzingatia misingi ya Katiba na Sheria pamoja na uzoefu wa mabunge mengine duniani, Kamati iliamua kutoa fursa kwa mashahidi walioomba kupewa fursa ya kupata mawakili. Mashahidi hao ni Mhe. Tundu Lissu (Mb), Mhe. Godbless Lema (Mb) na Mhe. Pauline Gekul (Mb). Kamati iliwapa muda wa Siku mbili toka tarehe 9 machi hadi tarehe 11 Machi, 2016 ili kuwawezesha kupata mawakili kama ilivyoombwa.

3.26 **Mheshimiwa Spika**, kifungu cha 226 (1) cha Sheria ya Mwenendo wa Makosa ya jinai¹³ kinaeleza kuwa, endapo mtuhumiwa atakuwa amepewa taarifa ya mahali, siku na muda wa shauri kuendelea kusikilizwa na ataamua kutofika mahakamani, mahakama inaweza kuendelea bila ya yeye kuwepo.

3.27 **Mheshimiwa Spika**, mashahidi hao watatu hawakufika siku iliyopangwa na pia hawakuwahi kuwasilisha maelezo yoyote mbele ya Kamati kuhusu sababu za kushindwa kufika mbele ya Kamati kutokana na sababu hiyo,

¹¹ Sheria ya Kinga, Haki na Madaraka ya Bunge, Sura ya 296 marejeo ya Mwaka, 2002

¹² Eskine May katika kitabu chake kiitwacho Parliamentary Practice, Toleo la 20

¹³ Sheria ya Mwenendo wa Makosa ya Jinai, Sura ya 20

na kwa kuzingatia kuwa mashahidi wote walipewa fursa ya kutosha ya kusikilizwa, na walifahamishwa kwamba wakishindwa kufika siku iliyopangwa Kamati itaendelea na kazi yake. Kamati iliamua kuendelea kujadili suala lililowakabili Mashahidi hao hata bila ya wao kuwepo. Vikao vya Kamati kujadili suala hili viliendelea tena Dodoma kuanzia tarehe 16 Mei, 2016 hadi kukamilika kwake. Hicho ni kipindi cha miezi miwili na siku mbili tangu vikao hivyo kuahirishwa.

3.28 **Mheshimiwa Spika**, sasa naomba kujikita katika kosa la kwanza ambalo mashahidi walishitakiwa nalo. Kosa hilo linasomeka kama ifuatavyo,

(i) Kusimama na kuomba mwongozo kuhusiana na jambo ambalo limekwishatolewa uamuzi kinyume na Kanuni ya 72(1), na 68 (10) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari 2016.

3.29 **Mheshimiwa Spika**, kutokana na maelezo na ufafanuzi uliotolewa hapo juu na kwa kuzingatia mamlaka ya kikanuni aliyonayo Spika, mara baada ya Mwenyekiti kutoa mwongozo na kuagiza shughuli iliyokuwa mezani kwa siku hiyo iendelee, wabunge wote walipaswa kuheshimu Kiti na kuendelea na shughuli iliyokuwa mezani. Katika Ukurasa wa 70 wa Kumbukumbu Rasmi za Bunge za siku hiyo (Hansard) Mheshimiwa Mwenyekiti wa Kikao cha siku husika alisikika akisema yafuatayo;

Nimeagiza meza tuendelee¹⁴. Mheshimiwa Bashungwa!

3.30 **Mheshimiwa Spika**, Kutokana na Mheshimiwa Mwenyekiti kumruhusu Mhe. Bashungwa atoe mchango wake, Wabunge wote walipaswa kutii, kutulia na kumuacha achangie. Suala hilo halikutekelezwa kwani mahahidi waliendelea kufanya vurugu.

3.31 **Mheshimiwa Spika**, Mheshimiwa Halima James Mdee (Mb) alipofika mbele ya Kamati alikana kuhusika na kosa la kwanza la kusimama na kuomba mwongozo kwa Jambo ambalo lilikwishatolewa uamuzi kinyume na Kanuni ya 72(1) na 68(10). Aidha, Mhe. Halima Mdee (Mb) alieleza Kamati kwamba alisimama kuomba mwongozo na Mhe. Mwenyekiti alimruhusu baada ya kuona hoja yake ni ya msingi na baada ya hapo Mwenyekiti aliahirisha Bunge.

Alieleza pia kuwa, yeye pamoja na Mhe. Zitto Kabwe (Mb) walifika mbele ya Kamati ya Uongozi na wakaeleza hoja zao. Baada ya hapo alisema kuwa hakuomba mwongozo wowote na kwamba, katika kikao cha jioni hakuingia ukumbini isipokuwa aliingia mwishoni kabisa wakati vurugu zilikwisha anza na wala hahusiki na vurugu hizo.

¹⁴ Kumbukumbu Rasmi za Bunge za Tarehe 27 Januari, 2016 uk wa 70

3.32 **Mheshimiwa Spika**, aidha, Mhe. Halima Mdee (Mb) alieleza Kamati kwamba anachojua ni kwamba, suala lake lilikwisha mara baada ya Kamati ya Uongozi kukaa na kutoa ufafanuzi kuhusu hoja yake hivyo alieleza kuwa kuitwa tena katika Kamati ni kufufua jambo ambalo lilikuwa limekwisha.

3.33 **Mheshimiwa Spika**, Kamati ilifanya uchambuzi wa utetetezi wa Mheshimiwa Halima James Mdee(Mb) Kama ifuatavyo;

Ilidhihirika kuwa, katika Ukurasa wa 70 wa Hansard, Mhe. Mwenyekiti alikuwa ameshatoa uamuzi kuhusu hoja iliyokuwa imetolewa na Mhe. Zitto (Mb) kwa kueleza kuwa kusitisha kujadili Hotuba ya Rais ya Kulifungua Bunge haikuwa utaratibu bora wa uendeshaji bora wa Shughuli za Bunge na kwamba tayari alikuwa amemwita Mhe. Bashungwa (Mb) kuendelea kuchangia. Kitendo cha Mhe. Halima Mdee (Mb) kuendelea kutaka kutoa hoja ya Haki za Bunge ilikuwa ni kuzungumzia jambo ambalo limekwisha amuliwa.

3.34 **Mheshimiwa Spika**, kutokana na mahojiano yanayopatikana katika ukurasa wa 70 mpaka 71 wa Kumbukumbu Rasmi za Bunge, Mhe. Halima Mdee (Mb) alikuwa anabishana na Kiti jambo ambalo ni uvunjifu wa kanuni. Kitendo hicho kiliendelea hata baada ya Mwenyekiti kumsihi mara kwa mara jambo ambalo hakulitekeleza.

3.35 **Mheshimiwa Spika**, aidha, Mheshimiwa Mwenyekiti alikuwa amekwisha muita mchangiaji mwingine aliyekuwa amepangwa kuchangia kwa siku hiyo ili shughuli za Bunge za siku hiyo ziendeleo. Mchangiaji huyo alishindwa kuendelea kutokana na Mhe. Halima Mdee (Mb) kuendelea kushinikiza madai yake.

3.36 **Mheshimiwa Spika**, Pamoja na kwamba Mh. Mdee alisimama kwa kutumia Kanuni ya 55(2) inayohusu Haki za Bunge, lakini msingi wa hoja yake ulikuwa ni kulitaka Bunge kuacha kujadili hoja ya Hotuba ya Rais ya Kulifungua Bunge jambo ambao lilikuwa ni kuombea mwongozo katika jambo ambalo lilikwishatolewa uamuzi.

3.37 **Mheshimiwa Spika**, Mheshimiwa Halima Mdee (Mb) amenukuliwa akisema ifuatavyo katika ukurasa wa 73 wa Hansard; nukuu:

“MHE: HALIMA J. MDEE:

“Mheshimiwa Mwenyekiti, hakuna shughuli muhimu zaidi ya wananchi kusikiliza tunazungumza nini.”

Kauli hii ya Mhe. Mdee inadhihirisha ukweli kuwa alikuwa anaendelea kupingana na umamuzi wa kiti na kwamba alikuwa anamshinikiza Mhe.

Mwenyekiti. Aidha, Mhe. Halima Mdee amenukuliwa akitamka maneno; “**Ni hivi, usitutishe”, usituburuze bwana!**”. Kauli na maneno haya ni ukiukaji wa Kanuni na yalitumika ili kutumia nguvu kutaka kulazimisha utaratibu wa kuendesha Bunge badala ya kuzingatia kanuni. Isitoshe, lugha hiyo aliyotumia Mhe. Halima Mdee siyo lugha ya kibunge ukizingatia kuwa yeye ni Mbunge mzoefu anayejua fika Kanuni na matumizi yake.

3.38 **Mheshimiwa Spika**, kwa maelezo hayo, Kamati imemkuta na hatia Mhe. Halima James Mdee (Mb) kwa kosa la kusimama na kuomba mwongozo katika jambo ambalo lilikuwa limeombewa na kutolewa mwongozo.

3.39 **Mheshimiwa Spika**, Shahidi mwingine aliyehojiwa ni Mhe. John Heche (Mb). Alipoulizwa kuhusu kutenda kosa kwa kuomba mwongozo katika jambo ambalo lilikuwa limekwishatolewa uamuzi, alieleza Kamati kwamba sio kweli kwasababu Mhe. Zitto Kabwe alikuwa ameomba mwongozo unaohusu Shirika la Taifa la Utangazaji (TBC) kutorusha matangazo ya shughuli za Bunge moja kwa moja wakati yeye aliomba mwongozo uliohusu uvunjwaji wa Katiba ya Nchi.

3.40 **Mheshimiwa Spika**, Katika maelezo yake alisema, ibara ya 18 ya Katiba inayotoa fursa ya wananchi kupata habari ilikuwa imevunjwa kwa kitendo cha Waziri wa Habari, Utamaduni, Sanaa na Michezo kutoa taarifa ya TBC kusitisha matangazo ya moja kwa moja. Aidha, alieleza kuwa mara baada ya kuruhusiwa kuomba mwongozo aliketi chini na hakuomba tena mwongozo wowote.

3.41 **Mheshimiwa Spika**, kama ilivyofafanuliwa hapo juu, Uamuzi wa Spika kuhusiana na suala la hoja ya Mhe. Zitto Kabwe (Mb) ya kulitaka Bunge kusitisha kujadili Hotuba ya Rais ulikuwa umekwishatolewa hata hivyo, Mh. Heche (Mb) alisimama na kuomba mwongozo kama ifuatavyo; **nanukuu:**

“MHE. JOHN W. HECHÉ: *Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru.*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa mujibu wa Katiba yetu ibara ya 18, ukisoma kifungu (b) ya Katiba yetu inasema:

“Kila mtu kwa maana ya kila mwananchi, anayo haki ya kupewa taarifa, wakati wote kuhusu matukio mbalimbali muhimu kwa maisha na shughuli za wananchi na pia kuhusu masuala muhimu kwa jamii”.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nafikiri, tuko hapa kujadili masuala muhimu yanayohusu maisha ya wananchi wetu na tuko hapa kujadili masuala yanayohusu maisha ya wananchi wetu. Sasa hii ni Katiba, sisi tutakuwa watu wa

ajabu kukubali kukaa humu ndani kuvunja Katiba, kuzuia wananchi kupata taarifa inatohusu Bunge lao na inayohusu maisha yao. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa naomba mwongozo wako, kama ni sahihi kukaa humu kujadili mambo yanayovunja katiba, kwa sababu hapa sisi kwenda live kwa televisheni ya Taifa, ambayo inalipiwa kodi zetu na hakuna kitu chochote kinachoongezeka, watumishi wanalipwa na mshahara wa Serikali sasa, hatujui hizo gharama anazosisema Mheshimiwa Nape, zinatoka wapi? Naomba mwongozo wako."

3.42 **Mheshimiwa Spika**, pamoja na kwamba Mheshimiwa Heche (Mb) alitumia Ibara ya 18 ya Katiba kujenga hoja yake lakini mantiki na msingi wa hoja yake ulikuwa bado ni kujadili suala ambalo kiti kilikwisha kutoa uamuzi. Kimsingi, Mheshimiwa Heche alikuwa anataka Mhe. Mwenyekiti atoe uamuzi wa kuahirisha kujadili Hotuba ya Rais ya kulifungua Bunge suala lililokuwa mezani kwa wakati huo.

3.43 **Mheshimiwa Spika**, kutokana na maelezo hayo yanayothibitisha kwamba Mh. John Heche amekiuka Kanuni, Kamati inamtia hatiani Mhe. John Heche kwa kosa la kuendelea kusimama na kuomba mwongozo kwa jambo ambalo lilikwishaamuliwa na Mwenyekiti.

3.44 **Mheshimiwa Spika**, Shahidi mwingine aliyehojiwa na Kamati alikuwa Mhe. Zitto Ruyagwa Zuberi Kabwe (Mb). Katika maelezo yake, kuhusu kosa la kuendelea kusimama na kuomba mwongozo kwa jambo ambalo lilikuwa limekwishatolewa uamuzi, alikana kuhusika na kutenda kosa hilo. Mhe. Zitto aliieleza Kamati kuwa yeye hakuomba mwongozo kama hati ya Wito ilivyoeleza bali alitoa hoja ya kuahirisha mjadala kwa mujibu wa Kanuni ya 69 ya Kanuni za Kudumu za Bunge. Aidha, Mheshimiwa Zitto alieleza kuwa baada ya kuruhusiwa kutoa hoja hiyo na baada ya Mwenyekiti wa Bunge kutoa mwongozo wake, alitii na hakuendelea tena kusimama au kuomba mwongozo wowote.

3.45 **Mheshimiwa Spika**, Baada ya Kamati kufanya uchambuzi wa Hansard ilibaini kuwa Mhe. Zitto hakuomba tena mwongozo au kutoa hoja nyingine yoyote mara baada ya Mwenyekiti kumshauri kuwa endapo aliona hoja yake ni Muhimu angeweza kuwasilisha hoja hiyo kupitia utaratibu mwingine.

3.46 **Mheshimiwa Spika**, kutokana na uchambuzi wa Kamati, Mhe. Zitto Kabwe (Mb) alionekana kutotenda kosa la kuendelea kusimama na kuomba mwongozo kwa jambo ambalo lilikuwa limekwishatolewa uamuzi.

3.47 **Mheshimiwa Spika**, kutokana na maelezo hayo, Kamati inamuona Mh. Zitto hakutenda kosa hilo.

3.48 **Mheshimiwa Spika**, Shahidi mwingine alikuwa Mhe. Ester Bulaya (Mb), ambaye baada ya kuulizwa na Kamati kuhusu kitendo chake cha kusimama na kuomba mwongozo kwa jambo lililokwisha kutolewa uamuzi na Mwenyekiti, alieleza Kamati kuwa ni kweli yeye alisimama kutaka kuomba mwongozo na kwamba Kanuni zinaruhusu mbunge yeyote kusimama mahali pake na kuomba mwongozo. Mhe. Ester Bulaya aliendelea kusema kuwa yeye alikuwa anataka kuomba mwongozo katika jambo lingine na sio lililokuwa limetolewa uamuzi. Aidha, Mhe. Ester Bulaya (Mb) alisema kuwa pamoja na yeye kusimama ili apate fursa ya kuomba mwongozo lakini hakupewa fursa hiyo.

3.49 **Mheshimiwa Spika**, Kamati ilifanya rejea ya Hansard kuona Kama Mhe. Ester Bulaya (Mb) aliomba mwongozo. Ilibainika kuwa hakuna sehemu yoyote katika Hansard inayoonesha kuwa alisimama na kuomba mwongozo hivyo, Kamati haikumuona na kosa hilo.

3.50 **Mheshimiwa Spika**, kuhusu Mhe. Godbless Lema (Mb) Kamati ilifanya uchambuzi kuhusu kusimama kwake na kuomba mwongozo kwa jambo ambalo tayari limekwisha amuliwa kinyume na Kanuni ya 72(1) na 68(10) ya Kanuni. Kamati ilibaini kuwa hakuna sehemu yoyote katika Hansard inayoonesha kuwa Mhe. Lema alisimama na kuomba mwongozo. Kutokana na ushahidi huo, Kamati haikumuona Mhe. Godbless Lema kuwa na hatia katika kosa la kwanza lililoainishwa katika hati ya wito.

3.51 **Mheshimiwa Spika**, kuhusu Mhe Pauline Gekul (Mb) Kamati ilifanya rejea katika ukurasa wa 83 wa Hansard na kubaini kuwa aliendelea kusimama na kuomba mwongozo katika jambo ambalo lilikwishakutolewa uamuzi. Kumbukumbu hizo zinasomeka kama ifuatavyo, nanukuu:

“MHE. PAULINE P. GEKUL¹⁵: Mwongozo wa Mwenyekiti.

WABUNGE FULANI: Aaaa!

MWENYEKITI: “INNOCENT BASHUNGWA!”

PAULINE GEKUL: Mheshimiwa Mwenyekiti, Mwongozo wako kuhusu utaratibu.

---

¹⁵Kumbukumbu Rasmi za Bunge za Tarehe 27 Januari, 2016 uk wa 83&84

Mheshimiwa Mwenyekiti Naomba Mwongozo wako kuhusu utaratibu kwa Kanuni ya arobaini...

MWENYEKITI: Mheshimiwa Gekul, nawasahi sana Waheshimiwa Wabunge, nimefafanua uamuzi wa Kamati ya Uongozi, nimeusoma kama ulivyo, nimefafanua baada ya ombi la mwongozo wa Mhe. Tundu Lissu(Mb)

Waheshimiwa Wabunge, Hatua inayofuata sasa ni kwenda mbele, mjadala huu uendelee na kama yapo makandokando ambayo yamejificha kupitia uamuzi (Makofi).....

MHE: PAULINE GEKUL: “, Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru, nahitaji mwongozo wako kupitia utaratibu wa Kanuni ya 49 ambao ni wa Kauli za Mawaziri. Naomba tu nisome(42(2) inasema hivi” kauli za aina hiyo zinaweza kutolewa kwa idhini ya Spika, katika wakati unaofaa, kufuatana na mpangilio wa shughuli za Bunge na zitahusu jambo mahsus, halisi na zisizozua mjadala na muda wa kusema utakuwa ni dakika zisizozidi thelathini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kauli ya Waziri aliyoitoa asubuhi imezua mjadala, Kanuni yetu inasema kwamba hizo kauli zao zisizue mjadala, ni kwanini unakataa shughuli za Bunge zisiahirishwe, tujadili kauli hiyo ambayo imezua mjadala? Wakati Kanuni ime-restrict kwamba issue isizue mjadala? Naomba mwongozo wako. (Makofi)”

3.52 **Mheshimiwa Spika**, kama inavyojidhihirisha, Kamati inaridhika kuwa, Maelezo ya Mwongozo wa Mhe. Gekul (Mb) yalikuwa ya kuvuruga shughuli za Bunge kwa kuwa, tayari uamuzi wa jambo alilokuwa analiombea Mwongozo ulikuwa umetolewa.

3.53 **Mheshimiwa Spika**, Kamati inamtia Hatiani Mhe. Gekul (Mb) kwa kosa na kuendelea kusimama na kuomba mwongozo kwa jambo ambalo lilikuwa limekwishakutolewa uamuzi.

3.54 **Mheshimiwa Spika**, Mhe. Tundu Lissu (Mb) katika hati yake ya mashtaka , kosa la kwanza lilikuwa kuendelea kusimama na kuomba mwongozo katika jambo ambalo lilikwisha kutolewa uamuzi kinyume na Kanuni ya 72(1) na Kanuni ya 68(10).

3.55 **Mheshimiwa Spika**, Kamati ilifanya uchambuzi wa kumbukumbu rasmi za Bunge na kubaini kuwa Mh. TunduLissu alijihusisha na uvunjwaji huo wa Kanuni. Katika kutafakari, Kamati ilifanya rejea katika Uk wa 84. Mhe Lissu anasema: *nukuu:*

“MHE. TUNDU A.M.LISSU: Mwongozo wa Mwenyekiti¹⁶....

Aidha katika ukurasa wa 85¹⁷ mahojiano yanasomeka kama ifuatavyo;

MHE: TUNDU A. LISSU: Simameni basi.

MWENYEKITI: Ni mwongozo tu, wote mnataka mwongozo?

WABUNGE FULANI : Ndiyo.

MWENYEKITI: Unafanana na hili alilolisema Mheshimiwa Heche?

MHE: TUNDU A. M. LISSU: Si mnataka mwongozo, simameni muombe mwongozo.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, naona sasa tunataka kutumia utaratibu wa kuchelewesha shughuli za Bunge.

MHE. TUNDU A.M. LISSU: Mwongozo, mwongozo, tunataka mwongozo

MWENYEKITI: Nimesimama.

TUNDU A.M. LISSU: Mwongozo

MWENYEKITI: Nimesimama

MBUNGE FULANI: Hatuwezi kukubali Katiba inavunjwa

MWENYEKITI: Nimesimama nawasihi mketi.”

3.56 **Mheshimiwa Spika**, mtiririko wa mahojiano hayo kati ya Mhe. Lissu na Mwenyekiti unaonesha kuwa Mhe. Lissu aliendelea kusimama na kuomba mwongozo hata baada ya umauzi wa jambo alilokuwa analiombea Mwongozo kutolewa. Aidha, Mhe. Lissu ambaye ni mnadhimu wa Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni alihamasisha wabunge wengine kusimama na kuomba mwongozo kwa jambo ambalo siyo tu ni kinyume cha Kanuni, bali pia lilihamasisha vurugu Bungeni.

---

¹⁶ Kumbukumbu Rasmi za Bunge za tarehe 27 Januari, 2016 uk wa 84

¹⁷ Kumbukumbu Rasmi za Bunge za Tarehe 27 Januari, 2016 uk. Wa 85

3.57 **Mheshimiwa Spika**, Kutokana ushahidi uliowasolishwa kuwa mbele ya Kamati na kwa ufafanuzi wa uvunjifu huo wa Kanuni, Kamati inamtia hatiani Mhe. Tundu Lissu kwa kosa la kuendelea kusimama na kuomba mwongozo kwa jambo ambalo limekwishaombewa Mwongozo na kuamuliwa.

4.0 Mheshimiwa Spika, sasa naomba kujielekeza katika suala la pili ambalo ni:

4.1 *Iwapo mashahidi waliofikishwa mbele ya Kamati walisimama na kuzungumza bila kufuata utaratibu kinyume cha Kanuni ya 60(2) na (12).*

4.2 Kwa mujibu wa Kanuni ya 60(2) ya Kanuni za Bunge¹⁸ Mbunge hapaswi kuanza kuzungumza kabla ya kuruhusiwa na Spika. Kanuni hiyo inaeleza: nukuu:

“60(1) Mbunge akitaka kusema anaweza:-

- (a) Kumpelekea Spika ombi la Maandishi;*
- (b) Kusimama kimya mahali pake; au*
- (c) Kutumbukiza kadi ya kielektroniki.*

(2) Isipokuwa kwamba, Mbunge yeyote hataanza kuzungumza hadi aitwe na Spika ama kwa jina au wadhifa wake na kumruhusu kusema na wakati wa kusema ataelekeza maneno yake kwa Spika”.

4.3 **Mheshimiwa Spika**, Kanuni hiyo inaweka utaratibu wa Mbunge kupata nafasi ya kuzungumza. Katika utaratibu huo Mbunge anaweza kumwandikia Spika akiomba fursa ya kuzungumza kusimama kimya mahali pake au kutumbukiza kadi ya kielektroniki. Mara nyingi njia zinazotumika ni kumpelekea Spika Ombi la Maandishi au kusimama kimya mahali pake ili Spika amuone na kumruhusu kuzungumza.

4.4 **Mheshimiwa Spika**, aidha, Kanuni ya 60(12) inaelekeza kuwa Spika anaposimama Waziri au Mbunge yeyote atakayekuwa anazungumza au aliyekuwa anasubiri kuanza kuzungumza anapaswa kuketi na kukaa kimya ili Spika aweze kutoa maelekezo au taarifa yake.

4.5 **Mheshimiwa Spika**, Kamati ilimhoji Mhe. Halima Mdee (Mb) kuhusu kosa la kusimama na kuzungumza bila kufuata utaratibu na alikana kutenda kosa hilo. Mhe. Halima Mdee aliieleza Kamati kuwa alichokifanya ni kuomba mwongozo na baada ya kuruhusiwa kuwasilisha hoja yake alikaa na hakufanya jambo lolote kinyume cha taratibu. Aidha Mhe. Halima Mdee aliieleza Kamati

¹⁸ Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016

kuwa baada ya Bunge kuahirishwa alienda kwenye kikao cha Kamati ya Uongozi pamoja na Mhe. Zitto Kabwe kuwasilisha hoja zao ambazo Mwenyekiti aliziona kuwa zilikuwa za msingi na kwamba baada ya hapo hakurudi ukumbini katika kikao cha jioni.

4.6 **Mheshimiwa Spika**, Kama nilivyoieleza hapo awali, Kanuni ya 60 inafafanua utaratibu wa kupata nafasi ya kuzungumza. Katika Kumbukumbu rasmi za Bunge majadiliano yalikuwa hivi:

“MWENYEKITI: Tunaendelea¹⁹

MHE:HALIMA J.MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, Hoja kuhusu Haki za Bunge.

MWENYEKITI: Bashungwa, Mheshimiwa Bashungwa

MHE. INNOCENT BASHUNGWA: Mheshimiwa Mwenyekiti.....

MHE: HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti Hoja kuhusu Haki za Bunge!

MWENYEKITI: Mheshimiwa Halima, nakusihi keti, keti”.

4.7 **Mheshimiwa Spika**, Kumbukumbu hizi zinathibitisha kuwa Mheshimiwa Halima Mdee alikuwa anazungumza pasipo kuruhusiwa na Kiti na alifanya hivyo wakati aliyekuwa ameruhusiwa ni Mhe. Innocent Bashungwa. Aidha Mhe. Mwenyekiti alimsihi Mhe. Halima na wabunge wengine kuketi yapata mara kumi ili Mhe. Bashungwa aendelee kuchangia. Ushahidi unaonesha kuwa Mhe. Mdee alikaidi maelekezo hayo na aliendelea kuzungumza.

4.8 **Mheshimiwa Spika**, vilevile Mhe. Halima Mdee alikiuka Masharti ya Kanuni za Bunge. Mh. Mdee alikaidi wito wa Mwenyekiti wa kumtaka aketi na pia kwa kutamka maneno *msitutishe, msituburuze*²⁰ ambayo si maneno yanayokubalika katika lugha ya kibunge. Ushahidi wa lugha hiyo isiyokubalika upo katika ukurasa wa 72 na 73 wa Hansard. Kutokana na ushahidi huo, Kamati imenamtia hatiani Mhe. Halima Mdee kwa kosa na kusimama na kuzungumza bila kufuata utaratibu.

¹⁹ Kumbuku,mbu Rasmi za Bunge za Tarehe 27 Januari, 2016 uk wa 72

²⁰ Kumbukumbu Rasmi za Bunge za Tarehe 27 Januari, 2016 uk wa 73

4.9 **Mheshimiwa Spika**, kuhusu suala la kusimama na kuzungumza bila kufuata utaratibu, Kamati ilimhoji Mhe. Zitto Kabwe kwa kutokana na vitendo vyake katika siku hiyo. Mhe. Zitto Kabwe alieleza Kamati kuwa yeye alifuata utaratibu na hana kosa lolote hivyo, hana kosa la kujibu mbele ya Kamati. Mhe. Zitto Kabwe alieleza kuwa Kamati ilikuwa inampotezea muda wake kwa kumuita na kumhoji katika jambo ambalo hahusiki nalo.

4.10 **Mheshimiwa Spika**, Kamati ilifanya uchambuzi wa ushahidi uliotolewa na Mh. Zitto Kabwe na kulinganisha na Hansard ili kujiridhisha kama alitenda au hakutenda vitendo vinavyolalamikiwa vya kuzungumza bila kufuata utaratibu wa kikanuni. Katika uchambuzi huo, Kamati ilifanya rejea katika ukurasa wa 63, 64, 65 na 66 wa Hansard. Katika kurasa hizo mazungumzo yalikuwa kama ifuatavyo: nukuu:

"MHE. KABWE Z.R ZITTO: *hoja ya hadhi ya Bunge, Mheshimiwa Spika.*

SPIKA: *Naomba waheshimiwa mkae.*

MHE. KABWE Z. R. ZITTO: *Mheshimiwa Spika, Hoja ya Hadhi ya Bunge*

SPIKA: *Naomba sana mkae, naomba nichukue nafasi hii kumkaribisha mwenyekiti, Mheshimiwa Andrew Chenge ili aendelee na ratiba iliyoko mezani. Mheshimiwa Chenge! (Makofi)*

MHE. KABWE Z. R. ZITTO: *Mheshimiwa Mwenyekiti, hoja ya kuahirisha mjadala....*

MHE. KABWE Z.R. ZITTO: *Hoja ya kuahirisha mjadala, kanuni ya 69.*

MWENYEKITI: *Mheshimiwa Innocent Bashungwa*

MHE. INOCENT L. BASHUNGWA: *Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru sana kwa kunipa fursa ya....*

MHE. KABWE Z. R. ZITTO: *Kanuni ya 69, Mheshimiwa Mwenyekiti.*

MWENYEKITI: *Mheshimiwa Zitto Nakusihi sana, hiyo Kanuni ya haki za Bunge hailazimishi kiti kikubali kama ilivyo, nakusihi isome vizuri (Makofi)*

MHE: KABWE Z. R. ZITTO: *Kanuni ya 69 hoja ya kuahirisha mjadala Mheshimiwa Mwenyekiti."*

4.11 **Mheshimiwa Spika**, mahojiano hayo yanadhihirisha ni kwa kiasi gani Mhe. Zitto alivyokaidi maelekezo ya kiti. Mwenyekiti alimsihi mara kadhaa

kwamba aketi lakini hakutaka kutii. Ijapokuwa Mhe. Mwenyekiti alikuwa amemruhusu Mhe. Bashungwa kuchangia hakuweza kufanya hivyo kutokana na ukaidi uliofanywa na mheshimiwa Zitto Kabwe wa kuzungumza kinyume cha Kanuni.

4.12 **Mheshimiwa Spika**, kutokana na ushahidi na maelezo hayo, Kamati inamtia hatiani Mhe. Zitto Kabwe kwa kosa la kuendelea kusimama baada ya kutakiwa na Kiti kuketi na kwa kuzungumza bila kufuata utaratibu kinyume na kanuni ya 60(2) na (12) ya Kanuni za Bunge.

4.13 **Mheshimiwa Spika**, Katika uchambuzi wake Kamati ilipima ushahidi kuhusiana na ushiriki wa Mhe. Heche (Mb) na Mhe. Lema (Mb) katika suala hili na kubaini kuwa, ushahidi uliopo hauthibitishi kuhusika kwa wabunge hawa kuzungumza bila utaratibu kwa mujibu wa Kanuni ya 60. Kutokana na sababu hiyo, Kamati haikuwaona na kosa.

4.14 **Mheshimiwa Spika**, Kamati ilijiridhisha na kujithibitishia kuwa, Mhe. Lissu (Mb) na Mhe Gekul (Mb) walikuwa wanazungumza bila ya kupewa ruhusa na Mhe. Mwenyekiti kinyume na Kanuni za Bunge. Mhe. Gekul kwa mujibu wa Hansard katika ukurasa wa 82 na 83 alizungumza wakati Mwenyekiti ameshamruhusu Mhe. Bashungwa kuzungumza jambo ambalo lilikuwa ni kuleta vurugu bungeni.

4.15 **Mheshimiwa Spika**, aidha, katika ukurasa wa 83 wa Hansard Mhe. Lissu amethibitika kuwa alizungumza bila kufuata utaratibu. Ushahidi huo upo pia katika ukurasa wa 86 wa Hansard.

4.16 **Mheshimiwa Spika**, kutokana na ushahidi na maelezo hayo, Kamati imewatia hatiani Mhe. Gekul (Mb) na Mhe. Lissu (Mb) kwa kosa la kusimama na kuzungumza kinyume na Kanuni za Bunge.

4.17 **Mheshimiwa Spika**, sasa naomba tujielekeze katika kufanya uchambuzi wa suala kosa la tatu ambalo lilihusu:

Kudharau mamlaka ya Spika kinyume na Kifungu cha 24 (c) (d) na (e) cha Sheria ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge na Kanuni ya 74(1) (a) na (b) ya Kanuni za Kudumu za Bunge

4.18 **Mheshimiwa Spika**, kwa mujibu wa kifungu cha 24(c), (d) na (e) cha Sheria ya Haki na Kinga za Bunge²¹ ni kosa kwa mtu yeyote kuzuia au kuleta usumbufu katika maeneo ya Bunge wakati vikao vya Bunge au Kamati

²¹ Sheria ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge Sura ya 296

vinapokuwa vinaendelea, au kufanya vitendo vya utovu wa nidhamu kwa Spika au kufanya kitendo chochote kwa makusudi, kudharau shughuli za Bunge au mtu anayeendesha shughuli hizo.

4.19 **Mheshimiwa Spika**, kwa urahisi wa rejea naomba kunukuu kifungu hicho;

"24. Any person shall be guilty of an offence who-

(a) N/A

(b) N/A

(c) Causes an obstruction or disturbance within the precincts of the Assembly Chamber during a sitting of the Assembly or of the Committee thereof; or

(d) Shows disrespect in speech or manner towards the Speaker; or

(e) Commit any other act of intentional disrespect to or with reference to the proceedings of the Assembly or to any person presiding at such proceedings.

4.20 **Mheshimiwa Spika**, Kanuni ya 74(1) nayo inakataza wabunge kufanya vitendo vyovyote ambavyo ni vya utovu wa nidhamu kwa Spika au Mtu yeyote anayeongoza kikao. Kanuni hiyo inaeleza: nukuu:

"Spika anaweza kutaja jina la Mbunge kwamba amedharau mamlaka ya Spika na kisha kupeleka jina hilo kwenye Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge ikiwa:-

(a) Kwa maneno au kwa vitendo, mbunge huyo anaonesha dharau kwa mamlaka ya Spika; au

(b) Mbunge huyo atafanya kitendo chochote cha makusudi cha kudharau shughuli ya Bunge au mbunge yoyote anayeongoza shughuli hiyo".

4.21 **Mheshimiwa Spika**, Utaratibu ndani ya Bunge upo kwenye Mamlaka ya Spika ambapo yeye ndiye msimamizi wa masuala yote ndani ya Bunge. Kwa mujibu wa Kanuni, Wabunge wanapaswa kuheshimu uamuzi wa Kiti kuhusu suala lolote linalohusu utaratibu.

4.22 **Mheshimiwa Spika**, kumbukumbu Rasmi za Bunge zinathibitisha kuwa, Mwenyekiti alitumia muda mwingi kuwasihi wabunge mara kadhaa kuketi, ili shughuli iliyokuwa imepangwa iendelee. Katika ukurasa wa 70, 71 na 72 Mheshimiwa Mwenyekiti ameonekana akimsihi Mheshimiwa Mdee kuketi hata hivyo alikaidi maelekezo ya kiti. Mheshimiwa Tundu Lissu ameonekana kupaza sauti na kuomba mwongozo bila utaratibu. Aidha Mhe. Lissu katika ukurasa wa 86 ameonekana akihamasisha wabunge wengine kusimama na kuomba mwongozo jambo ambalo haliruhusiwi kikanuni.

4.22 **Mheshimiwa Spika**, vilevile, Mheshimiwa Ester Bulaya ametajwa na Mwenyekiti katika ukurasa wa 89 kuwa, alikuwa akiongea bila kufuata utaratibu hivyo kuathiri shughuli zilizokuwa mezani. Kwa namna hiyohiyo, Mheshimiwa Zitto Kabwe ameonekana katika ukurasa wa 63, 64, 65 na 66 wa Hansard akibishana na Kiti na kukaidi maelekezo ya kumtaka aketi ambayo Mwenyekiti aliyatoa.

4.23 **Mheshimiwa Spika**, katika ukurasa wa 90 Mwenyekiti aliwasihi wabunge kutulia kama ifuatavyo

“Mwenyekiti: Waheshimiwa Wabunge, sasa naagiza tuendelee na shughuli hii. Kama mnaona hakuna haja mna option ya kufanya, naendelea, Mheshimiwa Bashungwa.

(Hapa baadhi ya waheshimiwa Wabunge waliendelea kuzungumza bila mpangilio”.

4.24 **Mheshimiwa Spika**, kutokana na hali hiyo ya baadhi ya Wabunge kuzungumza bila kuruhusiwa, Mwenyekiti alizungumza ifuatavyo: nukuu:

“MWENYEKITI: Nimesimama tena kwa mara ya tatu, naomba mketi.

(Hapa Waheshimiwa Wabunge Kadhaa waliendelea kuomba mwongozo)

MWENYEKITI: Mketi.

Mheshimiwa Spika, mtiririko wa Mazungumzo yote katika ukurasa wa 90, 91 na 92 unaonesha vitendo vya kutotii maelekezo ya kiti na kuzungumza bila mpangilio. Katika ukurasa wa 92 Mheshimiwa Mwenyekiti baada ya kuona vurugu zimezidi aliwataja baadhi ya Wabunge kuwa ndio walikuwa vinara wa Vurugu. Wabunge hao ni Mhe. Tundu Lissu, Mhe. Godbless Lema, Mhe. Pauline Gekul, na Mhe. Ester Bulaya. “

4.25. **Mheshimiwa Spika**, kutokana na ufafanuzi huu, Kamati imewakuta na hatia ya kudharau Mamlaka ya Spika Waheshimiwa Wafuatao, Mhe. Godbless Lema, Mhe. Tundu Lissu, Mhe. Halima Mdee, Mhe. Poulina Gekul, Mhe. Ester Bulaya na Mhe. Zitto Kabwe.

4.26. **Mheshimiwa Spika**, aidha, Mhe. Godless Lema (Mb) alionesha utovu wa nidhamu wa hali ya juu na dharau kubwa kwa Mamlaka ya Spika kwa kuvua koti na tai ikiwa ni ishara ya kujiandaa kupigana jambo ambalo halitegemewi kufanywa na kiongozi wa hadhi ya Mbunge kama Mhe. Godbless Lema. Amenukuliwa katika ukurasa wa 92 wa kumbukumbu rasmi za Bunge akisema maneno yafuatayo. Nukuu:

“MHE. GODBLESS J. LEMA: *Mimi wataniua hapa tunagombania haki*

(Hapa baadhi ya Waheshimiwa Wabungee waliendelea kuzungumza bila ya mpangilio)

4.27. **Mheshimiwa Spika**, kauli iliyotolewa na Mhe. Godbless Lema ya kuwa “hapa wataniua, tunagombania haki” ni ishara ya kutaka kugombana ndani ya Bunge kitu ambacho hakiruhusiwi na ni utovu wa nidhamu wa hali ya juu kwa Msamlaka ya Spika na hakipaswi kuvumiliwa kwa vyovyote vile na Bunge letu Tukufu na watanzania kwa ujumla.

5.0 **Mheshimiwa Spika**, baada ya kuhitimisha kufanya uchambuzi wa shahidi mmoja baada ya mwingine, sasa naomba kujielekeza katika suala moja muhimu sana ambalo ulielekeza Kamati ilifanyie kazi. Katika maelekezo yako, uliitaka Kamati kufanya uchunguzi wa Mwenendo mzima wa Kambi ya Upinzani Bungeni katika tukio la tarehe 27 Januari, 2016.

5.1 **Mheshimiwa Spika**, tukio la tarehe 27 Januari, 2016 lilileta fedheha kubwa sana katika Bunge Letu Tukufu kwa wananchi wanaofuatilia shughuli zinazofanywa na wawakilishi wao na taifa kwa ujumla. Miongoni mwa mila na desturi zilizojengeka katika taifa letu ni pamoja na kujadiliana kwa hoja bila kujali tofauti zetu tulizonazo za kiitikadi, dini, umri au rangi. Mwalimu Julias Nyerere alitufundisha kujenga hoja na sio kupiga kelele (ague don't shout). Ustaraabu huo umetujengea heshima kubwa mbele ya mataifa mbalimbali duniani.

5.2 **Mheshimiwa Spika**, Bunge ni mahali ambapo hoja kuhusu matatizo ya wananchi zinajadiliwa na kuamuliwa. Bunge ndicho chombo ambacho ni chemchem ya fikra za kulisaidia taifa letu na zinapaswa kutolewa ili taifa liweze kupiga hatua katika kujiletea maendeleo. Ili ndoto hii iweze kutimia ni lazima kuwe na staha na kuheshimiana ndani na nje ya Bunge.

5.3 **Mheshimiwa Spika**, siku ya tarehe 27 Januari, 2016 Wabunge wa Upinzani waliokuwepo Bungeni baada ya amri ya Mwenyekiti ya kuwatoa nje wabunge wanne, hawakuonesha kusikitishwa natukio hilo badala yake waliunga mkono vurugu na hivyo kufanya kazi ya kuwatoa nje ya ukumbi kuwa ngumu hivyo kulazimu Mpambe wa Bunge kuingiza askari wengi ukumbini ili kuwatoa wabunge hao.

5.4 **Mheshimiwa Spika**, Kamati imesikitishwa sana na vitendo vya vurugu na uvunjwaji wa Kanuni za majadiliano Bungeni uliofanywa na Wabunge wa Upinzani waliokuwepo na kuhusika katika vurugu hizo zilizopelekea shughuli za Bunge zilizokuwa zimepangwa kwa siku hiyo kuahirishwa na Wabunge wote wa Kambi ya Upinzani waliokuwepo siku hiyo kutolewa nje ya Ukumbi wa Bunge.

5.5 **Mheshimiwa Spika**, Kamati inatoa onyo kali kwa wabunge wote wa Kambi ya Upinzani Bungeni waliokuwepo na kuhusika katika kufanya vurugu na kwamba Mbunge yeyote aliyehusika na vurugu hizo, iwapo atarudia kutenda makosa hayo, atachukuliwa kuwa amerudia kutenda makosa hayo na ataadhibiwa kwa mujibu wa Kanuni ya 74(3)(b) ya Kanuni za Kudumu za Bunge.

6.0 **MAONI NA MAPENDEKEZO YA JUMLA YA KAMATI KUHUSU UBORESHAJI WA UENDESHAJI WA SHUGHULI ZA BUNGE**

6.1 **Mheshimiwa Spika**, pamoja na kushughulikia suala la baadhi ya Wabunge waliohusika kufanya fujo siku ya tarehe 27 Januari, 2016, Kamati imebaini masuala mbalimbali ambayo yanapaswa kufanyiwa kazi na Bunge lako Tukufu ili kuhakikisha kuwa utaratibu bora wa utekelezaji wa majukumu ya kibunge unazingatiwa. Masuala hayo ni kama yafuatayo:-

(a) Kwa kuwa tangu kuanza kwa Bunge la Kumi na Moja imejengeka tabia ya kuzomea zomea wakati shughuli za Bunge zinapokuwa zinaendelea Bungeni na tabia hiyo inaelekea kuwa ya kawaida na kwa kuwa zaidi ya asilimia 70 ya Wabunge wa Bunge la Kumi na Moja wapya, Kamati inapendekeza Bunge liandae mafunzo ya kutosha kwa wabunge wote kuhusu matumizi na uzingatiaji sahihi wa Kanuni za Kudumu za Bunge na hasa kanuni za majadiliano ndani ya Bunge. Mafunzo hayo yatasaidia kuondokana na changamoto hiyo na kudumisha hadhi na heshima ya Bunge letu tukufu.

(b) Kwa kuwa imekuwa tabia ya kila siku kuomba mwongozo kwa kutumia Kanuni ya 68(7), Kamati inapendekeza Bunge liangalie matumizi sahihi ya neno "Mwongozo wa Spika" ili kuhakikisha kuwa malengo ya utungwaji wa Kanuni hiyo yanazingatiwa.

(c) Kwa kuwa katika siku za hivi karibuni tumeshuhudia kuwepo kwa changamoto ya mienendo ya baadhi ya Wabunge ndani na nje ya Bunge ambayo imekuwa hairidhishi, Kamati inaona upo umuhimu mkubwa kwa Bunge kutunga Kanuni za Maadili kwa Wabunge wote kama kifungu cha 12A Sheria ya Kinga, Haki na Madaraka ya Bunge kinavyoelekeza ili kuweza kudhibiti nidhamu kwa Wabunge kwa lengo la kuhakikisha kuwa heshima na hadhi ya Bunge inadumishwa.

(d) Kwa kuwa baadhi ya Waheshimiwa Wabunge hawazingatii Kanuni wanapokuwa Bunge hivyo kuifanya kazi ya Kiti kuwa ngumu na Kwa Kuwa Bunge ni chombo cha uwakilishi wa wananch kwa mujibu wa Ibara ya 62 na 63, hivyo basi, Kamati inatoa rai kwa Wabunge wote kuheshimu kiti pamoja na Kanuni tulizojiwekea ili kulinda hadhi na heshima ya Bunge letu.

7.0 HITIMISHO

7.1 **Mheshimiwa Spika**, mwisho, napenda kukushukuru wewe binafsi kwa kunipa nafasi hii kuwasilisha maoni ya Kamati kwa niaba ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge na napenda nitumie nafasi hii tena kukupongeza kwa dhati kwa jinsi unavyoliongoza Bunge hili ambalo ni chombo cha uwakilishi wa Wananchi kuisimamia na kuishauri Serikali ili kuhakikisha kuwa ustawi wa wananchi unakuwa ndio kipaumbele cha kwanza.

7.2 **Mheshimiwa Spika**, kipekee, nawashukuru Wajumbe wote wa Kamati, kwa kazi nzuri ya kujadili na kuchambua kwa umakini mkubwa shauri hili kwani katika kutekeleza jukumu hili walizingatia utafa mbele na misingi ya haki. Kwa heshima naomba niwatambue kwa majina kama ifuatavyo:-

- (i) Mhe. Kapt(Mst), George H. Mkuchika(Mb) - M/kiti
- (ii) Mhe. Almas Maige, (Mb) - Makamu Mwenyekiti
- (iii) Mhe. Rashid Ali Abdallah,(Mb).....Mjumbe
- (iv) Mhe. Amina Nassoro Makilagi,(Mb).....Mjumbe
- (v) Mhe. Dkt. Christine G. Ishengoma,(Mb).....Mjumbe
- (vi) Mhe. Othman Omar Haji,(Mb).....Mjumbe
- (vii) Mhe. Rose Kamili Sukum,(Mb).....Mjumbe
- (viii) Mhe. George Malima Lubeleje,(Mb).....Mjumbe
- (ix) Mhe. Dkt. Suleiman Ally Yussuf,(Mb).....Mjumbe
- (x) Mhe. Susan Anselm Lyimo,(Mb) .....Mjumbe
- (xi) Mhe. Tunza Issa Malapo,(Mb).....Mjumbe
- (xii) Mhe. Dkt. Hadji Hussein Mponda,(Mb).....Mjumbe
- (xiii) Mhe. Najma Murtaza Giga,(Mb).....Mjumbe
- (xiv) Mhe. Hafidh Ali Tahir, (Mb).....Mjumbe
- (xv) Mhe. Innocent Sebba Bilakwate, (Mb).....Mjumbe

Aidha, napenda kumshukuru kwa dhati Katibu wa Bunge, Dkt. Thomas D. Kashililah, kwa kuisaidia Kamati kutekeleza majukumu yake ipasavyo. Kipekee, nawashukuru Ndugu Pius T. Mboya, Kaimu Mshauri Mkuu wa Bunge wa Mambo ya Sheria, Ndugu Prudence Rweyongeza, Naibu Mshauri Mkuu wa Bunge wa Mambo ya Sheria Sehemu ya Huduma ya Sheria kwa ushauri wa Kisheria walioutoa katika kuisaidia kamati. Aidha napenda kuwashukuru ndugu Matamus Fungo, Maria Mdulugu, Lweli Lupondo na Editruda Kilapilo kwa kuratibu vyema kazi za Kamati na kuhakikisha kuwa Taarifa hii inakamilika mapema.

Mheshimiwa Spika, mwisho kabisa ni matarajio yangu kuwa Waheshimiwa Wabunge wataipokea na kwa kauli moja wataikubali hoja iliyopo mbele yetu ya matokeo ya taarifa ya Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge ya uchunguzi wa vitendo vya baadhi ya Wabunge waliohusika kufanya vurugu

Bungeni na kudharau Mamlaka ya Spika tarehe 27 Januari, 2016 ili kuimarisha nidhamu ndani ya Bunge letu Tukufu na kuhakikisha kuwa Kanuni za Majadiliano Bungeni, zinaheshimiwa na kuzingatiwa na Wabunge wote.

Mheshimiwa Spika, naomba kutoa hoja.

Kapt. (Mst) George H. Mkuchika, (Mb.)

MWENYEKITI

KAMATI YA HAKI, MAADILI NA MADARAKA YA BUNGE

30 MEI, 2016

**AZIMIO LA BUNGE KUHSU ADHABU KWA WABUNGE WALIOFANYA VURUGU
BUNGENI NA KUDHARAU MAMLAKA YA SPIKA KATIKA KIKAO CHA PILI CHA
MKUTANOWA PILI WA BUNGETAREHE 27 JANUARI, 2016**

*[Limetolewa chini ya Kifungu cha 30A (1) cha Sheria ya Haki, Kinga na
Madaraka ya Bunge Sura ya 296 na Kanuni ya 74 (4) na (6)]*

Kwa kuwa, Bunge letu linaongozwa kwa Mujibu wa Sheria na Kanuni za Kudumu za Bunge ambazo tulizitunga sisi wenyewe kwa ajili ya kutuongoza katika kutekeleza shughuli za Bunge.

Na Kwa kuwa, Sheria na Kanuni hizo zimeweka masharti kuhusu utaratibu unatakiwa kufuatwa katika majadiliano Bungeni na kwamba katika majadiliano hayo, Wabunge wanapaswa kuheshimu na kutii mamlaka ya Spika.

Na Kwa kuwa, Siku ya tarehe 27 Januari, 2016 baadhi ya Wabunge wa Kambi ya Upinzani Bungeni walifanyavurugu na kudharau mamlaka ya Spika.

Na Kwa kuwa, Mheshimiwa Spika alipeleka suala la baadhi ya wabunge hao kufanya vurugu na kudharau mamlaka ya Spika kwenye Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge kwa kuwataja majina Wabunge wafuatao:-

- i) Mhe. Godbless J. Lema, (Mb)
- ii) Mhe. Pauline Gekul, (Mb)
- iii) Mhe. Ester A. Bulaya (Mb); na
- iv) Mhe. Tundu Antiphias Mughwai Lissu, (Mb)

Na kwa kuwa pia, Spika aliwasilisha majina mengine matatu siku ya tarehe 10 Machi, 2016 ili Kamati iweze kufanya uchunguzi kuhusu ushiriki wao katika vurugu zilizotokea siku tajwa hapo juu. Majina ya Wabunge walioongezwa ni hawa wafuatao:-

- (i) Mhe. Kabwe Zuberi. Ruyagwa Zitto, (Mb)
- (ii) Mhe. John W. Heche (Mb), na
- (iii) Mhe. Halima James Mdee, (Mb)

Na Kwa Kuwa, Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge ilikaa kati ya tarehe 07 Machi, 2016 hadi tarehe 12 Machi, 2016 Jijini Dar es salaam kabla ya kuahirishwa kwa muda kutokana na wajumbe wa Kamati hii kuwa wajumbe wa Kamati za kisekta ambazo Wajumbe walitakiwa kuhudhuria vikao vya Kamati. Kamati ilirejea tena tarehe 16 Mei, 2016 hadi tarehe 29 Mei, 2016 na kufanya uchunguzi wa shauri hili. Kamati iliweza kubaini kuwa, Wabunge wafuatao wamevunja masharti ya Kifungu cha 24(c),(d) na (e) cha *Sheria ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge Sura ya 296* na Kanuni ya 72 (1) 68 (10),60(2)&(12) na 74 (1)(a) na (b) kwa kusimama na kuendelea kuomba mwongozo kwa jambo ambalo limekwishatolewa uamuzi, kuzungumza bila kufuata utaratibu na kudharau Mamlaka ya Spika.

- (i) Mhe. Tundu Lissu, (Mb)
- (ii) Mhe. Halima Mdee, (Mb)
- (iii) Mhe. Pauline Gekul, (Mb) na
- (iv) Mhe. Ester Bulaya,(Mb)

Na kwa kuwa, Mhe. Kabwe Zuberi Ruyagwa Zitto(Mb), alivunja masharti ya Kifungu cha 24(c),(d) na (e) cha *Sheria ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge Sura ya 296* na Kanuni ya 60(2)na (12), 74(1) (a) na (b) na kwa kusimama na kuzungumza bila kufuata utaratibu na kudharau mamlaka ya Spika.

Na kwa Kuwa Mhe. Godbless Lema(Mb) alivunja masharti ya Kifungu cha 24(c), (d) na (e) cha *Sheria ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge Sura ya 296*pamoja na Kanuni ya 74(1)(a) na (b) ya Kanuni za Kudumu za Bunge kudharau Mamlaka ya Spika.

Na kwa kuwa,Mhe. John Heche(Mb) alivunja Kanuni ya 72(1) na 68(10) ya Kanuni za Bunge kwa kuendelea kusimama na kuomba mwongozo kwa jambo ambalo lilikwishatolewa Mwongozo.

Na Kwa Kuwa, vitendo hivyo visivyo na tija, vilivuruga shughuli za Bunge zilizokuwa zikiendelea na kuathiri heshima ya Bunge Mbele ya Umma wa Watanzania jambo ambalo halipaswi kuvumiliwa.

Hivyo basi, Bunge linaazimia kwamba:

- (a) Wabunge wafuatao:
  - (i) Mhe. Ester A. Bulaya, (Mb) na

(ii) Mhe. Tundu A. Mughwai Lissu(Mb)

wasihudhurie vikao vyote vya Mkutano wa Tatu wa Bunge la Kumi na Moja vilivyobaki kuanzia tarehe 30 Mei, 2016 pamoja na vikao vyote vya Mkutano wa Nne wa Bunge la Kumi na Moja kwa kuwa walipatikana na makosa ya ukiukwaji wa Kanuni na kuonyesha dharau kubwa kwa Mamlaka ya Spika na pia walihusika kwa kiasi kikubwa kuchochea vurugu zilizotokea siku ya tarehe 27 Januari, 2016.

Aidha, Bunge linaazimia kuwa:

(b) Wabunge wafuatao:

- i) Mhe. Pauline Gekul (Mb)
- ii) Mhe. Godbless Lema(Mb)
- iii) Mhe. Kabwe Zuberi Ruyagwa Zitto(Mb) na
- iv) Mhe. Halima James Mdee(Mb)

Wasihudhurie vikao vyote vya Mkutano wa Tatu wa Bunge la Kumi na Moja vilivyosalia kuanzia tarehe 30 Mei, 2016 kwa kuwa walifanya vitendo ambavyo ni vya utovu wa nidhamu na dharau kubwa kwa Mamlaka ya Spika. Vitendo hivyo vya vurugu walivyovifanyavilisababisha kuvurugika kwa Shughuli za Bunge.

Vilevile Bunge linaazimia kuwa:

(c) Mhe. John W. Heche (Mb)

Asihudhurie vikao Kumi mfululizo vya Mkutano wa Tatu wa Bunge la Kumi na Moja kuanzia tarehe 30 Mei, 2016. Adhabu hiyo kwa Mhe. John Heche (Mb) imezingatia kwamba alipatikana na kosa moja na pia kwa kuwa alitoa ushirikiano kwa Kamati kwa kutii wito wa Kamati wa Kufika na analiju maswali yote kama yalivyoulizwa pamoja na kuheshimu vikao vya Kamati na Mwenyekiti aliyeongoza vikao hivyo.

KWA HIYO BASI, kwa mujibu wa Kifungu cha 30A (1) cha *Sheria ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge Sura ya 296 na Kanuni ya 74 (4) na (6)* ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016 Bunge hili la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania linalokutana katika Mkutano wa Tatu, linapokea na kukubali adhabu inayopendekezwa na Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge kwa Wabunge waliofanya vurugu siku ya tarehe 27 Januari, 2016 na linaazimia kupitisha mapendekezo ya adhabu kwa Wabunge husika.

Mheshimiwa Spika, naomba kuwasilisha na kutoa hoja.

Kapt.(Mst). George H. Mkuchika, Mb

MWENYEKITI

KAMATI YA HAKI, MAADILI NA MADARAKA YA BUNGE

30 Mei, 2016

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, maazimio yaliyotolewa na Kamati ya Bunge yameungwa mkono. Sasa kwa mujibu wa taratibu zetu na kanuni, watu kadhaa watapelewa fursa ya kuchangia hoja hii ya Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge. Wa kwanza atakuwa Mheshimiwa Musukuma atafuatiwa na Mheshimiwa Ridhiwani Kikwete. *(Makofi)*

MHE. JOSEPH K. MUSUKUMA: Mheshimiwa Naibu Spika, nakushukuru sana kwa kunipa nafasi hii niweze kuunga mkono hoja iliyotolewa na Mheshimiwa Mkuchika. Kwanza niipongeze Kamati ya Mzee Mkuchika kwa kazi nzuri waliyoifanya na hili ni fundisho kwa Wabunge wengine wanaodhani pengine kwamba Bunge halifuati Kanuni zake lililojitungia lenyewe. Tunamuomba Mungu Mzee Mkuchika, akaze buti na sisi tuko nyuma yake. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, lakini hata leo pia tumeona hapa wamechana Kanuni, wametupa Kanuni mbele ya Bunge na ni hawa hawa tena wametajwa hapa leo. Sasa tunaomba kama alivyoagiza Mheshimiwa Naibu Spika awashughulikie na ikiwezekana aende kwenye adhabu kali zaidi ili sisi wengine Wabunge wageni tuwe na adabu kwa kujifunza kwa adhabu watakazokuwa wamepelewa.

Mheshimiwa Naibu Spika, nakushukuru sana na naipongeza Kamati na tunaiomba Mungu iendelee kukaza buti kuwatia *discipline* Wabunge wasiokuwa na adabu. Naunga mkono hoja mia kwa mia. *(Makofi)*

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Ridhiwani Kikwete atafuatiwa na Mheshimiwa Dkt. Hamisi Kigwangalla.

MHE. RIDHIWANI J. KIKWETE: Mheshimiwa Naibu Spika, binafsi nami nikupongeze sana wewe kwa jinsi unavyoongoza Bunge lako maana siyo kazi ndogo, lakini hakika mwalimu wangu unaonesha kwamba hatukukosea kukuchagua, hongera sana. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, sisi wengine katika umri wetu tumebahatika kukaa na watu wazima na walichotufundisha na kutuachia ni mikoba ya hekima na busara. Mtu yeyote yule ambaye amelelewa vizuri huhitaji wakati mwingine kupigana ili kuonesha kwamba jambo hilo wewe unalichukia.

Wenzetu hapa wametuonesha vitu vya ajabu sana lakini tulisema kwamba haya mambo yana mwanzo wake na yana mwisho wake na mwisho Mheshimiwa Mkuchika ameonesha hapa leo hii. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, lazima ifike sehemu adabu itawale ndani ya nyumba hii. Vitendo vingi vinatia aibu, hata wakati mwingine sisi tunapokaa humu ndani wananchi wetu wanatupigia simu wakiwa na wasiwasi kwamba je Mbunge wetu macho yako yapo salama kwa sababu tuna wasiwasi kutokana na mangumi yanayoibuka huko kwamba inaweza ikawa ni tatizo zaidi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, niseme hawa wenzetu wamepewa kitu ambacho wanastahili. Wamefanya waliyoyafanya na mimi nina hakika kabisa humu ndani wengine ambao tunafikiri kwamba Bunge hili halina meno tumeyaona. Aliwahi kusema Mzee Sitta na napenda nimnukuu kwamba Bunge haliwezi kuwa Bunge isipokuwa kama Kanuni hazitotendewa haki. Leo hii Kanuni zimetendewa haki. Kwa hiyo, binafsi niipongeze sana Kamati na kwa kweli niseme naunga hoja hii mkono *hundred percent* na namtakia kila kheri, lakini nawaomba sana Wabunge wenzangu hasa wa Chama cha Mapinduzi hii ndiyo adabu ambayo tunatakiwa tuwe nayo.

Mheshimiwa Naibu Spika, ahsante sana. *(Makofi)*

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Dkt. Kigwangalla atafuatiwa na Mheshimiwa Goodluck Mlinga, Mheshimiwa Kanali Masoud Ali ajiandae.

NAIBU WAZIRI WA AFYA, MAENDELEO YA JAMII, JINSIA, WAZEE NA WATOTO: Mheshimiwa Naibu Spika, nashukuru kwa kupata fursa hii na napenda kuipongeza Kamati ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge kwa kazi nzuri waliyofanya. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, moja kwa moja napenda nijielekeze kwenye kuchangia ukurasa wa tano wa mapendekezo hususani kwenye lile azimio kipengele cha (c) ambapo Kamati ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge inapendekeza Mheshimiwa John W. Heche asihudhurie vikao kumi mfululizo vya Mkutano wa Tatu wa Bunge la Kumi na Moja kuanzia tarehe 30 Mei, 2016.

Mheshimiwa Naibu Spika, mapendekezo yangu ni kwamba hoja zinazofuata huku mbele ambazo sipendi kuendelea kuzisoma zinaeleza kwamba, adhabu hii ya kwamba asihudhurie vikao kumi imezingatia kwamba Mheshimiwa alipatikana na kosa moja na pia kwa kuwa alitoa ushirikiano kwa Kamati kwa kutii wito na kufika na kujibu maswali ya Kamati kwa ufasaha.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa maana hiyo kidogo alionekana ni mwenye busara na mwenye hekima ukilinganisha na wenzake, kwa kuisoma taarifa hii

kwa haraka haraka. Hivyo napendekeza Bunge lako Tukufu lioneshe kidogo leniency kwa Mbunge huyu mmoja ambaye kidogo alionesha nidhamu ili iwe ni fundisho kwa wenzake. Badala ya kumpa adhabu ya kukosa vikao kumi basi vishushwe viwe vinne, hilo ni pendekezo langu la kwanza. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, pendekezo langu la pili ni kwamba nilikuwa napata utata kidogo kutokana na Kanuni ya 74(3)(a) na (b) ambayo inaelezea kwamba ikiwa ni kosa la kwanza, basi Mbunge huyo asihudhurie vikao vya Bunge visivyozidi kumi. Sasa adhabu inayopendekezwa na Kamati yetu ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge inavuka vikao hivi kumi. Kwa hivyo, napata mashaka labda kama tupewe ufafanuzi kwamba pengine mapendekezo haya wanayatoa kwenye sheria mama kwa maana ya Sheria ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge lakini vinginevyo tutakuwa tumetoka nje ya Kanuni.

Mheshimiwa Naibu Spika, ni hayo tu, nakushukuru.

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, tuna hoja ya Mheshimiwa Dkt. Kigwangalla kuhusu adhabu ambayo iko ukurasa wa sita wa maazimio ya Mheshimiwa John Heche, anapendekeza marekebisho ama mabadiliko kwamba badala ya vikao kumi viwe vikao vinne. Hoja yake ina msingi namna ilivyo lakini kabla sijakaribisha wengine kuchangia hoja ya Mheshimiwa Dkt. Kigwangalla, Kanuni ya 74 aliyoisema akipewa vikao kumi haijazidi ile ambayo imetajwa kwenye Kanuni kwa sababu hawajasema kumi na moja ama kumi na mbili, wametoa ile ambayo ndiyo imetajwa kwenye kanuni kwa kosa la kwanza.

Waheshimiwa Wabunge, hoja ya Mheshimiwa Dkt. Kigwangalla nadhani wote tumeisikia, anapendekeza kwamba tupunguze adhabu ya Mheshimiwa Heche kama ilivyopendekezwa na Kamati ya Maadili. Kabla hatujaenda kwenye wachangiaji wengine Mheshimiwa Mkuchika.

MHE. KAPT. (MST) GEORGE H. MKUCHIKA – MWENYEKITI KAMATI YA HAKI, MAADILI NA MADARAKA YA BUNGE: Mheshimiwa Naibu Spika, ametoa hoja mbili, kwanza hiyo ya siku kumi ndiyo *minimum punishment*. Kwa hiyo, sisi tumemwelewa kama alivyomwelewa Mheshimiwa Dkt. Kigwangalla. (Makofi)

Mheshimiwa Naibu Spika, lakini la pili na mimi nataka niliseme hili na nilisema pale kwamba sisi tumeongozwa na sheria mama ambayo ninayo hapa amesaini Mzee Mwinyi, kifungu cha 30 kinazungumzia mambo ya adhabu, kinasema hivi:-

“Where any member commits any contempt of the Assembly whether specified in section 24 or otherwise, the Assembly may, by resolution, either direct the Speaker to reprimand such member or suspend him from the services of the Assembly for such period as it may determine:

Provided that, such period shall not extend beyond the last day of the Session next following that in of which the resolution was passed or of the Session in which the resolution is passed, as the assembly may so determine”.

Mheshimiwa Naibu Spika, hii ina maana kwamba unam-suspend mpaka mwisho wa kikao mnachoendelea lakini isizidi mwisho wa kikao kijacho. Sasa wale tuliowapeleka mpaka mwisho wa kikao kijacho, kikao kijacho kina wiki mbili tu, hatujawapeleka zaidi ya mwisho wa kikao kijacho, hiyo imetoka kwenye sheria mama. *(Makofi)*

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, kama tumeridhika na maelezo ya Mheshimiwa Mwenyekiti nadhani hoja ya Mheshimiwa Dkt. Kigwangalla kwa makofi niliyoyasikia ni kama haijakubaliwa. *(Makofi)*

Sawa, kwa sababu hiyo tunaendelea na wachangiaji wengine, nilikuwa nimentaja Mheshimiwa Goodluck Mlinga atafuatiwa na Mheshimiwa Kanali Masoud Ali, Mheshimiwa Sikudhani Chikambo ajiandae. *(Makofi)*

MHE. GOODLUCK A. MLINGA: Mheshimiwa Naibu Spika, ahsante sana. Kwanza naomba nikupongeze wewe kwa ujasiri wako mpaka kufikia suala hili kulipeleka kwenye Kamati ya Maadili. Pili, niipongeze Kamati kwa ujasiri wake na kufanya kazi kwa umakini wa hali ya juu na kutoa adhabu inayostahiki kwa Wabunge ambao wamefanya fujo. *(Makofi)*

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Goodluck samahani kidogo.

Waheshimiwa Wabunge, kwa mujibu wa Kanuni ya 28(2) naongeza nusu saa. Mheshimiwa Goodluck endelea.

MHE. GOODLUCK A. MLINGA: Mheshimiwa Naibu Spika, ahsante sana. Tatu, naomba niseme kuwa Bunge ni mhimili, katika nchi hii tuna mihimili mitatu Bunge, Serikali na Mahakama. Kwa hali ambayo ilikuwa ikiendelea wananchi walishapoteza imani na Bunge kabisa. Bunge lilishaonekana ni moja ya kiburudisho katika nchi yetu na ndiyo maana hata Bunge lilipokatwa *live* watu walilalamika mno kwa sababu watu waliona Bunge ni sehemu mojawapo ya kuwafurahisha. Kwa hatua ambayo imechukuliwa tunajenga heshima ya Bunge. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, naomba sana nimpongeze Naibu Spika na niipongeze Kamati na hili liwe fundisho kwa sababu zaidi ya 60% ya Wabunge ni wapya, kwa hiyo hili ni fundisho naamini ni mwanzo mpya wa Bunge. Pia usisite, yeyote atakayeendelea kufanya fujo hizi zichukuliwe hatua kali zaidi ya hizi.

Mheshimiwa Naibu Spika, naomba kuunga mkono hoja. *(Makofi)*

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Kanali Masoud Ali, Mheshimiwa Sikudhani Chikambo ajiandae.

MHE. KANALI (MST) MASOUD ALI KHAMIS: Mheshimiwa Naibu Spika, ahsante sana kwa kunipa nafasi. Kwanza, nimshukuru Mwenyekiti wa Kamati ya Maadili kwa hatua walizozichukua tunafurahi sana na tunashukuru.

Mheshimiwa Naibu Spika, wengi tuliokuja humu mwaka huu ni wageni, mategemeo yetu yalikuwa tupate malezi mazuri kwa waliotutangulia lakini kila siku zinavyoenda tulikuwa tunaona mambo ya ajabu yanafanyika ndani ya Bunge ambayo kwa kweli toka tulivyokuwa hatujafika humu tukiyaona nje katika Mabunge yaliyopita yalikuwa hayatufurahishi. Iko siku nilisema hapa tunaona watu wanasema humu ndani vizuri lakini kule nje kuna watu wanawakera sana. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, binafsi kwa uzoefu baada ya kukaa hapa kwa muda mfupi nimegundua wengi wanaofanya mambo haya kwa upande ule kule ni wale wazoefu wa Bunge lililopita. Pia nimejifunza pengine wanafanya hivyo kwa sababu Bunge halitoi adhabu kali za kutosha. Naona sasa umefika wakati Bunge lichukue hatua kali ili kukomesha tabia hizi mbaya. Ingawaje kuna Mheshimiwa mmoja kasema adhabu ndogo, mimi naona adhabu walizopewa zote hizi ni ndogo lazima itolewe adhabu ambayo itawafanya watu wajifunze na wengine wanaotaka kufanya hivyo nao wasirejee kufanya makosa waliofanya wenzao. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, naomba Kamati ya Maadili iendelee na kazi nzuri wanayoifanya lakini matatizo kama haya yakitokea wachukue hatua kali. Kuna adhabu nyingi zimo sijazisoma vizuri lakini zimo mpaka kuwasimamisha watu kazi humu, kama inafika wakati mtu ameshashindikana afukuzwe tu. Nakushukuru sana. *(Makofi)*

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Sikudhani Chikambo.

MHE. SIKUDHANI Y. CHIKAMBO: Mheshimiwa Naibu Spika, nami kwanza naomba nimshukuru Mwenyezi Mungu lakini nikushukuru na wewe kwa kunipa nafasi hii. Binafsi kwanza naomba niipongeze hii Kamati kwa kazi nzuri walioifanya. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa nini nasema hivyo? Mimi ni sehemu ya Wabunge wageni katika Bunge lako hili. Kabla sijawa Mbunge wakati ule Bunge linaoneshwa *live* ilitokea siku moja mwalimu na wanafunzi wake wanaangalia Bunge ili wapate kujifunza baadhi ya mambo yanayofanyika Bungeni lakini

baadaye mwalimu alipowauliza wanafunzi mmejifunza nini, mwanafunzi mmoja akajibutumejifunza Wabunge kuzomeana.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa nini nasema hivi? Hivi ambavyo tunafanya humu ndani ndivyo ambavyo jamii yetu inajifunza. Sasa kwa hiki ambacho kimefanywa na hii Kamati, binafsi nakipongeza. Niseme kwamba karaha ambayo tunaipata sisi tuliokuwa jirani huku na wenzetu mimi sidhani kama inafanana na nyie kule kwa sababu huku kuna matusi, lugha zao siyo nzuri na mimi kama Mbunge mgeni mara zote kwa kweli nilikuwa napenda kujifunza na siku zote watu wanasema ni vizuri kujifunza kuona watu wanaishije, mazingira yaliyopo katika Bunge letu siyo mazuri, watu wanatumia lugha za matusi. Kwa kufanya hivi au kwa huu utaratibu ambao umetumika na hii Kamati binafsi naupongeza na naunga mkono. Niseme huu utakuwa mfano kwa watu wengine na lazima kunapotokea vitu kama hivi lazima tuchukue hatua. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, nikushukuru kwa kunipa nafasi, lakini niipongeze sana Kamati ambayo imeongozwa na Mheshimiwa Mkuchika kwa kweli mmefanya kazi nzuri na hongereni sana, sisi tuko nyuma yenu, endeleeni kuchapa kazi. Ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Richard Ndassa atafuatiwa na Mheshimiwa Mwanne Mchemba tutamalizia na Mheshimiwa Hafidh Ali Tahir.

MHE. RICHARD M. NDASSA: Mheshimiwa Naibu Spika, ahsante sana. Nami naomba niungane na wachangiaji wenzangu kuipongeza Kamati ya Mheshimiwa Mzee Mkuchika. Yamesemwa mengi lakini labda nijielekeze tu kwenye lile pendekezo hasa la Waheshimiwa Wabunge kupata semina ya kutosha kuhusu kanuni zetu kwa sababu inawezekana kwa njia moja au nyingine, lakini kwa uzoefu nilionao Bungeni ni kwamba kabla ya kuanza shughuli zozote za Bunge lazima Waheshimiwa Wabunge wapate semina ya kutosha kuhusu Kanuni.

Mheshimiwa Naibu Spika, lakini la pili katika mchango wangu wa siku mbili, tatu zilizopita nilishauri na kuomba Kiti, kumekuwa na utaratibu mmoja mzuri wa kuruhusu haya mengine yatokee. Tunazo Kamati zetu za Uongozi lakini bado upande wa wenzetu kule kuna *Chief Whip* wa kwao, pia na kwetu huku, tukiwa na utaratibu wa kutumia viongozi wetu wakuu, Kiongozi wa Kambi ya Upinzani upande wa kule na Kiongozi upande wa kwetu huku, mengine nina uhakika yasingetukuta humu ndani.

Mheshimiwa Naibu Spika, nakumbuka tulipokuwa kwenye Bunge la Katiba tulienda vizuri sana, hatukuwa na Kanuni lakini mpaka ilitupelekea kwenda kutunga Kanuni za Bunge letu la Katiba. Kwa hiyo, niombe sana Kiti

chako, Kiti hicho kienee, kisichukue muda mrefu kwa mfano haya ya tangu Januari yangetibiwa Februari sasa hivi tunganeme mengine.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo, niombe tena kwamba elimu kwa Waheshimiwa Wabunge ni jambo la busara sana. Hizi adhabu mimi sina tatizo nazo siwezi kuzipinga kwa sababu zimetolewa kwa mujibu wa sheria lakini bado nasisitiza Kiti lazima kikae imara. Tukizubaa iko siku moja watu watavua kiatu kitaruka mpaka kwenye Kiti chako kwa sababu tumeachia. Kwa mtindo huu na kwa adhabu hizi nina uhakika wenzetu watajifunza. Hili si kwa wenzetu peke yao, hata huku tupo, maana sasa hivi tunasema upande wa kule lakini tusingahau na kesho huku tupo, wenye maneno yenye ukakasi tupo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, niwaombe sana Waheshimiwa Wabunge wenzangu wa Chama cha Mapinduzi, kwa kweli hizi drama zinazochezwa huku lakini na sisi bahati nzuri ngoma hizo hizo na sisi tunacheza. Niwasihi sana, tujikite kwenye hoja.

Mheshimiwa Naibu Spika, nakushukuru sana. *(Makofi)*

NAIBU SPIKA: Ahsante. Waheshimiwa Wabunge, nilikuwa nimeamtaja Mheshimiwa Mwanne Mchemba na kwamba atamalizia Mheshimiwa Hafidh Ali, nimekumbushwa na upande mbadala kwamba nimewasahau, tutamalizia na Profesa Maji Marefu, Mheshimiwa Stephen Ngonyani.

MHE. MWANNE I. MCHEMBA: Mheshimiwa Naibu Spika, ahsante kwa kunipa nafasi na mimi nichangie kidogo hoja iliyopo mbele yetu. Awali ya yote niipongeze Kamati ya Maadili chini ya Mheshimiwa, Mzee wetu, mlezi wetu, Mheshimiwa Mkuchika. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, mimi ni muhanga ambaye nilikuwepo miaka ya nyuma, nimekaa Bungeni miaka kumi, kwa kweli nilipoingia hapa nilikuwa nasononeshwa sana. Nilisononeshwa nikiwa nje, nikasononeshwa na nilipoingia. Kwa sababu miaka kumi ile tuliyokaa nidhamu ya Bunge ilikuwa kubwa na tulikuwa tunaheshimiana kweli kweli na upinzani ulikuwepo si kwamba haukuwepo. Walivyosema asilimia 75 ni ya vijana na wengine ni wageni lakini si sababu, nidhamu ya Bunge italindwa iwe vijana au iwe wazee. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, kama sikosea mnamo mwaka 2007 au 2008 iliwahi kutokea adhabu humu, kwa hiyo si kitu kigeni.

MBUNGE FULANI: Ni 2007.

MHE. MWANNE I. MCHEMBA: Mheshimiwa Naibu Spika, ni 2007 ananikumbusha Mheshimiwa mwenzangu tuliyekuwa naye na haikuwa ya matusi, ilikuwa ni kutoka nje ya Bunge yaani Dodoma kwenye Bunge kwenda nje ya mkoa huu na walipewa adhabu miezi sita kutohudhuria vikao vya Bunge na kwenye Jimbo lake kule. Kwa hiyo, adhabu hii ni ya kawaida lakini adhabu hizi zilikuwa zinatolewa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, adhabu kama hizi ni za pande zote mbili. Ni lazima tujichunge kurudisha hadhi ya Bunge. Hadhi ya Bunge si Upinzani tu hata sisi ndani ya Chama cha Mapinduzi ni lazima ifike mahali tujipime. Ni kweli inaumiza kwa sababu wakati mwingine wanatukana kweli kweli, wanatushika mahali pabaya, lakini na sisi kama Chama Tawala lazima tuhakikishe tunajishusha kwa sababu tusipolinda hadhi yetu, sisi tukipata matatizo kama haya yataavuma sana.

Mheshimiwa Naibu Spika, labda niseme tu kwa sasa hivi kwa matangazo kama haya tuko humu kwenye mjadala, mmeona waandishi wa habari wamejaa? Kwa sababu sisi ni Chama Tawala, tunatakiwa tuwe mfano wa kujirekebisha na kurekebisha Bunge. Kwa hiyo, sisi tukijipanga tukawa na nidhamu hata hawa watahuka chini, hawatakuwa na ujanja wowote. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa hiyo, niombe adhabu kama hizi ziendeleo lakini zichukuliwe wakati huo huo. Haiwezekani tunakuja kuhukumu kesi ya Januari mwezi Juni, maana sasa hivi ni Juni. Kwa hiyo, hata wananchi waliokuwa wamesikia ile vurugu wamesahau. Kwa hiyo, nashauri Bunge kwa Kiti chako inapotokea dharau ndani ya Bunge wakati huo huo Kamati inaitwa tayari wanaadhibiwa na adhabu inatokea kwa pande zote. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, lakini la mwisho, niwaombe, najua wanatusikia lakini niwaombe wana-CCM wenzangu kwamba ufike wakati wa sisi sasa kujiosha, ifike wakati sisi sasa kujisafisha, kwa sababu wenzetu hawana subira, hata ukiangalia leo. Mbunge huwezi kutupa vitabu, huwezi kufanya vurugu namna hiyo, kila siku unaondolewa. Kwa hiyo sisi tujipange, tufanye kazi nzuri, tujirekebisha sisi, tujipange sisi ili wao waige mfano halafu tuwaoneshe vidole. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, baada ya kusema hayo, naunga mkono hoja na napenda maamuzi yaliyotokea. Ahsante sana. *(Makofi)*

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Hafidh Ali, tutamalizia na Mheshimiwa Stephen Ngonyani.

MHE. HAFIDH ALI TAHIR: Mheshimiwa Naibu Spika, nami nashukuru kwa kunipa nafasi ya kusema maneno machache kutokana na kauli iliyotoka hivi sasa hapa Bungeni. Niendeleo kuishukuru Kamati ya Maadili kwa hatua ambayo imechukua ambayo itakuwa funzo kwa Wabunge wa Bunge hili la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

Mheshimiwa Naibu Spika, lakini wale watu waliokuwa wanasema zamani kwamba Bunge halina meno, kitendo cha leo kinathibitisha kwamba Bunge lina meno, lakini meno ya Bunge hili la Jamhuri ya Muungano huwa yanapata ufizi kutoka kwenye Kiti hicho. Viti hivi vikilegea katika kufuata Kanuni Wabunge watapata matatizo na Kamati hii tuliyoiweka na kuipa kazi itapata matatizo. Kwa hiyo, Bunge lina meno na liendeleo na *speed* hii ambayo imeanza hivi sasa na Viti vyetu vichukue hatua mara tu inapotokea. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, tumesikia hapa Kanuni zinasema Mwenyekiti anaposimama Mbunge mwingine hana ruhusa ya kusimama. Sasa tusiwalee Wabunge ambao wanavunja Kanuni, tuchukue hatua mara moja ili tuweze kulitengeneza Bunge hili liweze kuwa Bunge la kihistoria. Kuna mifano inatolewa hivi sasa ndani ya Bunge hili, wakiangalia watu wa Afrika ya Kusini wamepigana, wanaangalia Uingereza wamepigana wanataka na Bunge hili lipigane! Hili si Bunge la kupigana, wala si Bunge la mtu kuja kutafuta umaarufu kwa kupitia Bunge hili, haiwezekani. Kwa hiyo, tusitoe nafasi ya watu kujenga umaarufu kupitia Bunge hili, tuchukue hatua mapema na tutoe adhabu kama tulivyotoa leo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, ahsante. *(Makofi)*

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Stephen Ngonyani, Mbunge wa upande mbadala.

MHE. STEPHEN H. NGONYANI: Mheshimiwa Naibu Spika, kwanza nianza kwa kukipongeza Kiti chako, vilevile nimpongeze sana Mwenyekiti wa Kamati ya Maadili pamoja na Mwenyekiti wangu wa Kamati Mbadala.

Mheshimiwa Naibu Spika, wenzetu wamesema kitu cha msingi sana, sisi Wabunge tulitumwa tuje tutetee hoja za wananchi hatukutumwa hapa tuje tuonekane kwenye *screen*, kama mnataka kuonekana kwenye *screen* basi mje kule kwenye ofisi zetu, tutawaweka kwenye *screen* mtajiona. Cha msingi zaidi Serikali na ninyi muangalie msiwe mnatetea watu ambao tayari wameshalifanya Bunge hili lionekane siyo. Ukimuona mtumishi wa Serikali anakuja hapa ndani ya Bunge na yeye anawatetea watu waliofanya makosa inakuwa siyo nzuri sana.

Mheshimiwa Naibu Spika, sisi Kambi Mbadala tumeridhika na sasa msingoje mambo ya mwezi wa kwanza yafanyike sasa. Kama haya ya leo tunataka kuanzia kesho na sisi tuyaone yanaanza kuchukuliwa hatua za kisheria. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, baada ya kusema haya, kwa niaba ya Mwenyekiti wangu wa Kambi ya Mbadala na msaidizi wangu hapa tunashukuru na tunaunga mkono kwa dhati mapendekezo yaliyotolewa na Mwenyekiti wa Kamati ya Kudumu ya Maadili. Mungu akubariki sana. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, kambi yangu imesema tutakuombea dua maalum ili kila siku utoe maamuzi ya haraka, Mungu akubariki. *(Makofi)*

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, sasa nitawahoji.

MBUNGE FULANI: Mtoa hoja.

NAIBU SPIKA: Mheshimiwa Mwenyekiti wa Kamati nilikusahau, nimeona hoja zote hapa zilikuwa zinaunga mkono hoja yako, karibu Mheshimiwa Mwenyekiti.

MHE. KAPT. (MST) GEORGE H. MKUCHIKA – MWENYEKITI KAMATI YA HAKI, MAADILI NA MADARAKA YA BUNGE: Mheshimiwa Naibu Spika, mtoa hoja anawashukuru wote mliochangia, sikuona aliyetoa...

MBUNGE FULANI: Nenda mbele.

MHE. KAPT. (MST) GEORGE H. MKUCHIKA – MWENYEKITI KAMATI YA HAKI, MAADILI NA MADARAKA YA BUNGE: Kanuni zinataka niende pale?

NAIBU SPIKA: Unaweza kusema ukiwa hapo hapo Mwenyekiti.

MHE. KAPT. (MST) GEORGE H. MKUCHIKA – MWENYEKITI KAMATI YA HAKI, MAADILI NA MADARAKA YA BUNGE: Mheshimiwa Naibu Spika, ahsante.

Mheshimiwa Naibu Spika, nataka niwashukuru wote mliochangia, tutazingatia ushauri mlioutoa, wote mmeunga mkono. Moja tu mlilolisema ni kwamba tuwe tunachukua hatua za haraka, tutajitahidi kuharakisha lakini ili utende haki wakati mwingine lazima ujipe muda wa kuwasikiliza lakini tumezingatia kwamba inapotokea tuifanye kazi ile haraka. Hili limechelewa kwa sababu hapa katikati kulikuwa na likizo, sisi ukituita katikati ya Bunge na Bunge ukasema njooni mmalizie ile kazi tutakuwa tayari kuja ili wakubwa hawa wanaporudi wakifika tu maamuzi tayari. *(Makofi)*

Mheshimiwa Naibu Spika, nashukuru. (Makofi)

NAIBU SPIKA: Ahsante sana. Waheshimiwa Wabunge, sasa nitawahoji kuhusu azimio la Bunge kuhusu adhabu kwa Wabunge waliofanya vurugu Bungeni na kudharau mamlaka ya Spika katika Kikao cha Pili cha Mkutano wa Pili wa Bunge tarehe 27 Januari 2016.

(Hoja ilitolewa iamuliwe)
(Hoja iliamuliwa na Kuafikiwa)

(Azimio la Bunge Kuhusu Adhabu kwa Wabunge Waliofanya Vurugu Bungeni na Kudharau Mamlaka ya Spika katika Kikao cha Pili cha Mkutano wa Pili wa Bunge Tarehe 27 Januari 2016 liliridhiwa na Bunge)

SPIKA: Sawa, naona Azimio la Bunge limeungwa mkono. (Makofi)

Waheshimiwa Wabunge, watu waliokutwa na hatia na kupewa adhabu kwa mujibu wa Azimio hili ambalo limeungwa mkono adhabu hizo zitaanza kutekelezwa kwa namna zilivyoorodheshwa kwenye Azimio hili.

Waheshimiwa Wabunge, baada ya kusema hayo, mtakumbuka asubuhi kabla hatujasitisha shughuli za Bunge nilikuwa nimeagiza Kamati ya Uongozi ikutane kwa ajili ya kuweza kuliangalia jambo ambalo lilileta tabu kidogo asubuhi na miongozo iliyokuwa imeombwa. Sasa mwongozo wangu huo utatolewa kwa maelezo ambapo nitampa fursa Waziri kutoa ili atoe ufafanuzi zaidi wa yale aliyoyatoa asubuhi juu ya jambo lililotokea kuhusu wanafunzi wa Chuo Kikuu cha Dodoma wanaosoma stashahada.

Waheshimiwa Wabunge, kabla sijamruhusu kuja, hata yeye nitampa muda mfupi lakini nitoe tu taarifa fupi kwamba nimepokea barua kutoka kwa Wajumbe wanne wa Kambi Rasmi ya Upinzani ambao ni sehemu ya Wajumbe wa Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge. Katika hii barua yao wameambatisha na maelezo ambayo wao wameyaita *dissenting opinion* kuhusu taarifa ya Kamati.

Wangukwepo pengine ningeweza kutoa maelezo marefu zaidi lakini kwa kuwa hawapo itoshe tu kusema, hii barua yao ilikuwa inataka wapate fursa ya kuwasilisha humu ndani lakini kwa mujibu wa Kanuni ya 117(7), sitakisoma kwa sababu ya muda, na kifungu kidogo cha 11, ama fasili ya 7 na fasili ya 11 ya Kanuni ya 117, inasema maoni ya Kamati yatakuwa ni ya Wajumbe walio wengi. Kanuni hazitoi fursa ya watu wasiokubaliana na maoni ya Kamati kuleta maoni yao binafsi isipokuwa wanaweza kufanya hivyo wakati wa kuchangia hoja inapokuwa imeshaletwa mbele ya Bunge. Huo ndiyo utaratibu ambao umewahi kufanyika siku za nyuma hoja za namna hii zinapokuwepo.

Waheshimiwa Wabunge, kwa nafasi hii sasa nampa Mheshimiwa Waziri dakika kumi aweze kuwasilisha maelezo ya ziada ili tumalize suala lililotokea asubuhi, Mheshimiwa Waziri wa Elimu.

KAULI ZA SERIKALI

Kauli ya Serikali kuhusu wanafunzi wa Chuo Kikuu cha Dodoma kurudi nyumbani kutokana na mgomo wa wahadhiri wanaofundisha kozi ya Diploma Maalum ya Ualimu wa Sayansi

WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI, TEKNOLOJIA NA UFUNDI: Mheshimiwa Naibu Spika, nakushukuru sana kwa kunipatia nafasi hii ili niweze kutoa ufafanuzi kuhusu suala ambalo lilijitokeza asubuhi.

Mheshimiwa Naibu Spika, leo tarehe 30 Mei, 2016, baada ya kipindi cha maswali na majibu uliniagiza nitoe maelezo ya Serikali kuhusu sababu za wanafunzi wa Chuo Kikuu cha Dodoma ambao wameelekezwa na Uongozi wa Chuo Kikuu kurudi nyumbani kutokana na mgomo wa Wahadhiri wanaofundisha kozi ya Diploma Maalum ya Ualimu wa Sayansi.

Mheshimiwa Naibu Spika, Wahadhiri wa Chuo Kikuu Dodoma wanaofundisha Diploma Maalum ya Ualimu wa Sayansi walianza mgomo rasmi tarehe 9 Mei, 2016 kutokana na madai ya malipo ya muda wa ziada wanaotumia kufundisha wanafunzi hao wa kozi maalum ya Diploma Maalum ya Ualimu wa Sayansi.

Mheshimiwa Naibu Spika, madai yao yalipohakikiwa yalionekana kuwa yalikuwa juu kuliko wanavyostahili kwa mujibu wa Sera ya Chuo ya Uzito wa Kazi (*University Workload Policy*). Kiasi kilichowasilishwa kilikuwa ni Sh. 934,351,500 wakati kiasi kilichohakikiwa kilikuwa ni Sh. 252,120,000 ambacho Wahadhiri hawakikubali.

Mheshimiwa Naibu Spika, jitihada za kupata ufumbuzi wa mgomo wa Wahadhiri zilifanyika ambapo tarehe 19 Mei, 2016, Naibu Waziri wangu Mheshimiwa Injini Stella Manyanya akiwa ameongozana na Naibu Katibu Mkuu wa Wizara ya Elimu walikwenda katika chuo hicho kwa lengo la kupata ufumbuzi wa suala hilo. Aidha, tarehe 26 Aprili, 2016, Katibu Mkuu wa Wizara pamoja na Naibu Katibu Mkuu, Elimu, Sayansi na Teknolojia nao pia walifika katika chuo hicho kwa lengo hilo lakini jitihada hizo hazikuweza kuzaa matunda.

Mheshimiwa Naibu Spika, kutokana na hali ya Wahadhiri kutofundisha kwa zaidi ya wiki tatu na wanafunzi kutofundishwa na hivyo kuzua hali ya wasiwasi chuoni, uongozi wa Chuo Kikuu cha Dodoma umeona ni vyema

wanafunzi hao warudi nyumbani kwao wakati hatua za kupata ufumbuzi wa suala hilo zikiwa zinaendelea kuchukuliwa. Aidha, Serikali kwa kushirikiana na uongozi wa chuo itapitia upya mfumo wa utoaji wa mafunzo hayo ya Diploma Maalum ya Ualimu wa Sayansi na kuangalia utaratibu mzuri zaidi ambao utakuwa na tija kwa wanafunzi, wahadhiri na Taifa kwa ujumla.

Mheshimiwa Naibu Spika, kwa mujibu wa taarifa ya Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu tarehe 6 Aprili, 2016, Bodi ya Mikopo ilitoa kiasi cha shilingi bilioni 3.9 kama fedha za kujikimu kwa ajili ya wanafunzi hawa. Aidha, kwa mujibu wa taarifa ya Makamu Mkuu wa Chuo Kikuu cha Dodoma tarehe 21 Aprili, 2016 wanafunzi hao walilipwa fedha zao za kujikimu ambazo zilikuwa ni za matumizi kwa muda wa siku sitini.

Mheshimiwa Naibu Spika, napenda kuhitimisha kwa kusema kuwa dhamira ya Serikali ni njema, kuhakikisha kuwa changamoto zote zinazohusiana na kozi hiyo maalum zinapatiwa ufumbuzi wa kudumu. Hivyo, napenda kutoa wito kwa wanafunzi, wahadhiri, wazazi na walezi kwa ujumla kuvuta subira wakati Serikali inalifanyia kazi suala hili.

Mheshimiwa Naibu Spika, naomba kuwasilisha. *(Makofi)*

NAIBU SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, hiyo ndiyo Kauli ya Waziri kwa mujibu wa Kanuni ya 49 na kauli ya namna hii huwa haina mjadala. Haya ni matokeo ya kile kikao cha Kamati ya Uongozi ambacho kiliagizwa asubuhi. Kwa hivyo, Kamati ya Uongozi ilikaa, ikaongea na Serikali na kutoa maagizo kwamba iletwe taarifa ambayo itakuwa kamili kwa ajili ya kuwaridhisha Wabunge kuhusu suala la wanafunzi kuondolewa chuoni ili warudi nyumbani mpaka Serikali itakapomaliza mgogoro wa wahadhiri ambao upo kwa madai wanayoyadai.

Waheshimiwa Wabunge, kwa kuzingatia uzito wa suala hili na taarifa hii ya Mheshimiwa Waziri, nichukue fursa hii kumtaka Waziri pamoja na Serikali, suala hili limevuta hisia nyingi na hivyo kwa upande wa Serikali mlichukue kwa uzito na liweze kupatiwa ufumbuzi mapema ili hawa watoto wasikae kwa muda mrefu bila kuwa shuleni. Kwa hiyo, naomba mlichukulie kwa uzito jambo hili na mlipatie ufumbuzi kwa namna ambavyo sisi kama Wabunge hapa, kama sehemu ya wazazi tungependa kusikia majibu ya Serikali baada ya muda mfupi. *(Makofi)*

Waheshimiwa Wabunge, kuna tangazo dogo hapa. Mheshimiwa Rashid Chuachua amepoteza miwani yake ya kusomea, ipo kwenye pochi yaani kwa maana ya kwamba iko kwenye *spectacles case*. Kwa hiyo, mtu yeyote atakayeiona popote tafadhali ampatie kwa sababu Mheshimiwa Rashid Chuachua anashindwa kusoma, miwani yake haioni.

Waheshimiwa Wabunge, baada ya kuyasema hayo naahirisha Bunge hadi siku ya Jumanne tarehe 31 Mei, 2016, saa tatu asubuhi.

(Saa 2.21 Usiku Bunge liliahirishwa hadi Siku ya Jumanne, Tarehe 31 Mei, 2016, Saa Tatu Asubuhi)